

*«... i møtet mellom land og vann vaker tangens råtne
lukt»*

En korpusbasert undersøkelse av metaforisk og metonymisk språkbruk om
fenomenet lukt

Av
Julie Marie Lorentsen

NOLISP350: Mastergradsoppgave i nordisk språk og litteratur

Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier

Universitetet i Bergen

Våren 2020

Forord

For et år dette har vært. Med god planlegging og stå-på-vilje har den vanskelige situasjonen samfunnet vårt har stått i det siste halvåret, heldigvis ikke påvirket arbeidsprosessen min i noen særlig grad. Jeg har vært en av de heldige. Det jeg har fått utrettet dette året, hadde likevel ikke gått uten et knippe nøkkelpersoner. Jeg ønsker å takke dere for det.

Til min veileder, **Torodd Kinn**: Tusen hjertelig takk! Du har stødig veiledet meg gjennom hele prosessen, og din hjelp har vært uvurderlig. Jeg kom til deg med en særlig interesse for kognitiv lingvistik og metaforer, men uten en klar retning. Takk for at du hjalp meg med å finne en problemstilling og tematikk som er så spennende! Takk for at du har vært like interessert og ivrig som jeg. Du har vært grundig og raus med tid, tilbakemeldinger og faglige diskusjoner. Det har gjort prosessen til en positiv og lærerik opplevelse, som jeg alltid vil sette pris på.

Til **Rudi**, som tålmodig har ventet hjemme i Fredrikstad siden jeg dro til Bergen for å følge drømmen i 2015. Tusen takk for all støtten! Hverdagen hadde ikke gått rundt uten din omsorg, tålmodighet og konstante tro på meg og oss.

Til **mormor** og **Edgar**. Tusen takk for alle oppmuntrende ord. Takk mormor, for at du hele tiden minner meg på at jeg er et geni. Jeg vet at det ikke stemmer, men din urokkelige tro på meg gjør godt. Takk Edgar, for at du, med din tålmodighet og varme, gjorde at jeg fant glede i læring og kunnskapssøken. Jeg håper at jeg en dag blir en like dyktig lærer som deg!

Til **Guro** og **Maria**. Takk for alle samtaler, middager, korrekturlesninger og eksamensøvinger. Takk for godt vennskap. Å ha dere på lesesalen i tillegg, har vært helt fantastisk!

Og sist, men ikke minst, til **medstudentene mine på rom 402**. Takk for alle gode samtaler i lunsjkroken! Å kunne dele både oppturer og nedturer, faglige så vel som ikke-faglige, har vært uvurderlig.

Feil eller mangler i oppgaven er det kun jeg som er ansvarlig for.

Julie Marie Lorentsen

Fredrikstad, 14. Mai 2020

Innhold

FORORD.....	II
LISTE OVER TABELLER OG FIGURER.....	VI
TABELLER	VI
FIGURER.....	VI
1 INNLEDNING.....	1
1.1 PROBLEMSTILLING OG FORSKNINGSSPØRSMÅL.....	2
1.2 EMPIRI OG AVGRENSNING.....	5
1.3 HYPOTESE	6
2 TEORI OM KOGNITIV LINGVISTIKK, METAFOR OG METONYMI.....	8
2.1 OM KOGNITIV LINGVISTIKK	8
2.2 DEN KOGNITIVE LINGVISTIKKENS «RETTESNORER» OG ANTAKELSER.....	10
2.2.1 Erfaringer og forståelse er kroppslig forankret.....	12
2.2.2 Kategorisering og idealiserte kognitive modeller.....	13
2.3 OM METAFORER	14
2.3.1 Forståelse og bruk av metaforer.....	15
2.3.2 Kategorisering av ulike typer begrepsmetafor.....	17
2.3.3 En annen metaforforståelse: Primærmetaforteori.....	20
2.4 OM METONYMI	22
2.4.1 Forholdet og samhandlingen mellom metafor og metonymi.....	23
2.4.2 Grammatiske metaforer	24
2.5 OM PERSEPSJON, SYNESTESI OG SPRÅK.....	26
2.5.1 Synestetiske metaforer	27
2.6 FENOMENET LUKT	29
2.6.1 Fysiologiske egenskaper.....	29
2.6.2 Perseptuelle egenskaper	30
2.6.3 Et konkret eller abstrakt fenomen?	32
2.7 TIDLIGERE FORSKNING PÅ SPRÅK OG LUKT.....	34
3 METODE	37
3.1 INNSAMLING AV PRIMÆRMATERIALE.....	37
3.2 VIDERE FREMGANGSMÅTE.....	39
3.2.1 Metafor- og metonymiidentifiseringsprosedyren MIPVU.....	40
3.3 ANALYSENE.....	42
3.3.1 Metaforanalysen	42
3.3.2 Kategorigruppering etter kildedomene.....	43

3.3.3 <i>Metonymianalysen</i>	45
4 IDEALISERT KOGNITIV MODELL AV LUKT OG DETS SUBSTANTIVER	46
4.1 DEN IDEALISERTE KOGNITIVE MODELLEN AV LUKT	46
4.2 ANALYSE AV LUKTSUBSTANTIVENE	48
4.2.1 <i>Lukt</i>	48
4.2.2 <i>Os</i>	48
4.2.3 <i>Duft</i>	49
4.2.4 <i>Stank</i>	49
4.2.5 <i>Odør</i>	50
4.2.6 <i>Eim</i>	50
4.2.7 <i>Dunst</i>	51
4.3 OPPSUMMERING	52
5 METAFORISKE ADJEKTIV	54
5.1 GRUPPERING AV KILDEDOMENER	54
5.2 KILDEDOMENET ENTITET/SUBSTANS	57
5.2.1 <i>LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET</i>	59
5.2.2 <i>LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED TEMPERATUR</i>	61
5.2.3 <i>LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED MASSETETHET</i>	61
5.2.4 <i>LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED VEKT</i>	62
5.2.5 <i>LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED HYGIENISKE EGENSKAPER</i>	64
5.2.6 <i>LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE</i>	65
5.2.7 <i>LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED KRAFT</i>	67
5.2.8 <i>LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED SMAK</i>	68
5.3 KILDEDOMENET OBJEKT	71
5.4 KILDEDOMENET IKKE-ORGANISK OBJEKT	73
5.4.1 <i>LUKT SOM OBJEKT MED KVANTITET</i>	73
5.4.2 <i>LUKT SOM OBJEKT MED KRAFT</i>	75
5.4.3 <i>LUKT SOM BEHOLDER</i>	77
5.5 KILDEDOMENET ORGANISK OBJEKT	78
5.5.1 <i>LUKT SOM IKKE-LEVENDE OBJEKT</i>	78
5.5.2 <i>LUKT SOM LEVENDE VESEN</i>	79
5.5.2.1 <i>LUKT SOM HANDLENDE VESEN</i>	80
5.5.2.2 <i>LUKT SOM MENNESKE</i>	81
5.6 LUKT SOM KILDEDOMENE	82
5.6.1 <i>DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT</i>	82
5.7 OPPSUMMERING AV METAFORANALYSEN	84
6 METONYMISKE ADJEKTIV	86

6.1 DEL FOR DEL-METONYMIER VED ÅRSÅK–EFFEKT-RELASJONER	86
6.1.1 Begrepsmetonymien ÅRSÅK FOR EFFEKT	87
6.1.2 Begrepsmetonymien EFFEKT FOR ÅRSÅK	94
6.2 SAMVIRKENDE METONYMI OG METAFOR	96
6.2.1 Integrering og komprimering av EFFEKT–ÅRSÅK-relasjoner	100
7 OPPSUMMERING AV UNDERSØKELSEN.....	102
7.1 OPPSUMMERING AV FUNNENE	102
7.1.1 Finnes det kun ontologiske metaforer i primærmaterialet?	104
7.1.2 Hva kom først: metonymi eller metafor?	106
8 AVSLUTNING	110
LITTERATURLISTE	112
VEDLEGG	116
SAMMENDRAG	130
ABSTRACT	132

Liste over tabeller og figurer

Tabeller

Tabell 1. Oversikt over søketreff i primærmaterialet

Tabell 2. Oversikt over aspekter som inngår i LUKT-IKM

Tabell 3. Oversikt over begrepsmetaforer underordnet kildedomenet

ENTITET/SUBSTANS

Tabell 4. Oversikt over begrepsmetaforer underordnet kildedomenet OBJEKT

Figurer

Figur 1. Eksempelfigur for fullføringsprinsippet i gestaltpsykologi (Evans & Green, 2006, s. 67)

Figur 2. Oversikt over retninger for synestetiske overføringer (Williams, 1976, s. 463)

Figur 3. Oversikt over sansenes perseptuelle egenskaper (Ibarretxe-Antuñano, 1999, s. 161)

Figur 4. Domenehierarkiet i Naturens trinnstige (Kövecses, 2010, s. 154)

Figur 5. Gruppering av kildedomener i primærmaterialet

Figur 6. Goossens' figur over «metaphor from metonymy» (Goossens, 2009, s. 357)

Figur 7. Samvirkende ÅRSAK FOR EFFEKT og f.eks. LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE

1 Innledning

I det vestlige samfunnet og academia råder det en forestilling om at de fleste mennesker har vanskelig for å nøyaktig og uttrykkelig identifisere og beskrive fenomenet lukt. Blant annet har flere forskere påpekt, enten som et utgangspunkt for de respektive undersøkelsene eller som et underbyggende poeng, at dette er et fenomen som fortsatt er relativt lite kartlagt og forstått (Gottfried et al., 2014; Olofsson & Gottfried, 2015; Huisman & Majid, 2018; Lorig, 1998; Majid & Wnuk, 2014; Kövecses, 2019). Likevel er det jo slik at man snakker om og beskriver fenomenet lukt, slik som man snakker om og beskriver det meste her i verden. Hvis man følger antakelsen om at de fleste mennesker har vanskeligheter med å nøyaktig og uttrykkelig beskrive lukt og luktopplevelser, vil en mulig følgeslutning være at man heller i større grad beskriver dette fenomenet **implisitt**.

Den stadige utbredelsen av forskning på sammenhengen mellom språk, tanke og kognitive prosesser generelt, som er forskning som gjerne plasserer seg innenfor fagdisiplinen **kognitiv lingvistikk**, er en av årsakene til at jeg finner det interessant å undersøke hvordan en spesifikk kognitiv prosess og mekanisme, **lukt**, blir reflektert av en annen kognitiv prosess og mekanisme: **språk**. I denne oppgaven skal jeg derfor undersøke hvordan vi i moderne norsk språk beskriver fenomenet lukt. Dette gjør jeg blant annet basert på en antakelse om at man som språkbruker har en tendens til å uttrykke seg implisitt, som f.eks. i overført betydning, når man skal beskrive dette fenomenet.

I kognitiv lingvistikk, som er en del av det interdisiplinære forskningsfeltet **kognitiv vitenskap**, har det lenge rådet en tanke om at språk formidles gjennom våre artsspesifikke kropper. På denne måten anser denne lingvistiske retningen språk for å være et vindu inn mot våre kognitive begrepsprosesser og -mekanismer. Denne antakelsen har siden 1970-tallet blitt utforsket i stor grad, og en rekke teorier har blitt fremsatt. Blant annet blir selve antakelsen om at språk formidles gjennom våre artsspesifikke kropper, gjerne omtalt som **kroppslig forankring** (*embodiment*), og dette blir spesifisert og diskutert i teorien som omtales som «The embodied cognition thesis» (jf. underkapittel 2.2.1).

Særlig **metaforisk** språkbruk, og senere også **metonymisk** språkbruk, har blitt sentrale forskningsområder i kognitiv lingvistikk, etter at George Lakoff og Mark Johnson bl.a. introduserte begrepsmetaforteorien i boken *Metaphors we live by* (1980). I denne teorien la de frem språklig evidens som peker mot at alle mennesker har en tendens til å snakke i overført betydning, fordi man også tenker i overført betydning. Det vil si at man har en antakelse om at erfaringene våre med og i den ytre verdenen, formidlet via våre artsspesifikke

kropper, har en tendens til å danne overføringer mellom ulike erfaringsområder på begrepsnivået. Slike overføringer gjør oss dermed i stand til, og trolig i mange sammenhenger nødt til, å snakke om og tenke på ett fenomen via et annet.

Å beskrive lukter som for eksempel *søte* eller *sure* er ikke uvanlig, selv om man som språkbruker etter litt tenketid kanskje ville ha ment at dette er adjektiv som typisk betegner fenomenet smak, heller enn lukt. Det er heller ikke uvanlig å snakke om *sterke* og *svake* lukter, eller *varme* og *kalde* dufter. De nevnte adjektivene, som tilsynelatende er mye brukt til å beskrive egenskaper ved fenomenet lukt, er ikke ord man som språkbruker nødvendigvis anser som grunnleggende betegnelser for lukt. Adjektiv som *sterk* og *svak* omhandler gjerne fysisk styrke, mens *varm* og *kald* gjerne uttrykker kvalitative egenskaper ved entiteter som blir påvirket av temperatur. Noen av de adjektivene vi ofte benytter oss av for å beskrive egenskaper ved fenomenet lukt, kan dermed forstås som **metaforiske**. Dette støtter opp om den allmenne antakelsen om at de fleste mennesker har vanskelig for å uttrykke seg eksplisitt om lukt, og den mulige følgeslutningen om at man da heller ofte uttrykker seg implisitt.

Begrepsmetafor-teorien hevder likevel at rent kroppslige erfaringer som er direkte meningsfulle for oss, slik som f.eks. sansene våre og sanseintrykk, er så konkrete fenomener at de ikke trenger å bli uttrykt metaforisk, og at de heller fungerer som kilder for andre, mer abstrakte fenomener (Kövecses, 2019, s. 328). Likevel blir lukt og luktopplevelser ansett for å være et fenomen man har vanskeligheter med å beskrive nøyaktig og uttrykkelig, og som allerede påpekt kan flere av de adjektivene man bruker for å beskrive lukt, forstås som metaforiske. Hvorfor er det slik? Luktesansen er en av de perseptuelle mekanismene våre, og disse mekanismene er sterkt forankret i kroppene våre og en svært viktig del av vår oppfattelse, forståelse og opplevelse av verden. Hvorfor har vi da så vanskelig for å beskrive lukt uttrykkelig og presist?

1.1 Problemstilling og forskningsspørsmål

For å komme nærmere et svar på det store spørsmålet om hvorfor man tilsynelatende har utfordringer med å beskrive fenomenet lukt nøyaktig og uttrykkelig, ser jeg et behov i språkforskningen for å først peke på hvordan man faktisk beskriver og uttrykker seg om det. Andre forskere har tidligere begynt å kartlegge dette. Blant annet har det blitt pekt på at det finnes en rekke perseptuelle verb som brukes for å uttrykke seg om lukt i bl.a. engelsk, svensk, spansk og baskisk (Ibarretxe-Antuñano, 1999; Viborg, 2015; Viborg, 2019). Den kognitive lingvisten Zoltán Kövecses har også undersøkt kollokasjoner for fenomenet lukt i

engelsk for å få en oversikt over hvordan det blir uttrykt, og pekt på en rekke metaforer som ser ut til å virke i språklige uttrykk i engelsk (Kövecses, 2019). Spesifikke undersøkelser på fenomenet lukt og hvordan det uttrykkes språklig på norsk, har ikke blitt gjort, så vidt meg bekjent.

I denne oppgaven vil jeg derfor undersøke **hvordan brukere av norsk bokmål beskriver fenomenet lukt**. Dette blir gjort ved å se på et språkmateriale med autentisk språkbruk, hentet fra et bokmålskorpus (se delkapittel 1.2). Fordi kognitiv lingvistikk er den lingvistiske disiplinen som spesifikt setter seg fore å avdekke hvilke mekanismer som ligger bak språk og språklige uttrykk, er det denne lingvistiske retningen jeg tar utgangspunkt i for å finne svare på **hvordan** man beskriver lukt. Fordi jeg ønsker at denne spesifikke undersøkelsen også skal virke som et forsøk på å komme nærmere et svar på **hvorfor** man snakker om lukt på den måten man gjør, vil jeg også, basert på et kognitiv-lingvistisk perspektiv og en antakelse om at beskrivelsene av fenomenet lukt gjerne er implisitte uttrykk, gå ut ifra bl.a. dette forskningsspørsmålet:

- **Hvilke begrepsmetaforer realiserer de språklige uttrykkene om fenomenet lukt som kan kategoriseres som metaforiske i korpusmaterialet?**

I senere tid har også fenomenet metonymi fått mye oppmerksomhet innenfor kognitiv lingvistikk. I likhet med metafor er metonymi en implisitt uttrykksmåte der man snakker om (og tenker på) ett fenomen via et annet. Metaforer og metonymier er distinkte på den måten at metaforer blir forstått som overføringer fra forståelsen vår av ett fenomen til forståelsen vår av et annet **distinkt** fenomen, mens metonymier forstås som overføringer mellom forskjellige aspekter som omhandler **samme** fenomen. Metaforer og metonymier blir forstått som nokså like og samvirkende begrepsmekanismer, og derfor vil jeg også gå ut ifra dette forskningsspørsmålet:

- **Hvilke begrepsmetonymier realiserer de språklige uttrykkene om fenomenet lukt som kan kategoriseres som metonymiske i korpusmaterialet?**

Hovedformålet med denne oppgaven er altså å se på **hvordan** lukt blir beskrevet i norsk, og **om**, og i så fall **hvilke**, metaforer og metonymier som brukes ved beskrivelser av fenomenet lukt. Dette blir gjort som en innfallsvinkel og et bidrag til videre forskning på språkbruk om lukt, og hvorfor lukt tilsynelatende er vanskelig å uttrykke seg om eksplisitt. En

av de teoriene som utforskningen av problemformuleringen og forskningsspørsmålene i denne oppgaven i størst grad går ut ifra, er derfor **begrepsmetafor**teorien. Sentrale termer som er hentet fra denne teorien, og som blir brukt gjennomgående i oppgaven er bl.a. *begrep*. *Begrep* blir i begrepsmetafor-teorien og denne oppgaven forstått som uttrykk for hele vår konseptuelle forståelse av noe. Dette blir gjerne uttrykt skriftlig ved bruk av store bokstaver. LUKT uttrykt med store bokstaver på denne måten står dermed for hele vår konseptuelle forståelse av fenomenet lukt og hva det innebærer. *Begrepsmetafor* og *begrepsmetonymi*, som er uttrykk som forekommer allerede i forskningsspørsmålene, denoterer dermed begreper som blir forstått i metaforisk og metonymisk forstand. Et eksempel på en begrepsmetafor som man finner i denne oppgavens materiale, er LUKT SOM OBJEKT. Uttrykket og bruken av store bokstaver viser dermed til at man behandler og omtaler begrepsstrukturer, heller enn språklige uttrykk, og at LUKT blir metaforisk forstått som et OBJEKT. En annen sentral term i begrepsmetafor-teorien som benyttes gjennomgående i denne oppgaven, er *domene*. Ifølge Askeland & Agdestein (2010) blir denne termen ofte oversatt til *kunnskapsfelt* eller *område*. *Domene* blir i begrepsmetafor-teorien forstått som en overordnet term for bl.a. *begrep*, som denoterer de kunnskaps- og erfaringsblokkene vi har på begrepsnivået. Et konseptuelt domene er f.eks. SANSENE, hvor bl.a. LUKT kan forstås som et begrepsaspekt ved dette domenet, sammen med alle andre begreper vi forstår som tilhørende SANSENE, og som vi har dannet oss på bakgrunn av erfaringer.

Videre har jeg valgt ut de teoriene innenfor kognitiv lingvistikk og kognitiv vitenskap som jeg mener er de mest relevante i tilknytning til den undersøkelsen jeg har satt meg fore. Dette gjelder bl.a. **begrepsmetonymiteori** og teorier som ser på **samhandlingen mellom metafor og metonymi**. Jeg har også valgt å forholde meg til **primærmetafor-teorien** (Grady, 1997), som er en supplerende, men også noe kontrær, teori om begrepsmetaforer og hvordan disse dannes på begrepsnivå og uttrykkes språklig. På denne måten får oppgaven et større teoretisk rammeverk som funnene av metaforiske tilfeller i analysene kan sees i lys av, og tilfeller der det er vanskelig å peke på motivasjonen for begrepsliggjøring, blir drøftet opp mot dette.

Teori om **synestetiske metaforer** (Cacciari, 2008; Yu, 2003; Speed et al., 2019) har også blitt tatt med i undersøkelsen, ettersom dette er metafor-teori som spesifikt omhandler sansene og perseptuelle fenomener. Jeg forholder meg også i noe grad til teori fra gestaltpsykologien om **gestaltprinsippene**. Dette er fordi én av «rettesnorene» innenfor kognitiv lingvistikk og kognitiv vitenskap er at all forskning skal kunne sees i lys av og knyttes til øvrig forskning og antakelser fra hele feltet av kognitiv vitenskap (jf. delkapittel

2.1). Teorien om gestaltprinsippene omhandler hvordan mennesket har en tendens til å konseptuelt foretrekke helheter, og hvordan vi gjerne ser en helhet fremfor de delene som utgjør den. Mannsåker viste i sin masteroppgave *Metaforbruk om sinnet og stemningslidingar* (2010) hvordan disse prinsippene kan øynes i tekst, og de kan også sees i sammenheng med metonymiteori, der de primære begrepsmetonymiene gjerne dannes ved ulike overføringer mellom helheten og delene av et domene (jf. delkapittel 2.4).

1.2 Empiri og avgrensning

Fordi denne undersøkelsen går ut på å undersøke hvordan språkbrukere av norsk beskriver fenomenet lukt, er problemformuleringen generell nok til å kreve en kvantitativ metode som åpner opp for generalisering av funn. På bakgrunn av dette legger denne oppgavens undersøkelse en korpusbasert tilnærming til grunn for å svare på problemformuleringen. Primærmaterialet er hentet fra Leksikografisk bokmålskorpus (Knudsen & Fjeld, 2013), som er et moderne bokmålskorpus som rommer omtrent 100 millioner ord. På bakgrunn av oppgavens begrensede omfang har jeg valgt å kun benytte meg av språkdata fra bokmålstekster. Dette har blitt gjort med en antakelse om at de begrepsstrukturene som de språklige uttrykkene i bokmålsmaterialet viser, også ville vist seg i et nynorskmateriale, ettersom begge skriftspråkene springer ut av samme språksamfunn.

I motsetning til tidligere undersøkelser på fenomenet lukt og språk har denne oppgaven en tilnærming som gjerne kan kalles **nedenfra og opp** (Askeland & Agdestein, 2019, s. 34). Det vil si at man tar utgangspunkt i autentisk språkbruk og tekst og deretter analyserer betydning, bruk og potensielle begrepsstrukturer. I bl.a. Kövecses sin undersøkelse i artikkelen «Perception and metaphor: The case of smell» (2019), derimot, var tilnærmingen det man gjerne kaller for **ovenfra og ned**, som går ut ifra ferdig formulerte begrepsstrukturer og deres mulige språklige realiseringer, for deretter å se etter språklig evidens i språkbruk og tekst (Askeland & Agdestein, 2019, s. 34).

Nedenfra og opp-metoden ved bruk av korpus krever noen spesifikke former man kan søke etter i korpuset. Fordi lukt som fenomen ofte uttrykkes ved substantiv i norsk, går denne undersøkelsen ut ifra korpusøk på ulike substantiv som har betydningsaspektet 'lukt', med direkte foranstilte adjektiv. Adjektiv som ordklasse betegner typisk egenskaper og tilstander ved substantivreferenter, og korpusøk på [adjektiv] + [substantiv for lukt] gir dermed eksplisitt informasjon om hvordan språkbrukere beskriver fenomenet lukt. Analyseobjektene for denne undersøkelsen er derfor setninger der et utvalg substantiv som denoterer 'lukt', står

med direkte foranstilt adjektiv. I noen tilfeller forekommer det at flere adjektiv står beskrivende til substantivene i kontekstsetningene. I slike tilfeller har kun det nærmeste adjektivet blitt analysert. Et av formålene ved undersøkelsene er også å kunne generalisere funnene, fordi jeg undersøker hvordan språkbrukere av moderne norsk bokmål beskriver fenomenet lukt metaforisk og metonymisk **generelt**. Selv om Leksikografisk bokmålskorpus gir eksplisitt informasjon om hvilke sjangre tekstutdragene kommer fra, har jeg ikke undersøkt likheter eller forskjeller mellom sjangrene i korpuset.

1.3 Hypotese

Min hypotese er at språkbrukere av moderne norsk bokmål har en tendens til å uttrykke seg metaforisk og metonymisk når de beskriver fenomenet lukt. Denne hypotesen kommer på bakgrunn av den allmenne antakelsen i det vestlige samfunnet og academia om lite uttrykkelig språkbruk om lukt, tidligere forskning på fenomenet lukt og språk, samt den kognitive lingvistikkenes teorier om metafor og metonymi. Jeg forventer å finne flere ulike begrepsmetaforer i primærmaterialet, bl.a. fordi LUKT uttrykt som substantiv kan forstås som metaforisk i seg selv. Ifølge begrepsmetaforteorien har de fleste begrepsmetaforer en tendens til å strukturere abstrakte begreper som (mer) konkrete begreper. Siden substantiv er den ordklassen som typisk betegner «ting», kan denne begrepsstruktureringen fra abstrakt til konkret forstås som allerede skjedd ved en grammatisk metafor. Dette vil bli omtalt mer inngående i kapittel 2. På bakgrunn av begrepsmetaforteoriens kategorisering av ulike begrepsmetaforer som bl.a. generiske eller spesifikke (jf. underkapittel 2.3.2), kan den grammatiske metaforen der LUKT uttrykkes som substantiv forstås som en generisk metafor. På bakgrunn av dette forventer jeg å finne metaforiske og metonymiske adjektiv som står til substantivene, som realiserer mer spesifikke begrepsmetaforer og begrepsmetonymier.

Jeg forventer også at de begrepsmetonymiene som potensielt viser seg i primærmaterialet, først og fremst er metonymi som samvirker med metafor. Dette er fordi lukt uttrykt som substantiv kan forstås som metaforisk i seg selv. Forstått på denne måten er søketreffene i primærmaterialet alltid metaforiske i noen grad, og de adjektivene som kan kategoriseres som metonymiske, samvirker dermed med de metaforene som er substantivene de står til. Forventningen om å finne begrepsmetonymi kommer bl.a. på bakgrunn av hvordan våre perseptuelle evner fungerer. Lukt som fenomen er sanseintrykk, men også en spesifikk evne og handling. På denne måten er det vanskelig å skille mellom den som lukter, det som utsondrer lukt og luktinstrykk i seg selv (se delkapittel 2.6). Alle disse forskjellige aspektene

kan forstås som uløselig knyttet til hverandre, og det legger grunnlaget for å anta at implisitte uttrykk om fenomenet lukt kan vise seg å være overføringer mellom forskjellige erfaringsaspekter innenfor samme domene: LUKT.

2 Teori om kognitiv lingvistikk, metafor og metonymi

I dette kapittelet vil jeg gjøre rede for forskningsdisiplinen denne oppgaven faller inn under, og det teoretiske grunnlaget undersøkelsen og analysene bygger på. Sentrale teorier og termer som inngår i fagfeltet generelt og knyttet til metafor og metonymi spesielt, vil bli presentert og i noen grad problematisert.

2.1 Om kognitiv lingvistikk

Kognitiv lingvistikk (heretter omtalt som KL) er en forskningsgren som springer ut av den interdisiplinære kognitive vitenskapen. **Kognitiv vitenskap** er en samlebetegnelse for en tverrfaglig forskningsdisiplin som oppstod i USA på 1970-tallet, og som i tillegg til lingvistikk omfatter deler av fagfeltene i bl.a. psykologi, filosofi, nevrovitenskap, antropologi og kunstig intelligens (Stillings et al., 1995, s. 1). Ordet *kognisjon* kommer av latin *cognito* som betyr 'erkjennelse', og betegner en psykologisk prosess som omfatter persepsjon, læring og tenkning (NAOB, *kognisjon*). *Kognisjon* betegner altså den artsspesifikke evnen man har til å behandle og bearbeide informasjon, som f.eks. sanseinntrykk, tanker, minner og språk (Kjøll & Tranøy, 2018).

Slik som i andre lingvistiske retninger er man i KL opptatt av å undersøke språkets struktur, systematikk og funksjon, men til forskjell fra formelle tilnæringer til språk går KL ut ifra at språket reflekterer tenkning og begrepsdanning. Det vil si at språk blir ansett som en refleksjon av og et «vindu» inn mot menneskets generelle kognitive evner. På denne måten blir språk og språklige uttrykk forstått som **realiseringer** av ulike konseptuelle prosesser. På bakgrunn av bl.a. forskning på menneskets kognitive evner og prosesser i andre forskningsfelt og teorien om at konseptuelle prosesser er **kroppslig forankret** (jf. underkapittel 2.2.1), opererer man i KL med antakelsen om at det ligger visse «føringer» på våre evner til begrepsdanning, og dermed også på språk (Evans & Green, 2006, s. 64).

De begrepene vi danner oss på begrepsnivå og har tilgang til, og den virkeligheten vi snakker om og tenker på, er en funksjon av at mennesket eksisterer og fungerer i verden på den måten det gjør, med den kroppen og de evnene det har. Det er ofte vanskelig for oss å snakke om og tenke på ting vi ikke har erfart direkte (selv om det ikke er umulig), og de tingene vi erfarer direkte, formes bl.a. av våre artsspesifikke kroppar (Evans & Green, 2006, s. 46). På bakgrunn av en slik forståelse går man i KL ut ifra at sinnet (og dermed begrepsdanning) og kroppen ikke forstås som uavhengige av hverandre, og dermed at undersøkelser av konseptuelle prosesser må gå ut ifra en empirisk tilnærming.

Det finnes også visse egenskaper ved våre omgivelser som legger føringer på hva som i det hele tatt er mulig å erfare, uansett hvor i verden man befinner seg. For eksempel er tyngdekraften – og andre fysiske lover – den samme for alle mennesker over hele verden, og det legger dermed begrensninger på begrepsdanningen og mulige konseptuelle prosesser. Erfaringene våre kan også forme språket ved at begreper som dannes på bakgrunn av direkte, fysiske erfaringer utvides til å omfatte (og «gi» struktur til) mer abstrakte begreper. Bl.a. kan menneskelige erfaringer deles inn i to («vide») kategorier: **sensoriske erfaringer** og **introspektive erfaringer**. Sensoriske erfaringer er slike erfaringer som kommer av sensoriske persepsjoner (sansene våre), og omfatter bl.a. erfaringer med romlig orientering, bevegelse, kraft og temperatur. Introspektive erfaringer er på sin side subjektive erfaringer som bl.a. kommer av følelser, emosjoner, bevissthet og erfaringer med fenomenet tid (Evans & Green, 2006, s. 65). I KL har man vist at mennesket har en tendens til å danne overføringer mellom begreper knyttet til introspektive erfaringer, som gjerne oppleves som nokså abstrakte fenomener, og begreper som kommer av sensoriske erfaringer, som i større grad oppleves som (mer) konkrete. Slike konseptuelle prosesser kalles gjerne **konseptuell projeksjon**, og viser seg særlig tydelig ved fenomener som **begrepsmetafor** (jf. delkapittel 2.3) og **begrepsmetonymi** (jf. delkapittel 2.4).

Et annet fenomen som også former evnen til begrepsdanning, er selve **persepsjonsevnen**. Våre sensomotoriske erfaringer kommer bl.a. av perseptuelle mekanismer, slik som syn, hørsel, smak, lukt og berøring. De perseptuelle mekanismene fungerer likevel nokså komplekst, og de strukturene vi oppfatter på bakgrunn av dem, er dermed ikke nødvendigvis eksakt det samme som hva vi faktisk erfarer direkte (Evans & Green, 2006, s. 65). Gestaltpsykologien, en retning som den kognitive psykologien har latt seg inspirere av, var blant annet opptatt av hvordan de perseptuelle mekanismene våre ser ut til å ubevisst strukturere sanseintrykk som **helheter**, eller «gestalter». For eksempel har det blitt vist at når et mindre objekt står foran et større objekt, oppfatter vi det vi kan se bak det mindre objektet, som deler av en større, helhetlig enhet, selv om vi ikke kan observere det som en uavbrutt helhet direkte (Evans & Green, 2006, s. 65). Evans og Green eksemplifiserer dette som i figur 1, som viser det som gjerne oppfattes som en trekant og tre sorte sirkler, selv om sirklene ikke er fullstendige i den faktiske figuren.

Figur 1. Eksempelfigur for fullføringsprinsippet i gestaltpsykologi (Evans & Green, 2006, s. 67)

Gestaltpsykologien mener at dette kommer av at vi aktivt tolker sensoriske inntrykk, og at persepsjonsevnen vår på denne måten tilfører elementer som ikke er direkte erfart. Dette omtales gjerne som **fullføringsprinsippet**. Denne ubevisste formen for strukturering av inntrykk og erfaringer legger dermed også «føringer» på evnen vår til begrepsdanning ved at vi som regel opplever «ting» som helheter og/eller mønster når vi sanser ulike fenomen, og ikke som separate sanseintrykk (Sinay & Blasberg, 2005, s. 5). I gestaltpsykologien har det blitt fremsatt en rekke gestaltprinsipper som sammenfatter de mange ulike måtene persepsjonsevnen vår strukturerer erfaringer som helheter på. Blant annet også det som kalles **nærhetsprinsippet**. Dette går ut på at elementer i en situasjon som er nære hverandre, gjerne blir oppfattet som en gruppe. Vi oppfatter blant annet ikke hver enkelt bokstav i et ord som separate enheter, men heller som en helhet (Mannsåker, 2010 s. 7). På samme måte oppfatter vi heller ikke lukten fra en appelsin og appelsinen i seg selv som separate fenomen, og dette kan kanskje vise seg språklig ved f.eks. metonymi. Gestaltprinsippene viser tydelig at hvordan vi opplever og oppfatter verden ikke er objektivt, men konstruert av vårt kognitive system og (ubevisste) perseptuelle strukturering.

2.2 Den kognitive lingvistikens «rettesnorer» og antakelser

KL blir ifølge Evans & Green (2006) gjerne omtalt som en «bevegelse», fordi retningen ikke kan sees som én samlet teori. Den blir heller sett på som en tilnærming til språkforskning som deler sett med felles prinsipper og perspektiver, som gjerne fører til både samlende, overlappende og, til tider, konkurrerende teorier. Det finnes særlig to «rettesnorer» de kognitive lingvistene er vidt enige om, fremsatt av George Lakoff i 1990, og som forutsetter et kognitivt perspektiv i forskningsøyemed: **generaliseringsprinsippet** og **det kognitive prinsippet** (Evans & Green, 2006, s. 27).

De kognitive lingvistene arbeider ut ifra en antakelse om at det finnes felles prinsipper for strukturering av språk i alle aspekter ved språket. I formelle tilnærminger til språk har man gjerne delt språket inn i ulike disipliner, slik som for eksempel syntaks, morfologi, fonologi og semantikk, med en antakelse om at de ulike komponentene blir strukturert ut ifra ulike prinsipper, lover og regler. Selv om de kognitive lingvistene anerkjenner fordeler ved å undersøke de ulike komponentene som distinktive disipliner i praksis, tar de avstand fra idéen om at det finnes strukturelt distinkte «moduler» i språket (Evans & Green, 2006, s. 28).

Generaliseringsprinsippet går dermed ut på at teoriene, hypotesene og prinsippene man kommer frem til og benytter seg av i forskningsøyemed, skal kunne favne om og gjelde alle aspekter ved et språk (Kvamme, 2017, s. 7).

I tråd med at man i KL ser på språk og språklæring som en uløselig del av menneskets generelle kognitive evner, følger det også en antakelse om at språk og lingvistisk strukturering ikke har egne, språkspesifikke prinsipper. I stedet burde språk og lingvistisk strukturering reflektere generelle kognitive prinsipper, som kan sees i sammenheng med forskning gjort på kognisjon i andre forskningsfelt (Evans & Green, 2006, s. 41). Den andre «rettesnoren» som er ledende i KL, **det kognitive prinsippet**, går derfor ut på at prinsipper og funn i språkforskning skal reflektere, bygge på og kunne knyttes til det man allerede vet om menneskelig kognisjon og språk, fra hele feltet av kognitiv vitenskap (Kvamme, 2017, s. 7).

I de tradisjonelle lingvistiske tilnærmingene til språk har det vært vanlig å legge vekt på språkets grammatiske strukturer. De kognitive lingvistene legger på sin side vekt på språkets semantiske rolle og begrepsdanning. De kognitive lingvistene mener altså at det første som må nedtegnes er en tydelig forklaring på, og forståelse av, språkets semantikk og meningsdannende rolle, før man kan utforme en (kognitiv) modell over språkets grammatikk. Et viktig fokuspunkt i KL generelt, men semantikken spesielt, er forholdet mellom begreper på det konseptuelle nivået og den erfarte, ytre verden. I tradisjonelle lingvistiske tilnærminger til språk har det i noen retninger rådet et **objektivistisk** syn. Det vil si at forholdet mellom språk og mening har blitt forstått som at det lingvistiske systemet avspeiler den ytre verden «rent» og objektivt, med en forutsetning om at det finnes en verden «der ute», uavhengig av mennesket og menneskelig erfaring, som språket avspeiler. I KL, derimot, går man ut ifra at våre erfaringer med den ytre verden avhenger, og dermed avgrenses, av våre artsspesifikke kropp og evner. Dette synet blir gjerne kalt **erfaringsrealisme**. I KL følger det dermed en antakelse om at våre evner til begrepsdanning, og dermed også de begrepsstrukturene vi danner oss, må være kroppslig forankret. Denne teorien kalles gjerne «the embodied cognition thesis» (jf. underkapittel 2.2.1). (Evans & Green, 2006, s. 157).

2.2.1 Erfaringer og forståelse er kroppslig forankret

Som allerede nevnt er en sentral antakelse i KL at våre erfaringer med og vår forståelse av verden har en **kroppslig forankring**. Denne teorien blir gjerne kalt «the embodied cognition thesis». Tanken om at alle våre erfaringer har en kroppslig forankring medfører at begrepsliggjøring av «virkeligheten» formidles gjennom våre artsspesifikke kropper (Evans & Green, 2006, s. 45). Det vil si at måten sansene våre fungerer og er satt sammen på, og hvordan kroppene våre er utformet, bestemmer og former vår erfaring med og oppfatning av hvordan virkelighet er.

I boken *Philosophy in the flesh* (1999) går George Lakoff og Mark Johnson særlig inn på teorien om kroppslig forankring og hvordan denne teorien utfordrer tradisjonell vestlig filosofi. De peker bl.a. på at i tradisjonell vestlig filosofi blir begrepsdanning ansett som en unik evne som opererer uavhengig av persepsjon og andre fysiske erfaringer (Lakoff & Johnson, 1999, s. 17). I moderne kognitiv vitenskap, derimot, ser man på begrepsdanning som en uløselig del av kroppen, der kroppen, sinnet og våre sensomotoriske erfaringer med den ytre verden i samhandling (ubevisst) danner grunnlaget for all vår forståelse (Lakoff & Johnson, 1999, s. 17). Som Lakoff og Johnson eksemplifiserer, kan teorien om kroppslig forankring bl.a. vises ved **kategorisering**. Alle levende vesener har et fundamentalt behov for å kategorisere «ting» og erfaringer for å bl.a. manøvrere i verden, og Lakoff og Johnson påpeker at sammenhengen mellom kroppslig forankring, begrepsdanning og kategorisering kan vises helt ned på det nevralt nivået (Lakoff & Johnson, 1999, s. 17).

Den menneskelige luktesansen fungerer ved stimuli av mange forskjellige luktesansceller i nesen som videre sender signaler til en spesifikk del av hjernen (mer om dette i underkapittel 2.6.1). Likevel er det gjerne slik at man ikke klarer å identifisere en lukt før hjernen har kategorisert og generalisert impulser fra flere typer luktesansceller (Winther, 2018). På denne måten er vår erfaring, og følgelig begrepsdanning, av fenomenet LUKT uløselig knyttet til hvordan luktesansen fungerer fysiologisk, samt hvordan hjernen registrerer og kategoriserer disse erfaringene. De kroppslige forankringene bestemmer altså hvordan vi kategoriserer ting, og de er dermed også med på å bestemme **hvilke** kategorier vi benytter oss av, og hvordan de blir dannet og strukturert på begrepsnivået (Lakoff & Johnson, 1999, s. 17–18).

2.2.2 Kategorisering og idealiserte kognitive modeller

Vår evne til å kategorisere er altså en sentral mekanisme for det konseptuelle systemet. Dette er fordi det påvirker hvordan begreper og overføringer mellom begreper, og dermed hvordan hele nettverket av mening og meningsdanning, blir organisert på det kognitive nivået (Evans & Green, 2006, s. 248). **Kategorisering** betegner mer spesifikt våre evner til å identifisere likheter og ulikheter mellom entiteter, og evnen til å kunne gruppere dem ut ifra slike karakteristikk.

Som en videre utvikling av kategoriseringsteori, fremsatte språkforskeren George Lakoff i boken *Women, fire and dangerous things* (1987) en teori som hevder at kategoristrukturering og andre kognitive prosesser og representasjoner styres av **idealisererte kognitive modeller** (*idealised cognitive models*, heretter omtalt som IKM) (Mannsåker, 2010, s. 11). **IKM**-er forklares gjerne som relativt stabile **mentale representasjoner**, som representerer teoriene vi har om verden (Evans & Green, 2006, s. 270). Ifølge Lakoff er IKM-er komplekst strukturerte kunnskapssystemer, som har som hovedfunksjon å strukturere mentale rom. **Mentale rom** blir i denne teorien forstått som konseptuelle «rom» som inneholder kunnskap, ved f.eks. kategorier og begreper, som konstrueres dynamisk. Lakoff omtaler mentale rom som et medium for begrepsdanning og tanke, og IKM-er gir videre form og bakgrunnskunnskap til disse mentale rommene. Det vil si at IKM-er fungerer som en form for idealisert **forståelsesbakgrunn** for kategoriene og begrepene som virker i meningskonstruksjonen i mentale rom.

Et eksempel på dette kan f.eks. gå ut ifra begrepet STUDENT. Selve begrepet (og kategorien) STUDENT kan forstås som en del av IKM-en HØYERE UTDANNING. En slik IKM vil romme alle begreper og kategorier som kan relateres til høyere utdanning, slik som f.eks. FORELESNING, SEMESTER, PROFESSOR, EKSAMEN, MASTERGRAD o.l. En IKM kan struktureres på flere forskjellige måter, og Lakoff hevder at IKM-er særlig struktureres ut ifra bildeskjemaer, faktakunnskap, metaforer, metonymier og semantiske rammer (Mannsåker, 2010, s. 11). (Evans & Green, 2006, s. 279–282). I arbeidet med primærmaterialet og analysene nedtegnet jeg først og fremst en oversikt over de aspektene (begrepene og kategoriene) som kan forstås som element i en LUKT-**IKM**, fordi en slik oversikt kan gi innsikt i hva som fungerer som forståelsesbakgrunn for begrepsliggjøring av fenomenet LUKT.

2.3 Om metaforer

Ordet *metafor* kommer av gresk *metafora*, som betyr ‘overføring’ (NAOB, *metafor*). Termen viser følgelig til at ord og uttrykk kan brukes i overført, eller billedlig, betydning. Metaforer har tradisjonelt sett blitt regnet som tilhørende fagdisiplinen retorikk. Retorikken går helt tilbake til antikken og den greske filosofien, og er en disiplin som beskjeftiger seg med kunsten å tale for å overbevise (Svendsen & Grue, 2019). Det vil si at i retorikken ligger det særlig fokus på hvordan man bruker språket for bl.a. å overtale, forenkle komplekse ting, lokke frem følelser hos mottakerne og vektlegge visse aspekter fremfor andre ved ulike fenomen. Retorikerne deler språklige virkemidler inn i **troper**, og metaforen blir gjerne sett på som den fremste tropen (Evans & Green, 2006, s. 239).

Innen retorikken har metaforer siden Aristoteles’ tid blitt forstått som implisitte sammenligninger, som har den skjematiske strukturen **A ER B**, slik som for eksempel «Akilles er en løve». Metaforen står på denne måten i kontrast med virkemiddelet **simile**, som er uttrykkelige sammenligninger av to domener ved bl.a. bruk av bindeord som *som*: **A ER SOM B**, slik som i «Akilles er som en løve» (Evans & Green, 2006, s. 293). En slik forståelse av metaforer og deres funksjon har tradisjonelt gjort at metaforer kun har blitt sett på som en form for språklig ornamentikk, som særlig brukes litterært og i høytidelige sammenhenger. Dette synet henger også sammen med en oppfattelse om at man egentlig ikke har behov for å bruke metaforer, men at man har mulighet til å uttrykke seg «bokstavelig» om hva som helst (Mannsaker, 2010, s. 11). I KL har man tatt avstand fra dette tradisjonelle synet, og hevder heller at alle mennesker bruker metaforer – at vi til og med har vanskelig for å kommunisere uten dem – fordi de er helt grunnleggende for vår forståelse av verden.

Den ledende forståelsen av metaforer i kognitiv lingvistikk i dag ble først formulert som teori av George Lakoff og Mark Johnson i boken *Metaphors we live by* (1980), og den har siden fått en bred oppslutning i KL. Her fremsatte de teorien som kalles «Cognitive metaphor theory», gjerne oversatt til **begrepsmetafor-teori** på norsk. Begrepsmetafor-teorien bygger på de antakelsene og prinsippene som er bærende innen KL og kognitiv semantikk (jf. delkapittel 2.1 og 2.2). Særlig bygger teorien på antakelsen om at språket er et vindu inn mot sinnet, som avspeiler kognitive prosesser og evner, og at disse kognitive prosessene og evnene er kroppslig forankret. Følgelig hevder begrepsmetafor-teorien at metaforer ikke kun er språklige virkemidler og former for språklig ornamentikk, men en uttrykksmåte som reflekterer at vi også **tenker** i metaforer. Denne antakelsen er også ett av de generelle prinsippene i kognitiv lingvistikk: at semantiske strukturer forstås som begrepsstrukturer

(Evans & Green, 2006, s. 158–60). Begrepsmetafor-teorien hevder altså at de metaforene man kan observere i språkbruk (semantiske strukturer), reflekterer og bygger på **begrepsmetaforer** som eksisterer på begrepsnivå i en talers sinn (begrepsstrukturer).

Begrepsmetafor-teorien holder fast ved den skjematiskke strukturen A ER B fra tradisjonell metaforforståelse, men hevder heller at denne formelen viser til struktureringen av begrepsmetaforer på begrepsnivået. Det vil si at formelen A ER B viser til at vi forstår aspekter ved et begrepsdomene A, også kalt **måldomene**, via aspekter ved et annet begrepsdomene B, også kalt **kildedomene**, som videre kan føre til **språklig realiserte metaforuttrykk**. I denne oppgaven har jeg heller valgt å bruke formelen A SOM B, bl.a. fordi ordlyden er mindre bastant. Det er vanskelig å fastslå helt sikkert hvilke konseptuelle mekanismer som ligger bak språklige uttrykk, og formelen uttrykker kun hypoteser om overføringene mellom begreper «bak» språkbruk. A **er** ikke B, men kan bli forstått **som** B.

Et eksempel som tydelig viser begrepsmetafor-teoriens forståelse av språkbruk og begrepsmetaforer uttrykt ved formelen A SOM B, er det faktum at vi har en tendens til å snakke om DISKUSJONER med ord og uttrykk som mer grunnleggende denoterer KRIG: «han **angrep** argumentet mitt», «alle mente noe annet, men hun stod på **barrikadene**», «**kampen** om abortloven fortsetter» (mine eksempler). I disse tilfellene blir aspekter ved domenet DISKUSJON forstått på bakgrunn av aspekter ved og kunnskaper man har om domenet KRIG. Dette kan man se ved bruken av ord som *angrep*, *barrikade* og *kamp*, som alle er ord som semantisk «tilhører» domenet KRIG. Eksemplene ovenfor vil på bakgrunn av begrepsmetafor-teorien kunne forklares som **språklige realiserte metaforuttrykk** som realiseres på bakgrunn av begrepsmetaforen DISKUSJON SOM KRIG.

2.3.1 Forståelse og bruk av metaforer

Som nevnt hevder begrepsmetafor-teorien at alle bruker metaforer, og at vi til og med vil ha vanskelig for å kommunisere uten dem. Eksempelet med begrepsmetaforen DISKUSJON SOM KRIG viser blant annet dette: Hvorfor er det så vanlig å snakke om diskusjoner med ord og uttrykk som tilhører et annet domene enn DISKUSJON?

I det tradisjonelle synet på metaforer har det blitt hevdet at metaforer oppstår på bakgrunn av objektive, bokstavelige og allerede eksisterende likheter mellom det som sammenlignes, og at dette legger en begrensning på hvilke metaforer som kan oppstå (Kövecses, 2010, s. 88). I KL er man enig med at strukturelle og visuelle likheter kan være grunnlaget for en god del metaforer, men viser samtidig til at en god del tilfeller ikke kan

forklares på denne måten. KL og begrepsmetafor-teorien hevder heller at i tillegg til tilfeller av objektive, allerede eksisterende likheter, er begrepsmetaforer – og følgelig språklig realiserte metaforuttrykk – rotet i menneskelige erfaringer, og at det er dette som begrenser mengden av mulige begrepsmetaforer (jf. «the embodied cognition thesis»). Slike menneskelige erfaringer innebærer bl.a. erfarte korrelasjoner, tilsynelatende (ikke-objektive) likheter og at kildedomenet kan være roten (biologisk eller kulturelt) til måldomenet. Slike erfaringer skaper dermed motivasjoner for overføringer, og at visse kildedomener blir valgt over andre domener for å forstå et måldomene (Kövecses, 2010, s. 79).

Begrepsmetafor-teorien går dermed ut ifra at hvilke begrepsmetaforer som oppstår og brukes, handler om at vi intuitivt og ubevisst «velger» kildedomener som strukturerer måldomenet, basert på diverse (gjerne ubevisste) menneskelige erfaringer. Forstått på denne måten kan begrepsmetaforen DISKUSJON SOM KRIG bl.a. forklares med at KRIG kan forstås som en **kulturell rot** for DISKUSJON. Fysiske interaksjoner mellom mennesker har siden tidenes morgen vært en måte å avgjøre konflikter på. Diskusjoner er også en måte å håndtere og avgjøre konflikter på, som har vokst frem i siviliserte samfunn som en motsats til krig, og som er av en annen, mer abstrakt art. På denne måten kan KRIG forstås som et erfaringsgrunnlag for DISKUSJON. På bakgrunn av dette føles det helt naturlig, og kanskje vanskelig å la være, å snakke om diskusjoner som krig, og ikke som f.eks. matlaging.

De metaforene som oppstår og brukes, motiveres altså av diverse menneskelige erfaringer, men hva er grunnen til at vi forstår visse begreper **via** andre begreper, og hvordan fungerer det? I begrepsmetafor-teorien hevder Lakoff og Johnson at de begrepene som fungerer som måldomener, gjerne er abstrakte fenomener, slik som for eksempel TID, LIV, DØD og FØLELSER. Begrepene som brukes for å forstå måldomenet, altså kildedomener, er på sin side gjerne (mer) konkrete entiteter (Semino, 2008, s. 6). Slike overføringer mellom abstrakte fenomener og konkrete entiteter knytter seg bl.a. til prinsippet om kroppslig forankring og føringen det legger på vår konseptualiseringsevne. Som nevnt kan f.eks. menneskelige erfaringer deles inn i de to kategoriene **sensoriske erfaringer** og **introspektive erfaringer**, der de sensoriske erfaringene kan sies å være nokså konkrete erfaringer, mens de introspektive erfaringene er av en mer abstrakt art (jf. delkapittel 2.1). Det har også blitt vist at begrepsmetaforen EMOSJON SOM PERSEPSJON er utbredt, og den blir gjerne kategorisert som en **primærmetafor** (jf. underkapittel 2.3.3). På bakgrunn av en slik forståelse av begrepsdanningsevnen hevder begrepsmetafor-teorien at vi forstår visse begrepsdomener via andre begrepsdomener, og dermed danner begrepsmetaforer, fordi noen begrepsdomener er abstrakte nok til å trenge «hjelp» med strukturering. Lakoff og Johnson nevner bl.a. at ved å

forstå våre abstrakte erfaringer som (mer) fysiske og konkrete entiteter, blir det gjort enklere å referere til dem, gruppere dem, kategorisere dem og resonnerer rundt dem (Lakoff & Johnson, 2003, s. 24).

Det er likevel ikke slik at vi forstår et domene som eksakt det samme som et annet domene. Det er heller slik at visse **aspekter** ved ett domene knyttes til aspekter ved et annet domene. Denne «tilknytningen» mellom to domener blir gjerne omtalt som «mappings» i KL, og jeg velger å bruke den norske termen *overføringer*, slik som Askeland og Agdestein i boken *Metaforer: Hva, hvor og hvorfor?* (2019). For å tydeliggjøre overføringene som forekommer mellom domenene i en begrepsmetafor, som for eksempel DISKUSJON SOM KRIG, kan man sette dem opp på denne måten:

En krig	→	En diskusjon
Et angrep	→	Et argument
Å krige	→	Å diskutere

Disse overføringene mellom kildedomenet KRIG og måldomenet DISKUSJON kan dermed føre til språklige realiserte metaforuttrykk som for eksempel:

«Regjeringspartiene **kriger** om statsbudsjettet.»
«Det er full **krig** om abortloven.»
«De kom med et **personangrep** i diskusjonen.»
(mine eksempler)

Lagt frem på denne måten blir det også tydelig at det finnes flere aspekter knyttet til domenet KRIG som ikke overføres domenet DISKUSJON. For eksempel faller det oss ikke helt naturlig å snakke om deltakerne i en diskusjon som soldater, eller å trekke inn kampformasjoner i struktureringen av debatter. Dette viser at å forstå begrepsmetaforer handler om å (gjærne ubevisst) kjenne til de overføringene som finnes mellom ulike domener.

2.3.2 Kategorisering av ulike typer begrepsmetafor

I begrepsmetaforteorien deler man også gjerne begrepsmetaforer inn i ulike typer, fordi de kan forstås som forskjellige ut ifra bl.a. **kognitiv funksjon**, **generalitet** og **konvensjonalitet**. I begrepsmetaforteorien opererer man tradisjonelt med en tredelt kategorisering av metaforers kognitive funksjon ved å dele dem inn i ontologiske metaforer, strukturelle metaforer og

orienteringsmetaforer (Kövecses, 2010, s. 37). **Strukturelle metaforer** kjennetegnes ved at begrepsmetaforene gir en relativt rik detaljkunnskap om et måldomene (A), ved hjelp av strukturene og kunnskapen en har om et kildedomene (B). Begrepsmetaforen DISKUSJON SOM KRIG, som allerede har blitt eksemplifisert, er et eksempel på en slik metafor, der kildedomenet KRIG gir oss en detaljrik struktur og forståelse av måldomenet DISKUSJON.

Orienteringsmetaforer er på sin side slike metaforer som gir begreper romlig orientering, og som samordner begrepsmetaforer i vårt konseptuelle system. Termen *orienteringsmetaforer* kommer nettopp av at slike metaforer som oftest har med romlig orientering å gjøre, slik som for eksempel OPP–NED, UT–INN, SENTER–PERIFERI og AV–PÅ. Begrepsmetaforer som kategoriseres som **ontologiske metaforer**, derimot, har som funksjon å strukturere abstrakte, ikke-fysiske begreper som mer (allmenne og) konkrete entiteter (Kövecses, 2010, s. 37–38). Det vil si at vi har en tendens til å forstå, og dermed også snakke om, mange av våre erfaringer som entiteter. Ontologiske metaforer overfører lite spesifikk kunnskap om og struktur til måldomenene, men de gjør oss i stand til å enklere snakke om, referere til, kvantifisere, gruppere og kategorisere abstrakte erfaringer, slik som for eksempel hendelser, aktiviteter, emosjoner, idéer o.l. (Lakoff & Johnson, 2003, s. 25). Et eksempel på en ontologisk metafor kan være LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS, som kan realisere følgende språklig metaforuttrykk:

«Lukten **hang** fast i rommet.»

«Hun kjente en **tung** lukt.»

(Mine eksempler)

Uttrykkene ovenfor blir gjerne ikke oppfattet som metaforiske. Lakoff og Johnson hevder at dette bl.a. kommer av at slike kognitive struktureringer gjerne er ubevisste, men også fordi ontologiske metaforer har en lite fremtredende funksjon: Å omstrukturere abstrakte begreper som mer konkrete entiteter gir relativt lite informasjon og kunnskap om noe, sammenlignet med f.eks. strukturelle metaforer (Lakoff & Johnson, 2003, s. 26–27). Det er likevel slik at den tredelte kategoriseringen av begrepsmetaforers kognitive funksjon ikke kan sees som absolutte og avgrensede kategorier. Ofte er kategoriene overlappende, og særlig ontologiske begrepsmetaforer kan gi den strukturen et begrep trenger for å kunne virke i strukturelle begrepsmetaforer.

En lingvist som har lagt særlig vekt på funksjonen til ontologiske metaforer i forståelsen av begrepsdanningsprosesser, er Aleksander Szwedek. I sin artikkel

«Objectification: a new theory of metaphor» (2008) hevder han at **alle** begrepsmetaforer kommer av en foregående ontologisk strukturering, og at verken strukturelle metaforer eller orienteringsmetaforer kan dannes før ontologiske struktureringer har fått virke. Szwedek argumenterer for dette synet ved å peke på at vår aller tidligste og mest fundamentale sensomotoriske erfaring gjerne er med objekter og objekters densitet ved berøring (Szwedek, 2008, s. 316). Dermed er disse erfaringene, ifølge Szwedek, blant det første som blir innarbeidet i nervesystemet, på det dypeste nivået. På denne måten hevder han at vi gjerne ubevisst begrepsliggjør alt som objekter, og at videre struktureringer er potensielt iboende egenskaper/tilstander ved objekter, som ikke kan utfoldes konseptuelt og språklig før tingliggjøring av abstrakte begreper har fått virke (Szwedek, 2008, s. 316).

Slik jeg ser det, skiller ikke Szwedek sin forståelse av ontologisk strukturering og objektsbegrepet seg markant nok fra den tradisjonelle begrepsmetafor-teorien til å kunne virke som en ny metafor-teori. Szwedek sin bruk av termen *objekt* kan kanskje heller sees i sammenheng med begrepsmetafor-teoriens term *entitet*, som denoterer noe med en vag, uspesifisert fysisk eksistens. Jeg vil derfor forholde meg til terminologien brukt i begrepsmetafor-teorien, der *objekt* blir brukt om fysiske, klart strukturerte og konkrete «ting», og ikke i Szwedeks forstand, og jeg ser Szwedeks objektifiseringsteori som en supplerende teori til begrepsmetafor-teorien.

Personifisering er videre et fenomen som kan forstås som en underkategori av ontologiske metaforer, der menneskelige egenskaper «gis» til ikke-menneskelige entiteter. Denne formen for begrepsliggjøring av ikke-menneskelige entiteter er ikke uvanlig, og blir gjerne forstått som en strategi for å bedre forstå slike fenomen som f.eks. teorier, livet og datamaskiner (Kövecses, 2010, s. 39).

I begrepsmetafor-teorien kategoriseres begrepsmetaforer også etter **generalitet**. Det vil si at begrepsmetaforer kan være (mer eller mindre) **generiske** eller **spesifikke**. Det har allerede blitt nevnt at strukturelle metaforer gir relativt detaljrike kunnskapsstrukturer til måldomenet, mens ontologiske metaforer gir relativt detaljfattige kunnskapsstrukturer, og har som primærfunksjon å begrepsliggjøre fenomener med abstrakt eksistens som mer konkrete entiteter. På denne måten kan ontologiske metaforer sies å være typisk generiske begrepsmetaforer, mens strukturelle metaforer kan sies å ofte være mer spesifikke begrepsmetaforer.

Klassifisering av metaforer etter **konvensjonalitet** handler om at begrepsmetaforer og språklig realiserte metaforuttrykk kan være veletablerte og «dagligdagse», det vil si **konvensjonelle**, eller at de kan være kreative og **ikke-konvensjonelle** nydannelser

(Kövecses, 2010, s. 34). Klassifisering av metaforers kognitive funksjon kan sies å først og fremst være en klassifisering av type begrepsmetaforer. Klassifisering av metaforers konvensjonalitet, derimot, omfatter både begrepsmetaforer og språklig realiserede metaforuttrykk. I boken *Metaphor: A practical introduction* (2010) nevner Zoltán Kövecses at det er relativt enkelt å finne eksempler på konvensjonelle begrepsmetaforer som realiserer ikke-konvensjonelle språklige metaforuttrykk (så vel som konvensjonelle språklige metaforuttrykk). Det virker derimot å være vanskeligere å finne eksempler på kreative, ikke-konvensjonelle begrepsmetaforer (og følgelig språklig realiserede metaforuttrykk). Blant andre Lakoff (1990) og Turner (1990) har forsøkt å gi en forklaring på denne formen for «skjevfordeling» av konvensjonalitet ved det de kaller invarianshypotesen (Szwedek, 2008, s. 315). **Invarianshypotesen** hevder at overføringene mellom ulike kildedomener og måldomener er begrenset fordi den kognitive topologien til måldomenet må bevares. Det vil si at ifølge invarianshypotesen har måldomener en egen form for indre struktur, selv om den er vag, og at kildedomenet som måldomenet blir forstått via, må ha en struktur som er forenlig med måldomenets egen struktur.

Invarianshypotesen tar opp et problem ved begrepsmetafor-teorien som har møtt motstand. På den ene siden hevder begrepsmetafor-teorien at begrepsmetaforer oppstår ved at visse domener er så abstrakte at de trenger å «låne» struktur fra andre, mer konkrete og strukturerte domener. På den andre siden hevder begrepsmetafor-teorien og invarianshypotesen at måldomener har en indre struktur som begrenser mulige begrepsmetaforer. Et spørsmål som dermed kan stilles er: Hvis et domene allerede har en egen indre struktur, hvorfor trenger det å bli metaforisk strukturert? (Evans & Green, 2006, s. 304).

2.3.3 En annen metaforforståelse: Primærmetafor-teori

En teori som har forsøkt å svare på dette spørsmålet, og å bote på selvmotsigelsen som kan sies å finnes i begrepsmetafor-teorien, er Joseph Grady (1997) sin **primærmetafor-teori**. Primærmetafor-teorien hevder heller at det finnes to typer begrepsmetaforer: Primærmetaforer og sammensatte metaforer. **Primærmetaforer** blir i primærmetafor-teorien forstått som grunnleggende og generiske begrepsmetaforer, mens **sammensatte metaforer** forstås som mer spesifikke og komplekse metafor-konstruksjoner, satt sammen av ulike primærmetaforer (Evans & Green, 2006, s. 304). En av Grady sine hovedpåstander, som gjør primærmetafor-teorien særlig distinktiv fra begrepsmetafor-teorien, er at primærmetaforer

samordner begreper som er like grunnleggende og direkte erfart gjennom perseptuelle og sensomotoriske mekanismer (Evans & Green, 2006, s. 304).

I motsetning til Lakoff og Johnson sin begrepsmetafor-teori, som forstår koblingen av begrepsmetaforer som overføringer fra (mer) konkrete domener til abstrakte domener, hevder Grady at distinksjonen mellom kilde- og måldomenet kommer av **grad av subjektivitet**. Det vil si at primærmetaforer dannes på bakgrunn av **subjektive opplevelser og erfaringer**. Disse karakteriseres gjerne av gjentakende, og derfor sterke, korrelasjoner mellom **fysiske hendelser og kognitiv respons** (Goatly, 2007, s. 271). Grady eksemplifiserer dette med bl.a. primærmetaforen Å FORSTÅ ER Å SE. I denne begrepsmetaforen kommer korrelasjonen av at man får informasjon og kunnskap, altså **forståelse av noe**, gjennom synssansen (Goatly, 2007, s. 271). På denne måten avspeiler kildedomenet Å SE sensoriske og perseptuelle erfaring, mens måldomenet Å FORSTÅ reflekterer subjektiv respons på slike erfaringer (Evans & Green, 2006, s. 305).

Grady sin primærmetafor-teori bygger bl.a. på Christopher Johnson (1997) sin «theory of conflation», som jeg velger å kalle **sammensmeltingsteorien**, ettersom den engelske termen *conflation* omtrentlig oversatt denoterer ‘handlingen å blåse eller smelte sammen; sammensetning eller sammenblanding av forskjellige ting til en helhet’ (OED, *conflation*). **Sammensmeltingsteorien** går ut på at unge barn ikke klarer å skille mellom sensomotoriske og perseptuelle erfaringer på den ene siden og subjektive erfaringer og responser på den andre. Derfor dannes det automatisk overføringer mellom slike erfaringer på begrepsnivået – en form for sammensmelting av erfaringer. For et spedbarn vil for eksempel opplevelsen av **omsorg** typisk korrelere med opplevelsen av **varme** fra det å bli holdt og båret på. Senere i livet resulterer dette bl.a. i uttrykksmåter som *et varmt smil* basert på overføringer mellom begrepene OMSORG og VARME ved begrepsmetaforen OMSORG SOM VARME (Lakoff & Johnson, 1999, s. 46). Grady argumenterer for at det er denne formen for sammensmelting av ulike, samtidige erfaringer som danner primærmetaforer. Forstått på denne måten blir Turner (1990) og Lakoff (1990) sin invarianshypotese redundant. I stedet blir mulige begrepsmetaforer, ifølge primærmetafor-teorien, begrenset av sammensmelting (som skjer i ung alder) – våre sensomotoriske og perseptuelle erfaringer som korrelerer med subjektive erfaringer og responser – og kreative nydannelser av begrepsmetaforer blir vanskelig, ettersom de fleste mennesker er utstyrt med de samme kroppene og kognitive evnene.

2.4 Om metonymi

Metonymi er en annen konseptuell prosess som i senere tid har fått mer oppmerksomhet innad i KL. Zoltán Kövecses definerer metonymi på denne måten: «[In] metonymy we use one entity, or thing [...], to indicate, or to provide mental access to, another entity [...].» (Kövecses, 2010, s. 172). I likhet med metafor er altså metonymi en form for billedlig språk, som reflekterer kognitive prosesser og evner der vi forstår noe via noe annet. På bakgrunn av dette blir metaforer og metonymier gjerne sett på som to fenomen som vanskelig lar seg skilles helt fra hverandre. Likevel forstår man også gjerne metaforer og metonymier som noe ulike former for kognitive prosesser (Lakoff & Johnson, 2003, s. 36). Som nevnt tidligere blir begrepsmetaforer forstått som kunnskap og forståelsesmåter som oppstår ved overføringer mellom to **distinkte** domener, der vi forstår aspekter ved ett domene via aspekter fra et annet domene. Ved **begrepsmetonymier**, derimot, går den kognitive prosessen ut på at man bruker et kildebegrep, også kalt vehikkel, fra **samme** domene eller IKM som målbegrepet, for å få «tilgang til» eller aktivere målbegrepet. Dette kan illustreres med følgende eksempler:

Togene streiker i dag.

Røde Kors har reddet mange liv.

Vi skal se **Ibsen** på torsdag.

(mine eksempler)

I eksemplene ovenfor refererer ikke de uthevede ordene til de entitetene som de vanligvis har som referenter i en ikke-metonymisk kontekst. I stedet refererer for eksempel togene til at det er togførerne som streiker. Det kan også argumenteres for at det ikke er Røde Kors som organisasjon som direkte har reddet mange liv, men heller legene, sykepleierne og andre som jobber for organisasjonen. Det lar seg også vanskelig gjøre å få se Henrik Ibsen i egen person i vår tid. I stedet tolkes gjerne slike utsagn som at man skal se en forestilling av et av Ibsens litterære verk. I eksemplene ovenfor kan man altså se at visse begreper **står for** andre begreper. Samtidig kan man se at det er en relasjon mellom nærliggende begreper. Både TOG og TOGFØRERNE er begreper som kan sies å inngå i en TOGTRANSPORT-IKM. At IBSEN står for LITTERÆRT VERK LAGET AV IBSEN viser også en form for nær relasjon mellom begrepene. I et slikt tilfelle står PRODUSENTEN, altså Ibsen, for PRODUKTET han har produsert. I tilfellet der Røde Kors kan sies å stå metonymisk for legene og sykepleierne og andre, kan det argumenteres for at man har et tilfelle der HELHETEN (Røde Kors) står for en DEL (de ansatte)

som inngår i domenet RØDE KORS. Lagt frem på denne måten blir det synlig at metonymier gjerne refererer til og fokuserer på et aspekt ved et domene eller IKM, som gjør det aspektet særlig fremtredende.

I likhet med metafor blir metonymi forstått som en begrepsdanningsmekanisme, og man skiller derfor mellom **begrepsmetonymier** og **språklig realiserte metonymiuttrykk**. På samme måte som at begrepsmetaforer anskueliggjøres ved den skjematiske formelen A SOM B, blir begrepsmetonymier gjerne anskueliggjort ved formelen B FOR A. På bakgrunn av en slik forståelse av begrepsmetonymiers struktur finnes det flere eksempler på primære, og dermed konvensjonelle, begrepsmetonymier. Zoltán Kövecses (2010) påpeker bl.a. at begreper, eller IKM-er, gjerne blir forstått som helheter (jf. **gestaltprinsippene** i delkapittel 2.1) som består av flere deler. På bakgrunn av en slik forståelse kan metonymier primært struktureres på tre måter: ved at HELHET står for DEL eller DEL står for HELHET, eller at en DEL står for en annen DEL (Kövecses, 2010, s. 178). Dermed kan det språklig realiserte uttrykket om Røde Kors tolkes som en språklig realisering på bakgrunn av begrepsmetonymien HELHET FOR DEL. Både eksempelet med IBSEN FOR LITTERÆRT VERK LAGET AV IBSEN og TOG FOR TOGFØRERNE kan tolkes som spesifiserte DEL FOR DEL-metonymier, der én del av en IKM (henholdsvis PRODUKSJONS-IKM og TOGTRANSPORT-IKM) står for en annen del som inngår i samme IKM.

2.4.1 Forholdet og samhandlingen mellom metafor og metonymi

Som nevnt blir metafor og metonymi gjerne forstått som to fenomener som vanskelig lar seg skilles helt fra hverandre. Dette kommer av at metaforer og metonymier ofte ser ut til å samhandle, bl.a. ved at begrepsmetaforer kan ha metonymisk basis, men også ved at begrepsmetaforer kan motivere metonymier. Blant andre den kognitive lingvisten Antonio Barcelona (2003) hevder at metonymi til og med kan være mer grunnleggende for språk og kognisjon enn det metaforer har blitt hevdet å være (Barcelona, 2003, s. 4). I artikkelen «On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor» (2003) undersøker han hvorvidt **alle** metaforiske overføringer kan forstås som motivert av metonymi, og om kilde- og måldomener må forstås metonymisk for at begrepsmetaforer i det hele tatt skal være mulige (Barcelona, 2003, s. 31).

I utforskningen av denne hypotesen opererer Barcelona med en bredere definisjon av metonymi enn bl.a. definisjonen til Kövecses (2010), fordi han hevder at «Metonymy is the conceptual mapping of a cognitive **domain** onto another **domain**, both domains being included in the same domain or ICM, so that the source provides mental access to the target.»

(Barcelona, 2003, s. 32–33) (mine uthevinger). Barcelona forstår altså ikke metonymiers strukturering som overføringer mellom **entiteter** innenfor samme domene eller IKM, men heller som overføringer mellom **domener** innenfor det samme, mer overordnede, domenet eller IKM. Selv definerer han termen *domene* som en form for **erfarings- og kunnskapsblokk** som danner bakgrunnen for lingvistisk mening, og at grensene for og kategoriseringen av slike «blokker» etableres ved bevisste, folkelige inndelinger av erfaring (Barcelona, 2003, s. 32).

Som et eksempel trekker Barcelona frem begrepsmetaforen TRIST SOM NED. Domenet TRIST innebærer både selve **emosjonen** og den **effekten** emosjonen har på kroppen, der den kroppslige effekten av tristhet ofte er at man får en hengende positur. Fordi menneskets kroppslige form korrelerer med bl.a. tyngdekraften langs en vertikal akse, korrelerer også den kroppslige effekten av å ha en hengende positur med en vertikal orientering nedover. Ved slike korrelerende erfaringer, blir TRIST og NED tilhørende samme domene, og man kan argumentere for at man står ovenfor en metonymi. Barcelona hevder likevel at man i et slikt tilfelle har med begrepsmetafor å gjøre, ettersom domenegrensene, som nevnt, kommer av **bevisste**, folkelige inndelinger av erfaring. Siden disse korrelerende erfaringene gjerne er ubevisste, argumenterer han for at det er en begrepsmetafor, TRIST SOM NED, som kommer av underliggende begrepsmetonymi EFFEKT FOR ÅRSÅK (Barcelona, 2003, s. 42–43). Ifølge lingvisten Goossens (1999) er denne formen for samhandling mellom metafor og metonymi det som kan kalles «metaphor from metonymy», der metaforen er rotet i en eksisterende metonymisk relasjon mellom målbegrepet og kildebegrepet (Evans & Green, 2006, s. 319). Hvordan metafor og metonymi samvirker vil bli tatt opp igjen i delkapittel 6.2.

2.4.2 Grammatiske metaforer

Mannsåker påpeker i sin doktoravhandling at KL og begrepsmetaforteorien har blitt kritisert for å overse kollektive og sosiale mekanismer til fordel for kognitive mekanismer når det kommer til språk og språkbruk (Mannsåker, 2017, s. 51). Den lingvistiske retningen **funksjonell grammatikk**, derimot, legger særskilt vekt på de kommunikative funksjonene til språk. Selv om den kognitive lingvistikken har en annen tilnærming til metaforer, samt språk og språkbruk generelt, kan teoriene om begrepsmetaforer i KL sees i sammenheng med bl.a. Hallidays (1985/1904) teori om grammatiske metaforer i den funksjonelle grammatikken (Sáenz, 2000, s. 498). Grammatiske metaforer blir gjerne delt inn i to typer – interpersonelle metaforer (som omhandler modalitet) og ideasjonelle metaforer. I artikkelen «Halliday's

grammatical metaphor, conceptualization and linguistic construal» (2000) mener Sáenz at det er de ideasjonelle grammatiske metaforene som kan sees i sammenheng med begrepsmetaforer.

Ideasjonelle grammatiske metaforer i Hallidays teori kjennetegnes ved **inkongruente** grammatiske former. Det Halliday kaller **kongruente former** er på sin side de ikke-metaforiske og typiske måtene å uttrykke noe på. Det vil f.eks. si at prosesser og handlinger som regel uttrykkes med verb, deltakere (agens, patiens o.l.) uttrykkes med substantiv, deltakerattributter med adjektiv og omstendigheter (tid, sted o.l.) med adverbial og preposisjonsfraser (Sáenz, 2000, s. 499). Likevel er det slik, ifølge Hallidays teori, at språkbrukere kan velge å uttrykke det samme meningsinnholdet på andre måter enn de kongruente (Sáenz, 2000, s. 499). Dette kan skje ved at f.eks. prosesser, handlinger og hendelser, som regel uttrykt ved verb, uttrykkes som substantiv (nominalisering). At LUKT, som man kan se i delkapittel 2.7 kan forstås og oppfattes som en hendelse, gjerne uttrykkes ved substantiv, kan dermed forstås som en (konvensjonell) grammatisk metafor. Grammatisk metafor ved nominalisering kan også sees i sammenheng med Szwedeks' objektifiseringsteori, ettersom nominalisering medfører en form for entitetsstrukturering. I praksis vil det si at nominalisering overlapper med det Szwedek kaller objektifisering.

Sáenz påpeker at Halliday har hevdet at metaforer burde forstås som variasjoner i uttrykkene som uttrykker mening, og ikke som variasjoner i meningen til uttrykkene (Sáenz, 2000, s. 505). På samme måte mener kognitive lingvister at metaforiske uttrykk reflekterer konseptuelle begreper, og at det dermed er de språklige uttrykkene som varierer, ikke meningen i seg selv. På bakgrunn av dette argumenterer Sáenz for at begge retningene forstår lingvistiske uttrykk som en følge av visse semantiske valg, der man i funksjonell grammatikk mener at disse valgene skjer på nivået for diskurssemantikk, mens man i KL mener det skjer på det kognitive nivået (Sáenz, 2000, s. 505). Samtidig kritiserer Sáenz teorien om grammatiske metaforer for å ikke være tydelig nok på hvordan de språklige uttrykkene påvirkes av språkbrukernes semantiske valg, som f.eks. hvorvidt forskjellige uttrykksmåter er semantisk motiverte eller ikke (Sáenz, 2000, s. 505). Derfor argumenterer han for at grammatiske metaforer kan forstås som tilfeller av ontologiske begrepsmetaforer. Dermed kan visse nominaliseringer som f.eks. LUKT, som mest grunnleggende oppleves som en hendelse, uttrykt som substantiv, forstås som en språklig realisering av begrepsmetaforen PROSESSER SOM ENTITETER. På denne måten blir prosessen (hendelsen) LUKT begrepsliggjort som en entitet, som videre kan uttrykkes som en del av eller deltakende i andre prosesser (Sáenz, 2000, s. 505). Forstått på denne måten argumenterer Sáenz for at

språklig kategorivariasjon ikke er vilkårlig, men et symptom i grammatikken på at det skjer en overføring mellom to distinkte begrepsdomener (Sáenz, 2000, s. 505–506).

2.5 Om persepsjon, synestesi og språk

Våre perseptuelle mekanismer og evner, det vil si sansene våre, og de erfaringene vi danner oss på bakgrunn av dem, er avgjørende for hvordan vi erfarer, forstår, tenker på og snakker om verden (jf. «embodied cognition thesis»). Teorier om kroppslig forankring knyttet til språk og tanke har også fått støtte fra bl.a. forskning gjort innen nevrovitenskap, der nevrologiske bilder har vist at sensorisk språk aktiverer perseptuelle systemer i hjernen. Slike studier har dermed vist hvor sammenfiltret sensomotoriske erfaringer, perseptuelle erfaringer, konseptualisering og språk egentlig er. På bakgrunn av dette peker Laura J. Speed et al. (2019) på at et godt utgangspunkt for kognitiv-lingvistiske undersøkelser av begrepsmetaforer, er å undersøke hvordan man i det hele tatt snakker om og begrepsliggjør fenomenet **persepsjon** (Speed et al., 2019, s. 1–2).

Helt siden Aristoteles' tid har man, særlig i den vestlige kulturen, operert med en folkemodell der sansene deles inn i fem distinkte modaliteter hierarkisk, fra øverste til nederste sanseorgan: den visuelle sansen (syn), den auditive sansen (hørsel), den olfaktoriske sansen (lukt), den gustatoriske sansen (smak) og den taktile sansen (berøring) (Williams, 1976, s. 472). I senere tid har man kommet frem til at man potensielt har flere forskjellige måter å dele inn sansene på. Blant annet har også balanseevnen og bevegelses-/orienteringsevnen fått status som sanser (Goplen, 2020). Speed et al. (2019) påpeker også at man potensielt kunne delt inn sansene basert på f.eks. type stimulus eller antall perseptuelle reseptorer. Likevel står «fem-sans-modellen» fortsatt sterkt, og det er gjerne denne inndelingen som råder i forskning gjort om bl.a. språk og persepsjon.

Selv om man gjerne opererer med en kategorisering av fem distinkte sanser, har man beviser for at de ulike sansemodalitetene for det meste fungerer overlappende og samtidig (Cacciari, 2008). Et godt eksempel på dette er hvordan den gustatoriske og olfaktoriske sansen inngår i opplevelsen av smak. Dette blir særlig fremtredende når man har tett nese. Cristina Cacciari (2008) peker også på at man for eksempel kan oppfatte tekstur ved hjelp av synssansen, og ikke kun basert på den taktile sansen (Cacciari, 2008). På bakgrunn av at sansemodalitetene virker så tett sammen som de gjør, foreslår blant andre Stoffregen og Bardy (2001), som referert i Cacciari (2008), at man burde forstå persepsjon som et samlet system, og ikke som et sett av distinkte perseptuelle systemer som virker parallelt. Hos noen

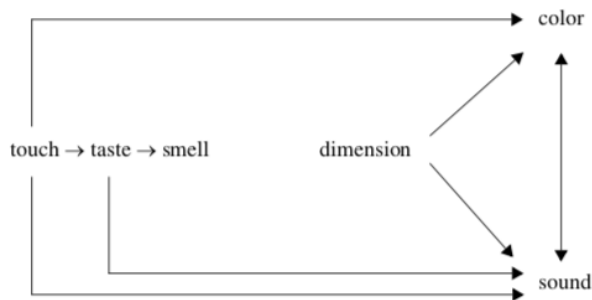
mennesker er sammenblandingen av ulike sanseinntrykk mer «ekstrem», der stimuleringen av én sansemodalitet automatisk utløser, eller aktiverer, en perseptuell opplevelse fra en annen sansemodalitet som ikke har blitt stimulert direkte. Dette kan forekomme ved at for eksempel ulike lyder eller sifre kan utløse perseptuelle opplevelser av farger. Slike tilfeller kalles **synestesi**.

2.5.1 Synestetiske metaforer

Innenfor kognitiv vitenskap, og da særlig kognitiv lingvistikk, har antakelsene om at språk og språklæring er en del av de generelle kognitive evnene, og videre at våre kognitive evner er kroppslig forankret, ført til antakelsen om at sammenblandinger av de ulike sansemodalitetene også viser seg språklig. Forskning på lingvistikk og persepsjon har bl.a. vist at det finnes språklige tendenser til kryssmodale uttrykk og beskrivelser. I KL snakker man derfor også om synestesi, men vektlegger i større grad **synestetiske overføringer** i begrepsdanning og begrepsliggjøring av ulike perseptuelle fenomen. Det vil si at man er særlig interessert i å undersøke hvordan begrepsdomener – og følgelig språklig realiserte uttrykk – som favner om ulike sansemodaliteter fungerer som måldomener og kildedomener. I KL har man også påvist at domener som betegner én sansemodalitet, også brukes til å forstå domener for andre sansemodaliteter, som for eksempel «en mørk tone» (GRAD AV LYS SOM LYDFREKVENS) eller «en skrikende farge» (LYDFREKVENS SOM FARGE). I slike sammenhenger snakker man derfor gjerne om **synestetiske metaforer**.

Fordi vi gjerne kategoriserer sansemodalitetene i fem ulike modaliteter, kan det i teorien dannes 20 mulige synestetiske begrepsmetaforer. Ning Yu (2003) påpeker likevel at empiriske studier har vist at mulige synestetiske metaforer er begrenset, og at ikke hvilket som helst sansedomene overføres et annet sansedomene vilkårlig, men at synestetiske metaforer er nokså selektive når det kommer til hvilke retninger overføringene skjer i (Yu, 2003, s. 21). I den tidlige utforskningen av synestetiske metaforer fant lingvisten Stephen Ullmann (1959) ut, basert på undersøkelser av litterære tekster på engelsk, fransk og ungarsk, at i tråd med bl.a. Aristoteles hierarkiske kategorisering av sansene har de synestetiske overføringene mellom sansedomener en tendens til å gå fra de «laveste» til de «høyeste» sansemodalitetene (Yu, 2003, s. 21). Det vil si at de sansene som fungerer på bakgrunn av sanseorgan som sitter lavest på kroppen, gjerne fungerer som kildedomene for de sansene med sanseorgan høyere på kroppen. Sansene med sanseorgan høyere opp på kroppen fungerer dermed som oftest som måldomene.

Et tidligere forskningsprosjekt, som støtter opp under Ullmanns funn om retningen av synestetiske overføringer, ble utført av lingvisten Joseph. M. Williams (1976). Williams undersøkte synestetiske adjektiver som har resultert i diakronisk semantisk endring i «hverdagsspråklig» engelsk. I motsetning til Ullmann delte Williams synssansen inn i ytterligere to kategorier: dimensjon og farge. Figur 2, hentet fra Williams (1976), viser retningene for synestetiske overføringer basert på Williams' funn (Yu, 2003, s. 21–22).

Figur 2. Oversikt over retninger for synestetiske overføringer (Williams, 1976, s. 463)

Som man kan se av figur 2 ovenfor, hevder Williams at ord som betegner den taktile sansen, har en tendens til å overføres SMAK, FARGE og LYD. Ord som betegner den gustatoriske sansen brukes gjerne om LUKT og LYD, mens dimensjonsord overføres FARGE og LYD, og fargeord og lydord brukes om hverandres sansemodalitet. Ifølge Williams' modell er det bare luktdomenet som kun fungerer som måldomene i synestetiske metaforer, og aldri som kildedomene.

Likevel påpeker Speed et al. (2019) at retningen for synestetiske overføringer ikke nødvendigvis begrenser eller er en drivkraft for perseptuelle metaforer. Bodo Winter (2019) har argumentert for at f.eks. perseptuelle adjektiv ikke nødvendigvis er metaforiske, og videre at uttrykk som kategoriseres som synestetiske metaforer, verken er synestetiske eller metaforiske (Winter, 2019, s. 105). Winter trekker bl.a. frem den engelske frasen *sweet fragrance* som eksempel, som kan oversettes til *søt duft* på norsk, et uttrykk som forekommer i mitt korpusmateriale. Ved eksempelet *søt duft* peker Winter på at man gjerne tenker på den leksikalske enheten *søt* og dens betydning som semantisk tilhørende smakssansen. Likevel analyserer han heller *søt* som et ord som denoterer både smak og lukt, og baserer en slik analyse på bl.a. det faktum at smaks- og luktesansen samvirker så sterkt fysiologisk. Winter argumenterer for at en slik forståelse av det perseptuelle adjektivet *søt* gjør at man ikke trenger å analysere det metaforisk, og at perseptuelle metaforer ikke drives av noen form for

retning for synestetiske overføringer. I stedet hevder han at «perseptuelle metaforer» refererer til hvordan de perseptuelle modalitetene er integrerte og samhandler i praksis, eller til evalueringsmessige kvaliteter ved de ulike sansene.

Speed et al. (2019, s. 7–8) påpeker at disse motstridende måtene å semantisk analysere ord som refererer til de ulike sansemodalitetene på, krever videre forskning på området for å kunne gi tilfredsstillende svar. På bakgrunn av dette blir de tilfellene i mitt materiale som ser ut til å denotere en synestetisk begrepsmetafor, drøftet opp mot både teori om synestetiske begrepsmetaforer og Winthers syn på konseptuell «synestesi».

2.6 Fenomenet LUKT

Ettersom begrepsdanning og språk blir forstått som uløselig knyttet til våre artsspesifikke kropper, burde undersøkelser som omfatter begrepsdanning av og språklige realiserte uttrykk om fenomenet LUKT gå ut ifra en forståelse av hvordan fenomenet lukt og luktesansen virker fysiologisk og perseptuelt.

2.6.1 Fysiologiske egenskaper

Ifølge Store Medisinske Leksikon virker menneskets luktesans anatomisk på bakgrunn av det som kalles *luktreionen*, som befinner seg i øverste del av nesehulen (Winther, 2018). I vevet i luktreionen sitter det **luktesansceller** som er ansvarlige for sansingen av luktpartikler. Disse cellene er en form for nerveceller som, forenklet forklart, stimuleres av og registrerer luktpartiklene de kommer i kontakt med. I likhet med smakssansen er luktesansen det som kalles en **kjemisk sans**. Det vil si at luktesanscellene kun stimuleres av flyktige stoffer som fordamper, og dermed etterlater seg molekyler (luktpartikler) i luften. Når luktpartiklene, gjerne kalt *odoranter*, kommer i kontakt med og binder seg til reseptorene i luktesanscellene, setter de så i gang en biokjemisk prosess som utløser nerveimpulser, som videre sendes til hjernen (Winther, 2018).

Luktesansen er ifølge Store Medisinske Leksikon veldig følsom, og mennesket kan skille opptil 10 000 forskjellige lukter. Den medisinske vitenskapen har enda ikke kartlagt helt sikkert om dette kommer av at man har én reseptor for hvert enkelt luktestoff, eller om man skiller luktene fra hverandre ved at flere ulike reseptorer aktiveres samtidig ved de ulike luktestoffene. Det har likevel blitt funnet hundrevis av ulike reseptorer som antas å bli aktivert av hver sin type luktestoff. Alle luktinstrykk, til og med de aller sterkeste luktestoffene, blir etter noe tid umerkelige. Dette kommer mest sannsynlig av at luktesanscellene og cellene i

den delen av hjernen som oppfatter lukt blir «slitne», og man slutter dermed etter hvert å oppfatte luktpartiklene. Likevel er det slik at denne formen for tilvenning som regel kun gjelder én type luktpartikler om gangen, ettersom det er ulike reseptorer som stimuleres av og registrerer ulike luktpartikler. Man kan dermed fortsatt oppleve andre typer lukttinntrykk selv om noen av luktesanscellene er «mettet» på én spesifikk type (Winther, 2018).

2.6.2 Perseptuelle egenskaper

I doktorgradsavhandlingen *Polysemy and metaphor in perception verbs: a cross-linguistic study* (1999) har Iraide Ibarretxe-Antuñano bl.a. fremsatt en typologi over de perseptuelle egenskapene som karakteriserer de ulike sansemodalitetene (jf. figur 3) (Ibarretxe-Antuñano, 1999, s. 144). Figur 3 nedenfor er hentet fra Ibarretxe-Antuñano (1999), og viser oversikten over hvilke perseptuelle egenskaper de ulike sansene har ved negativ eller positiv markering:

VISION	HEAR	TOUCH	SMELL	TASTE
<contact no>	<contact no>	<contact yes>	<contact no>	<contact yes>
<closeness no>	<closeness no>	<closeness yes>	<closeness yes>	<closeness yes>
<internal no>	<internal yes>	<internal no>	<internal yes>	<internal yes>
<direct. yes>	<direct. no>	<direct. yes>	<direct. yes>	<direct. yes>
		<limits yes>		
<location yes>	<location yes>			
<detection yes>	<detection yes>	<detection yes>	<detection yes>	<detection yes>
<identific. yes>	<identific. yes>	<identific. yes>	<identific. no>	<identific. yes>
<voluntary yes>	<voluntary no>	<voluntary yes>	<voluntary no>	<voluntary yes>
		<effects yes>		
		<briefness yes>		<briefness yes>
<evaluationyes>				<evaluationyes>
<cor. hyp. yes>	<cor. hyp. yes>		<cor. hyp. yes>	
			<subjectiv. yes>	<subjectiv. yes>

Figur 3. Oversikt over sansenes perseptuelle egenskaper (Ibarretxe-Antuñano, 1999, s. 161)

Som man kan se av figuren ovenfor, blir lukt, ved positiv markering i figuren, antatt å ha de perseptuelle egenskapene **nærhet**, **indre registrering**, **direkthet** og **oppfattelse**, samt de sammensatte egenskapene **hypotesekorrekthet** og **subjektivitet** markert nederst i tabellen under skillestreken. Man kan også se at lukt blir antatt å ikke ha egenskapene **kontakt**,

identifisering og **frivillighet**. Egenskapen **nærhet** omfatter hvorvidt sansede «ting» må være i direkte nærhet av sanseren for å bli sanset. Luktilder behøver ikke være så nært sanseren at det f.eks. oppstår fysisk kontakt for at man skal kunne få et luktintrykk. Likevel, som Ibarretxe-Antuñano peker på, er det slik at jo nærmere sanseorganet (nesen) luktkilden er, jo sterkere sanseintrykk (Ibarretxe-Antuñano, 1999, s. 145). **Indre registrering** omfatter på sin side om sansede «ting» må gå inn i sanserens kropp. Luktesansen har fått positiv markering på denne egenskapen ettersom luktesanscellene sitter inne i nesen, og man er derfor er avhengig av å puste inn luktpartikler for å registrere sanseintrykket. Egenskapen **direkthet** har positiv markering ved alle sansene unntatt hørsel. Denne egenskapen betegner hvorvidt selve persepsjonen er direkte forbundet med sanseren, eller om sanseintrykk formidles via et annet element (Ibarretxe-Antuñano, 1999, s. 149). Som allerede påpekt ved egenskapen **indre registrering** er luktesansen avhengig av at vi puster inn luktpartikler, og dermed kan luktesansen sies å formidles gjennom et annet element: Luft. Egenskapen **oppfattelse** har positiv markering ved alle sansene fordi den omfatter hvordan sanseren utfører sansingen av ulike stimuli. Ulike sanseorgan og ulike reseptorer reagerer på ulik stimulus, og mennesket er derfor i stand til å skille ulike sanseintrykk fra hverandre.

I tillegg til de perseptuelle egenskapene luktesansen er antatt å ha, påvirker også de perseptuelle egenskapene luktesansen tilsynelatende **ikke** har, vår oppfattelse og opplevelse av fenomenet LUKT. Som allerede nevnt ved egenskapen **nærhet** er ikke sanseintrykk av lukt avhengig av fysisk kontakt, slik som egenskapen **kontakt** i figur 3 betegner. Egenskapen **identifisering** omfatter på sin side hvor godt sanseren er i stand til å identifisere akkurat hva som blir sanset. Ibarretxe-Antuñano argumenterer for at grunnen til luktesansen har negativ markering ved denne egenskapen kommer av at selv om luktesanscellene individuelt kan oppfatte luktpartikler, er de ikke i stand til å gi særlig spesifikk informasjon om substansenes «identitet». Det vil si at man gjerne er rask til å oppfatte luktintrykk, men man har vanskeligheter med å identifisere akkurat hvilken type lukt det er (Ibarretxe-Antuñano, 1999, s. 147–8). Luktopplevelser er heller ikke ansett som en frivillig persepsjon, som negativ markering ved egenskapen **frivillighet** i figur 3 betegner. Dette kommer av at man sanser luktpartikler ved selve luften man puster inn. På denne måten er man utsatt for luktintrykk hele tiden, selv når man er det ubevisst.

Luktesansen er også den eneste av sansene som har positiv markering ved begge de sammensatte egenskapene som er presentert i typologien. Ifølge Ibarretxe-Antuñano betegner egenskapen **hypotesekorrektthet** hvor korrekt eller spesifikk hypotesen som blir formulert om den sansede «tingen» er på bakgrunn av persepsjonen, sammenlignet med den faktiske

entiteten som blir sanset (Ibarretxe-Antuñano, 1999, s. 153). Denne perseptuelle egenskapen blir forstått som en gradert egenskap. Dette er fordi den forstås som en interaksjon mellom to andre egenskaper, **direkthet** og **identifisering**, der de sansene som har positiv markering ved begge de samvirkende egenskapene i større grad har hypotesekorrekt. For luktesansen vil det si at den har noe grad av hypotesekorrekthet, ettersom den har positiv markering på **direkthet**, men negativ markering på **identifisering**.

Egenskapen **subjektivitet** kommer av interaksjon mellom egenskapen **indre registrering** og **nærhet**, og omfatter hvor stor grad av «innflytelse» sanseren har på persepsjonen. Med dette menes det faktisk at ved sansing av f.eks. lukt varierer persepsjonen i stor grad fra sanser til sanser. Samme type luktpartikler kan oppleves som behagelig for noen og ubehagelig for andre. I tillegg kan persepsjonen av lukt forstås som (noe) kontekstbundet, der de samme luktpartiklene perseptuelt kan oppfattes på forskjellige måter av samme sanser etter hvilken kontekst de opptrer i. Alle de nevnte perseptuelle egenskapene ved luktesansen er med på å forme hvordan man oppfatter og forstår fenomenet LUKT, og denne typologien er derfor en del av teorien jeg legger til grunn for nedtegnelsen av den idealiserte kognitive modellen av LUKT (se delkapittel 4.1).

2.6.3 Et konkret eller abstrakt fenomen?

Det er ikke rett frem å peke på fenomenet LUKT som enten konkret eller abstrakt. På den ene siden kan LUKT sies å være et (nokså) konkret fenomen, ettersom et aspekt ved LUKT er at det er en perseptuell evne og opplevelse. På denne måten er LUKT direkte meningsfylt for oss, slik som begrepsmetafor-teorien nevner at konkrete erfaringsdomener er, og det har en direkte kroppslig forankring i våre fysiologiske evner. På den andre siden kan LUKT også sies å være et nokså abstrakt fenomen. Med mindre det som utsondrer og/eller «bærer» luktpartikler har andre egenskaper som kan oppfattes perseptuelt ved noen av våre andre sansemodaliteter, er LUKT bortimot «usynlig» for oss. Vi kan verken se det, ta på det, føle det eller høre det. Dermed sitter man igjen med relativt lite informasjon, slik som den negative markeringen ved egenskapen **identifisering** i figur 3 viser til (jf. underkapittel 2.6.2). Man kan derfor argumentere for at LUKT gjerne kan bli oppfattet som et nokså abstrakt fenomen.

Lingvisten John Lyons hevder at skillet mellom konkrete og abstrakte fenomener burde forstås mer som en form for skala, og ikke som et enten–eller-fenomen. Han viser til dette ved det han kaller **første-, andre- og tredjeordensentiteter**. Med **førsteordensentiteter** menes entiteter som er mer eller mindre perseptuelt konstante i tid og rom, og som kan

oppfattes visuelt av allmennheten (Lyons, 1977, s. 443). **Andreordensentiteter** betegner i større grad fenomener som «skjer», heller enn eksistensformer. Dermed går bl.a. hendelser, prosesser og situasjoner inn under kategorien andreordensentiteter. I Lyons' kategori **tredjeordensentiteter** finner man de mer abstrakte entitetene. Dette er sånt som «eksisterer» utenfor tid og rom, slik som for eksempel ARGUMENT og TJENESTE (Lyons, 1977, s. 443–444).

Ut ifra Lyons tredeling vil jeg argumentere for at fenomenet LUKT kan kategoriseres som en andreordensentitet. Årsaken til selve fenomenet LUKT er som regel at en førsteordensentitet (gass fra fysisk entitet, substans o.l.) utsondrer luktpartikler. Selve utsondringen kan i og for seg, ved noen tilfeller, være konstant, men selve luktpartiklene er flyktige i det at de «bæres» av luften rundt utsondringskilden. Det er som nevnt slik at luktesanscellene som stimuleres og registrerer en spesifikk lukt, etter hvert blir «slitne». På et tidspunkt slutter dermed sanseren å kjenne den spesifikke lukten (Winther, 2018). Luktpartiklene kan fortsatt finnes i luften som innåndes, men sanseren er ikke i stand til å prosessere dem. På denne måten oppleves gjerne sanseintrykket som «avsluttet». Dermed kan det argumenteres for at LUKT kan forstås som en hendelse og prosess som oppstår og opphører, fordi det er slik det oppfattes perseptuelt for mennesket. Ved en slik forståelse av LUKT kan det sies å falle inn under kategorien andreordensentitet.

I de fleste tilfeller er det altså fysiske entiteter/substanser som utsondrer visse gasser med luktpartikler, som er årsaken til luktopplevelser. Det er dermed også trolig at et av de mest saliente betydningsaspektene ved begrepet LUKT ofte er 'en egenskap ved noe', fremfor 'en hendelse (og prosess)' (jf. gestaltprinsippene i delkapittel 2.1, og at vi perseptuelt foretrekker å kategorisere inntrykk og erfaringer som **helheter**). Dette aspektet ved fenomenet LUKT er bl.a. ganske fremtredende i definisjonen av luktsubstantivene (jf. kapittel 4). I analysen av luktsubstantivene blir det bl.a. vist at alle luktsubstantivene ser ut til å kunne ha betydningsaspektet 'egenskap ved noe'. I søketreffene i primærmaterialet fra LBK utgjør også en stor del av treffene syntaksstrukturen «[adjektiv] [luktsubstantiv] **av** [entitet]», der preposisjonen *av* viser til et opphav. På denne måten er den konseptuelle «broen» mellom abstrakt fenomen (perseptuell opplevelse) og konkret entitet (årsak/kilde) kort.

For å eksemplifisere dette kan det nevnes at VEKT, STØRRELSE, TEKSTUR og FORM alle er typiske egenskaper ved fysiske entiteter som erfares gjennom sansene våre (slik som også LUKT erfares). Derfor blir gjerne disse egenskapene opplevd som nokså konkrete fenomener. Et fysisk objekt innehar ofte alle egenskapene: vekt, størrelse, tekstur, form og lukt. Likevel kan det argumenteres for at fenomenet LUKT skiller seg fra de andre egenskapene ved at det er «mer» abstrakt. VEKT, STØRRELSE, TEKSTUR og FORM er som oftest egenskaper ved fysiske

entiteter/substanser og objekter som er konstante i tid og rom. Hvis vi stirrer lenge på et objekt på størrelse med et eple, blir objektet i seg selv med tiden verken mindre eller større enn når vi først så det visuelt. Objektets lukt vil derimot oppleves som «borte» etter en liten stund. Det er også slik at for eksempel VEKT er en egenskap ved noe som er perseptuelt uløselig knyttet til objektet det er en del av. Man må holde objektet for å direkte erfare dets vekt. LUKT, på sin side, kan gjerne erfares perseptuelt uavhengig av direkte kontakt med den opphavelige kilden til lukten (jf. negativ markering ved egenskapen **kontakt** i figur 3 i underkapittel 2.6.2).

Tatt i betraktning Lyons' «eksistensskala», der LUKT gjerne kan forstås som en andreordensentitet, Ibarretxe-Antuñano sin typologi over perseptuelle egenskaper ved LUKT, og også det faktum at LUKT er et konkret kroppslig fenomen (persepsjon), vil jeg påstå at det er et relativt abstrakt fenomen på begrepsnivået. På bakgrunn av dette kan det antas at fenomenet LUKT gjerne trenger å «låne» struktur fra mer konkrete domener, som man bl.a. kan se ved at LUKT blir uttrykt ved substantiv. Som tidligere nevnt kan denne uttrykksmåten i seg selv forstås som metaforisk, ettersom substantiv gjerne denoterer «ting». På denne måten blir det (konseptuelt nokså) abstrakte fenomenet LUKT tingliggjort, og dermed, som nevnt tidligere om Lakoff og Johnson sin begrepsmetafor-teori (jf. delkap. 2.3.2), blir det enklere for oss å snakke om, referere til, kvantifisere, gruppere og kategorisere erfaringene med fenomenet LUKT.

2.7 Tidligere forskning på språk og lukt

Hittil har det blitt gjort lite forskning som spesifikt og utelukkende ser på forholdet mellom begrepet LUKT og metaforisk (og metonymisk) begrepsliggjøring og språkbruk. Det har likevel blitt gjennomført en rekke studier som fokuserer mer på forholdet mellom **persepsjon** generelt, og dermed flere av (om ikke alle) sansemodalitetene, og **språk**. Blant annet har Iraide Ibarretxe-Antuñano i sin doktoravhandling *Polysemy and metaphor in perception verbs: A cross-linguistic study* (1999) utført en språkkomparativ undersøkelse som ser på polysemi og metaforer i tilknytning til perseptuelle verb i engelsk, spansk og baskisk (som nevnt i underkapittel 2.6.2). Den svenske lingvisten Åke Viberg har også gjort flere undersøkelser knyttet til persepsjon og språk. Blant annet har også han, i likhet med Ibarretxe-Antuñano, gjort flere undersøkelser på perseptuelle verb, men da i svensk med språkkomparativt perspektiv, samt at han har undersøkt perseptuelle verb generelt i flere språk (jf. Viberg, 2009; Viberg, 2015; Viberg, 2019).

Flere forskningsfelt har også undersøkt luktidentifisering og -prosessering og vanskelighetene mennesket tilsynelatende har med å identifisere og navngi bestemte lukter (jf. Olofsson & Gottfried, 2015; Huisman & Majid, 2018; Majid & Speed, 2017; Lorig, 1999). Som tidligere nevnt (jf. underkapittel 2.5.1) har det også blitt gjort en del forskning på persepsjon og språkbruk i tilknytning til det som kalles synestetiske metaforer. Fokuset ligger da mest på slik begrepsliggjøring der LUKT inngår i begrepsmetaforer med begreper for andre sansemodaliteter. Forskning på LUKT i forbindelse med synestetiske metaforer er dermed ikke uttømmende i å forklare hvordan man begrepsliggjør og uttrykker seg om LUKT generelt. Én av de lingvistene som derimot har gjort forskning som mer konsentrert undersøker det perseptuelle fenomenet LUKT og språkbruk, er Zoltán Kövecses.

I artikkelen «Perception and metaphor: The case of smell» (2019) har Kövecses undersøkt hvordan fenomenet LUKT blir lingvistisk uttrykt i engelsk. Basert på språklige eksempler hentet fra engelske ordbøker, kollokasjoner o.l. fant Kövecses ut at LUKT har en rik begrepsstruktur. Han identifiserte bl.a. to aspekter som ser ut til å være saliente aspekter ved LUKT som en begrepskategori: et **passivt** aspekt og et **aktivt** aspekt (Kövecses, 2019, s. 343). Kövecses argumenterer for at det mest trolig er det passive aspektet ved LUKT som er det aller mest saliente aspektet ved kategorien, ettersom man som oftest opplever luktinntrykk ufrivillig fremfor som en frivillig prosess ved f.eks. sniffing (jf. negativ markering på egenskapen **frivillighet** i figur 3, underkapittel 2.6.2). Kövecses viser også i denne undersøkelsen at LUKT har en rik metaforisk struktur, og at engelskspråklige realiseringer viser at det fungerer som både kildedomene og måldomene. Særlig blir det pekt på at LUKT metaforisk begrepsliggjør en rekke mer abstrakte fenomener, slik som f.eks. mistenksomhet, negativitet og gjetting, samt «den generelle atmosfæren» og følelser (Kövecses, 2019, s. 343).

Som Kövecses selv påpeker, utgjør språklig evidens for at LUKT fungerer som måldomene, en utfordring for begrepsmetaforteorien. Dette er fordi den antar at direkte kroppslige erfaringer er de fremste begrepene for begrepsliggjøring av mer abstrakte og komplekse fenomener, og at de derfor ikke trenger metaforisk begrepsliggjøring selv. Som et svar på denne motsetningen hevder Kövecses at LUKT gjerne kan fungere som måldomene fordi det har visse begrepsdimensjoner ved seg som i seg selv er abstrakte nok til å «trenge» metaforisk begrepsliggjøring (Kövecses, 2019, 344). Dette gjelder særlig EKSISTENS-aspektet, INTENSITETS-aspektet og MANGEL PÅ KONTROLL-aspektet. Kövecses nevner at begrepsmetaforene som typisk begrepsliggjør disse aspektene er EKSISTENS SOM Å VÆRE I EN BEHOLDER, INTENSITET SOM STYRKE og ÅRSÅK ER KRAFT (Kövecses, 2019, s. 344). Disse begrepsmetaforene er generiske metaforer som er gjennomgående i hele vårt begrepssystem,

og ifølge Kövecses vises disse ved de ulike leksemene som brukes for å omtale og beskrive fenomenet LUKT (Kövecses, 2019, s. 344).

Ved bruk av korpus har man en rik kilde til informasjon om hvilke leksem som brukes for å omtale og beskrive lukt. I den kommende analysedelen har jeg derfor, som nevnt innledningsvis i denne oppgaven, undersøkt hvordan man begrepsliggjør og snakker om fenomenet LUKT i norsk ved å særlig se på hvilke adjektiv som blir brukt beskrivende om det. Problemstillingen og forskningsspørsmålene i oppgaven går bl.a. ut på antakelsen om at det i stor grad vil vise seg at man begrepsliggjør og uttrykker seg om fenomenet LUKT metaforisk (og/eller metonymisk), slik som bl.a. Kövecses har vist for engelsk.

3 Metode

I dette kapittelet blir primærmaterialet, det metodeteoretiske grunnlaget for selve analyseringen av materialet og fremgangsmåten presentert, og de metodiske valgene i oppgaven begrunnet.

3.1 Innsamling av primærmateriale

I arbeidet med denne oppgaven har jeg benyttet en korpusbasert tilnærming til problemstillingen. Ved bruk av tekstkorpus får man tilgang til omfattende mengder med språkdata og – varierende ut ifra hvilket korpus som blir anvendt – språkbruk i mange forskjellige sjangre. Dermed kan språkmaterialet være nokså representativt for språkbruk generelt. Bruk av tekstkorpus klassifiseres gjerne som en kvantitativ metode, og kan følgelig gi større grunnlag for generalisering av funn.

Jeg valgte å benytte Leksikografisk bokmålskorpus (Knudsen & Fjeld, 2013) (heretter omtalt som LBK), som har blitt utarbeidet av Avdelingen for bokmålsleksikografi under Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo. LBK inneholder bokmålstekster fra årsperioden 1985 til 2013 og rommer ca. 100 millioner ord (Knudsen & Gjeld, 2013). Dermed er LBK et korpus som omfatter moderne bokmål, og det er derfor et godt utgangspunkt for mine undersøkelser av metaforisk og metonymisk språkbruk om fenomenet lukt i **moderne norsk språk**. Korpuset er også et såkalt balansert korpus, hvor tekstsammensetningen er gjort basert på spesifikke parametre. I LBK går disse parameterne ut ifra undersøkelser av hvilke typer tekst og hvor mye av hver type tekst en «gjennomsnittsleser» er i kontakt med (Universitetet i Oslo, 2019). På bakgrunn av dette er korpusets innhold vektet på følgende måte:

- 45 % sakprosa
- 35 % skjønnlitteratur
- 10 % aviser og periodika
- 5 % TV-teksting
- 5 % upublisert materiale og småtrykk

Fordi korpusets tekstsammensetning er vektet på bakgrunn av «gjennomsnittsleserens» kontakt med ulike tekster, kan LBK være et godt utgangspunkt for undersøkelser av **allmenn** språkbruk i moderne bokmål. En forutsetning for å bruke LBK som et vindu inn mot allmenn

språkbruk i moderne bokmål vil likevel være at man får søketreff i alle de ulike tekstsjangrene, og ikke kun i f.eks. skjønnlitterære tekster. En gjennomgang av denne oppgavens primærmateriale hentet fra LBK, viser at alle de ulike sjangrene som er representert i korpuset også er representert i materialet. LBK er også et lingvistisk annotert korpus. Det vil si at man kan søke i korpuset basert på bestemte ordklasser og trekk. Korpuset er «tagget» med Oslo-Bergen-taggeren (Johannessen, Hagen, Lynum & Nøklestad, 2012), som er en grammatisk tagger utviklet av Tekstlaboratoriet (Universitetet i Oslo, 2019). Med dette er korpusets innhold merket med lingvistiske opplysninger som ordenes lemmaform/grunnform, ordklasse, morfosyntaktiske trekk og tegnsetting.

Fordi jeg ønsket å undersøke metaforisk og metonymisk språkbruk om fenomenet lukt så bredt som mulig, valgte jeg først og fremst å undersøke flere substantiv som har betydningen 'lukt'. For å identifisere potensielle substantiv, ble det gjort et søk på *lukt* i Synonymordboken (u.å.). Ved å undersøke synonymene til *lukt* som Synonymordboken nevnte i NAOB og BOB, ble de ordene som ikke hadde et tydelig olfaktorisk betydningsaspekt luket ut. Deretter undersøkte jeg frekvensen av en rekke utvalgte substantiv med foranstilt adjektiv i LBK. Valget av substantiv som skulle utgjøre primærmaterialet falt på syv substantiv som hadde flere enn ti forekomster med foranstilt adjektiv i LBK, og som ifølge NAOB og BOB har betydningsaspektet 'lukt'. De syv substantivene som ligger til grunn for analyseringen av språkbruk om fenomenet lukt i denne oppgaven, er dermed som følger: *Lukt, duft, eim, odør, stank, os* og *dunst* (se tabell 1 i delkapittel 3.2).

Korpussøket jeg foretok i LBK var på [adjektiv] + [luktsubstantiv]_{+lemma}. Dette ble gjort med den hensikt å undersøke hvordan vi omtaler og beskriver fenomenet lukt, ettersom adjektiv gjerne har som funksjon å beskrive substantivreferenten det står til. I LBK kan man velge hvor mange kontekstord som skal komme med både foran og etter søketreffene. Jeg valgte å ha med 15 kontekstord for å sikre at konteksten var sammenhengende nok til å f.eks. avgjøre tvilstilfeller. Man kan også velge hvor mange treff som skal komme med i søket, og jeg valgte å ha med alle treff der [adjektiv] + alle lemmaformer av de syv ulike luktsubstantivene dukker opp i korpuset. Dette gjorde jeg for å sikre et så bredt analysemateriale som mulig, med håp om at jeg sikrere kunne generalisere noen av funnene i analysene. Kriteriene som ble satt for korpussøket førte til at noen av substantivene i treffene ikke hadde betydningsaspektet 'lukt', at de foranstilte adjektivene i noen tilfeller ikke stod til substantivet eller at adjektivene egentlig er ordenstall eller kvantorer. Disse tilfellene ble luket ut fra materialet. Dette gjaldt bl.a. treff der *lukt* var brukt som adverb i betydningen «om (dramatisk) bevegelse (eller utvikling) eller om syn: strake veien; rett; like; direkte» (NAOB,

lukt), eller der *os* egentlig var brukt i betydningen ‘oss’ eller som forkortelse for *operativsystem*.

3.2 Videre fremgangsmåte

Korpussøket med de gitte kriteriene og utrensning av tilfeller som ikke møtte disse, førte til at det totale antallet søketreff i primærmaterialet var svært omfattende, med hele 2284 treff:

Søkeord	Søketreff	%
[adjektiv] + <i>lukt</i>	1317	57,6
[adjektiv] + <i>duft</i>	491	21,5
[adjektiv] + <i>eim</i>	205	9
[adjektiv] + <i>stank</i>	173	7,5
[adjektiv] + <i>odør</i>	34	1,5
[adjektiv] + <i>os</i>	16	0,7
[adjektiv] + <i>dunst</i>	48	2,1
Sum	2284	100

Tabell 1. Oversikt over søketreff i primærmaterialet

I første omgang ble alle søketreffene i LBK samlet i et eget Excel-dokument, fordelt på syv ulike faner etter de ulike luktsubstantivene. Deretter startet arbeidet med å grovanalysere materialet, der søketreffene ble sortert etter hvilke tilfeller som tilsynelatende var «bokstavelige» beskrivelser av fenomenet lukt, og hvilke som tilsynelatende var metaforiske og/eller metonymiske. Dette ble gjort ved å gå gjennom hvert enkelt søketreff i hver enkelt fane, og midlertidig avgjøre om det språklige uttrykket i søketreffet var metaforisk og/eller metonymisk. Hvis ikke, ble det merket som «bokstavelig». En gjennomgang av de søketreffene som ble merket som «bokstavelig», viste at de fleste av disse tilfellene var språklige uttrykk der adjektivene denoterte en subjektiv vurdering av fenomenet lukt, som f.eks. *god*, *dårlig*, *gjenkjennelig* og *ubehagelig*. Fordi hovedformålet med denne oppgaven var å undersøke metaforisk og metonymisk språkbruk om fenomenet lukt, ble de tilfellene som ble ansett som bokstavelige ikke videre analysert (se oversiktstabell over adjektivene i primærmaterialet i vedlegg 1).

3.2.1 Metafor- og metonymiidentifiseringsprosedyren MIPVU

Sorteringen av de ulike søketreffenes betydningen i kontekst ble utført løst basert på den såkalte MIPVU-metoden, som er en utvidet og bearbeidet analyseringsmetode av MIP-metoden. MIP står for «metaphor identification procedure», og er en metode utviklet av The Pragglejaz Group¹ (2007) for å identifisere metaforiske ord og uttrykk (Steen et al., 2010, s. 4). MIP fungerer som en metode for lingvistisk analyse av leksikalske enheter² i kontekst, og oppskriften kan grovt oversettes slik:

1. Les hele teksten for å få en generell forståelse av konteksten og hva teksten handler om.
2. Finn alle leksikalske enheter i teksten.
3. a. For hver leksikalsk enhet, finn den kontekstuelle betydningen til enheten.
b. For hver leksikalsk enhet, avgjør om den har en mer grunnleggende og/eller eldre betydning i andre kontekster.
c. Hvis den leksikalske enheten har en mer grunnleggende og/eller eldre betydning i andre kontekster enn den gjeldende konteksten, avgjør hvorvidt den kontekstuelle betydningen står i kontrast til den grunnleggende betydningen, men som allikevel kan forstås i sammenligning med den.
4. Hvis svaret er ja, marker den leksikalske enheten som metaforisk.

(Steen et al., 2010, s. 5–6).

Som man kan se av oppskriften ovenfor, er MIP-metoden utviklet for å særlig peke på **metaforisk** språkbruk. I den utvidede MIPVU-metoden, derimot, har visse endringer blitt gjort som bl.a. gjør at alle former for billedlig språk blir identifisert. Jeg valgte derfor å forholde meg til MIPVU fremfor MIP, ettersom jeg ønsket å undersøke både metaforisk og metonymisk språkbruk om fenomenet lukt.

På samme måte som ved MIP-metoden, blir MIPVU-metoden presentert som en form for oppskrift. Denne oppskriften kan grovt oversettes på følgende måte:

¹ *Pragglejaz* i «The Pragglejaz Group» er et akronym som består av forbokstaven i fornavnene til alle lingvistene som sammen har utarbeidet MIP-metoden: Lynne Cameron, Alan Cienki, Peter Crisp, Alice Deignan, Ray Gibbs, Joe Grady, Zoltán Kövecses, Graham Low, Elena Semino og Gerard Steen (Steen et al., 2010, s. 4).

² Termen *leksikalsk enhet* brukes som oftest om ord, men uttrykker i sin fulle betydning alle enheter i språket som «bærer» mening på egenhånd. I min undersøkelse er det i praksis det samme som ord.

1. Undersøk teksten ord for ord, og finn alle «metaforrelaterte» ord.
2. Hvis et ord blir brukt indirekte, og denne bruken potensielt kan forklares på bakgrunn av en overføring fra et annet domene der dette ordet har en mer grunnleggende betydning, skal ordet markeres som metaforisk.
3. Hvis et ord blir brukt direkte, og denne bruken potensielt kan forklares på bakgrunn av en overføring til et annet domene med en mer grunnleggende referent i konteksten, skal ordet markeres som metaforisk.
4. Hvis et ord blir brukt som leksiko-grammatisk substitusjon, som f.eks. tredjepersonspronomen, eller når en ellipse fungerer der ord ser ut til å mangle, og når direkte eller indirekte betydning blir denotert ved disse substitusjonene eller ellipsene som potensielt kan forklares på bakgrunn av overføringer fra andre domener med en mer grunnleggende betydning eller referent, skal ordet markeres som implisitt metafor.
5. Hvis et ord signaliserer at det finnes en overføring mellom domener i konteksten, skal ordet markeres som et «metaforflagg».
6. Hvis et ord er en ukonvensjonell sammensetning, analyser de distinkte ordene som utgjør sammensetningen ved å følge steg 2–5.

(Steen et al., 2010, s. 25–26).

Ved å følge denne identifiseringsprosedyren får man en todelt kategorisering av analyseringsmaterialet ved **metaforrelaterte ord** og **ikke-metaforrelatert ord**. Samtidig peker Steen et al. (2010) på at forskningen deres har bevist at mange tilfeller kan være vanskelige å kategorisere, selv etter gruppediskusjoner og rådføring med andre. På bakgrunn av dette har de valgt å legge til enda en kategori i identifiseringsprosedyren. Denne kategorien kalles «When in doubt, leave it in», og forkortes gjerne til «WIDLII» (Steen et al., 2010, s. 19). Dermed produserer MIPVU-metoden en tredelt kategorisering, og det er denne kategoriseringsmodellen jeg har forholdt meg til og hatt i bakhodet i analyseringen av primærmaterialet. Likevel vil jeg understreke at jeg ikke har fulgt MIPVU-metoden til punkt og prikke. Som nevnt tidligere kan det faktum at luktinntrykk blir uttrykt ved substantiv forstås som ontologiske (grammatiske) metaforer i selv, ettersom substantiv er den ordklassen som typisk denoterer gjenstander og «ting» (jf. underkapittel 2.4.2). Derfor ligger fokuset i denne undersøkelsen særlig på de adjektivene som står beskrivende til substantivreferentene i søketreffene, og hvilke overføringer de videre metaforisk og metonymisk begrepsliggjør ved fenomenet LUKT. Jeg gjør dermed undersøkelser på frasenivå, og å analysere hvert eneste ord

i kontekstsetningene i søketreffene var i første omgang ikke nødvendig. I undersøkelsene fokuserte jeg heller på selve søketreffene, og gikk tilbake til kontekstsetningene ved tvilstilfeller.

I grovanalyseringen av materialet på bakgrunn av MIPVU-metoden ble 285 av totalt 468 ulike adjektiv kategorisert som metaforrelaterte, med totalt 1381 realiseringer (se oversiktstabell over adjektivene i vedlegg 1). Inkludert i dette tallet er også de tilfellene som ble kategorisert som WIDLII, samt de tilfellene som ble kategorisert som tilsynelatende «rent» metonymiske eller simile. De tilfellene som ble kategorisert som tydelig ikke-metaforrelaterte, utgjorde de resterende 183 adjektivene i materialet med totalt 903 realiseringer.³

3.3 Analysene

Den første delen av analyseringsarbeidet gikk ut på å analysere de ulike luktsubstantivene. Hensikten med dette var å få en forståelse av alle betydningsaspektene ved de ulike substantivene, slik at ulikheter i tolkninger av kontekst og tvilstilfeller kunne sees i lys av de potensielt ulike betydningsaspektene. I analyseringen av substantivene, og i det videre analyseringsarbeidet av materialet, benyttet jeg *Det norske akademis ordbok* (omtalt som NAOB) og *Bokmålsordboka* (omtalt som BOB). Som regel forholdt jeg meg til definisjonene i begge ordbøkene når de fremla omtrentlig de samme definisjonene. I de tilfellene de gav klart ulike definisjoner, forholdt jeg meg hovedsakelig til BOB, ettersom NAOB er noe mer historisk orientert og denne oppgaven undersøker **moderne** bokmål. I de tilfellene der etymologien var sentral i analysen, forholdt jeg meg hovedsakelig til NAOB. Ved analyseringen av luktsubstantivene kom jeg frem til fire betydningsaspekter spredt mellom de ulike substantivene: ‘egenskap ved noe’, ‘(fysiologisk) evne til å oppfatte (olfaktorisk) egenskap ved noe’, i overført betydning ‘atmosfære, stemning’ og ‘entitet/substans’.

3.3.1 Metaforanalysen

Etter at alle søketreffene i materialet var sortert og luktsubstantivene analysert, startet arbeidet med å identifisere og avgjøre hvilke tilsynelatende begrepsstrukturer som kunne øynes ved de språklige eksemplene som hadde blitt kategorisert som metaforrelaterte. Det vil si at jeg forsøkte å avgjøre hvilke aspekter ved LUKT som ble begrepsliggjort, og hvilke domener som

³ Se fullstendig adjektivoversikt i tabellen i vedlegg 1.

figurerte i overføringene i de metaforiske eksemplene. Deretter nedtegnet jeg potensielle begrepsmetaforer som kunne se ut til å realisere de språklige eksemplene. I denne delen av analysen har jeg gått lenger enn både MIP- og MIPVU-metoden setter seg fore. Steen et al. forklarer at denne avgrensningen i metoden bl.a. går ut på relabilitet og validitet, samt en forsiktighet rundt det å skulle påstå hvilke prosesser som foregår inne i hodet på språkbrukere uten videre testing og (nokså) ubestridelig evidens (Steen et al., 2010, s. 8–9).

Jeg vedkjenner meg dette problemet ved analyse av begrepsstrukturer på bakgrunn av språklige eksempler, og jeg har derfor forsøkt å ikke være for bastant i argumentasjonen min rundt funnene i denne oppgaven. Jeg har likevel valgt å analysere potensielle begrepsstrukturer i materialet fordi jeg ønsker å få en dypere innsikt i **hvordan** og **hvorfor** vi omtaler og beskriver fenomenet LUKT på den måten vi gjør. Hvorfor-delen av forskningsspørsmålene kan forhåpentligvis nærme seg et svar ved å peke på potensielle begrepsstrukturer og teori om bl.a. kroppslig forankring, som kan gi en indikasjon på motivasjonen for begrepsliggjøringene og språkbruken.

3.3.2 Kategorigruppering etter kildedomene

Nedtegnelsen av de potensielle begrepsmetaforene som søketreffene kan være realiseringer av, førte til at mange av treffene kunne samles i større grupper fordi de ble kategorisert som realiseringer av samme begrepsmetafor. Det ble også klart at de fleste begrepsmetaforene kunne samles i enda større grupper som spesifiseringer av mer generiske begrepsmetaforer. På bakgrunn av dette valgte jeg å sette begrepsmetaforene i et hierarkisk system for å synliggjøre relasjonen mellom de ulike kildedomenene. Dette hierarkiske systemet finnes som oversiktsfigur i delkapittel 5.1.

Nedtegnelsen og kategoriseringen av de ulike kildedomenene var utprøvende, og den gikk ut ifra den tidligere sorteringen og grovanalyseringen av materialet. Kategorigrupperingen førte til alle begrepsmetaforene der LUKT ser ut til å fungere som måldomene går under fire overordnede grupper: ⁴

1. LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS
2. LUKT SOM OBJEKT
3. LUKT SOM IKKE-ORGANISK OBJEKT

⁴ Se delkapittel 5.1 for fullstendig og utfyllende gruppering av det metaforiske materialet med LUKT som måldomene.

4. LUKT SOM ORGANISK OBJEKT

Som man kan se av grupperingene ovenfor, kan alle de fire hovedgrupperingene forstås som ontologiske metaforer som strukturerer LUKT som en mer eller mindre spesifikk entitet eller «ting» ved ENTITET/SUBSTANS, OBJEKT, IKKE-ORGANISK OBJEKT og ORGANISK OBJEKT. Slik som allerede nevnt, skjer det en ontologisk strukturering ved LUKT uttrykt som substantiv, og grupperingene av materialet går derfor ut ifra en (potensiell) begrepsliggjøring ved **adjektivene** i de språklige uttrykkene. Den første kategorien, LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS, rommer mer spesifikke begrepsmetaforer og språklige uttrykk som begrepsliggjør og omtaler LUKT som former for entitet/substans, men som ikke entydig uttrykker hvilke former for entitet/substans man har med å gjøre. Den andre kategorien, LUKT SOM OBJEKT, rommer heller slike begrepsmetaforer og språklige uttrykk som mer spesifikt begrepsliggjør og omtaler LUKT som objekt. I denne oppgaven defineres *objekt* som klart avgrensede, konkrete og fysiske «ting» (jf. underkapittel 2.3.2). Kategori tre, LUKT SOM IKKE-ORGANISK OBJEKT, omfatter begrepsmetaforer og språklige uttrykk som begrepsliggjør fenomenet LUKT som (noe) mer spesifiserte objekter, mens kategori fire, LUKT SOM ORGANISK OBJEKT, rommer begrepsmetaforer og språklige uttrykk som mer spesifikt begrepsliggjør LUKT som objekt med egenskapen *organisk* slik ordet er definert i NAOB og BOB (jf. delkapittel 5.5).

Etter kategorigrupperingen av materialet startet arbeidet med å fremstille funnene. Etersom materialet var så omfattende, med 1381 metaforrelaterte tilfeller, ble det for plass- og tidkrevende, samt ugunstig, å skulle hente frem hvert eneste metaforrelaterte søketreff i fremstillingen. Jeg valgte derfor å hente frem og utbrodere analyseringen av de søketreffene jeg anså som mest representative for begrepsmetaforene og som best illustrerte dem. Noen av begrepsmetaforene har blitt kategorisert med et betydelig større antall språklige realiseringer knyttet til seg, og på bakgrunn av dette valgte jeg å ikke ha et bestemt begrenset antall eksempler som ble løftet frem i fremstillingen av funnene. I stedet valgte jeg å ha med flere eksempler på de begrepsmetaforgruppene som hadde mange språklige realiseringer, som hadde betydelig variasjon i adjektivbruken, og som hadde realiseringer knyttet de fleste eller alle luktsubstantivene. Jeg hentet frem færre eksempler på de begrepsmetaforgruppene som hadde få språklige realiseringer, som var ganske så homogene i adjektivbruken og som hadde språklige realiseringer med få av luktsubstantivene.

3.3.3 Metonymianalysen

Før arbeidet med fremstillingen av materialet nedtegnet jeg en oversikt over en idealisert kognitiv modell av LUKT (jf. tabell 2 i delkapittel 4.1). Dette ble gjort med den hensikt å enklere kunne avgjøre hvilke aspekter ved LUKT som ble begrepsliggjort i de metaforiske og metonymiske uttrykkene, og betydningsaspektene til luktsubstantivene ble også analysert i lys av denne. Ved hjelp av LUKT-IKM-en ble det tydelig ved fremstillingen av det metaforiske materialet, der det bl.a. ble pekt på hvilke overføringer som figurerte i metaforene, at måldomenene og kildedomenene i de (potensielle) begrepsmetaforene som kunne øynes i materialet, i mange tilfeller kunne forstås som aspekter ved samme domene: LUKT.

Dermed startet arbeidet med å gjennomgå det metaforiske materialet og finne alle de språklige eksemplene som kunne forstås som samvirkende med metonymi, og peke ut den metonymiske relasjonen mellom aspektene. I denne delen av analysen ble kontekstsetningene et viktigere verktøy i analyseringene, ettersom det særlig var konteksten som kunne si noe om hvilke aspekter adjektivene beskrev mest grunnleggende. Fordi undersøkelsene i oppgaven særlig går inn på hvordan adjektivene videre begrepsliggjør LUKT metaforisk og metonymisk, kunne alle forekomstene av begrepsmetonymi kategoriseres som mer eller mindre spesifikke DEL FOR DEL-metonymier, der overføringene går mellom de tre hovedaspektene i LUKT-IKM-en: ENTITET, LUKTPARTIKLER og SANSER (jf. tabell 2 i delkapittel 4.1).

Til slutt undersøkte jeg de tilfellene i materialet som hadde blitt kategorisert som «rent» metonymiske eller andre billedlige uttrykksmåter i grovanalyseringen. Denne kategorien gjaldt for det meste slike adjektiv som var sammensetninger med *-isk*, *-aktig* og *-lignende*. Fordi det i slike tilfeller skjer en uttrykkelig sammenligning med referenten som denoteres av ordet i forleddet, ble disse for det meste analysert som simile, og – i de tilfellene der referenten i førsteleddet kunne forstås som et aspekt i LUKT-IKM-en – simile med metonymi.

4 Idealisert kognitiv modell av LUKT og dets substantiver

For å få en oversikt over overføringene i det metaforiske og metonymiske materialet har jeg forsøkt å lage en oversikt over hvilke aspekter som inngår i en idealisert kognitiv modell av LUKT-begrepet. I det følgende kapittelet blir denne idealiserte kognitive modellen presentert. Videre presenteres en kort analyse av de ulike luktsubstantivene på bakgrunn av definisjoner og etymologi man kan finne i BOB og NAOB. Dette har blitt gjort for å se om det finnes forskjeller i betydning og bruk mellom luktsubstantivene. Analysene av luktsubstantivene kan sees i lys av den idealiserte kognitive modellen av LUKT, der man kan peke på hvilke begrepsaspekt ved LUKT som uttrykkes ved substantivene. Om det foreligger tydelige forskjeller i betydning og bruk i definisjonene i ordbøkene, kan eventuelle forskjeller som forekommer i analysene av korpusmaterialet, sees i lys av dette.

4.1 Den idealiserte kognitive modellen av LUKT

Fordi undersøkelser av det konseptuelle fenomenet LUKT og språklige realiseringer av dette i liten grad er gjort før, bygger LUKT-IKM-en jeg jobber ut ifra, på definisjoner fra BOB og NAOB, tilegnet kunnskap ved nærlesing av primærmaterialet og annen forskning på fenomenet LUKT og språk (Kövecses 2019; Ibarretxe-Antuñano 1999; Viborg 1984; Winther 2018), samt eget skjønn som språkbruker. I tabell 2 nedenfor kan man se domenematriksen jeg har nedtegnet og arbeidet ut fra i analysen av metaforiske og metonymiske adjektiv:

LUKT-IKM		
1) ENTITET	2) LUKTPARTIKLER	3) SANSER
TILSTAND (ENTITET ER I)	STIMULUS PÅ LUKTESANSCCELLER	OLFAKTORISK EVNE
UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER	LUFT (SOM «BÆRER» LUKTPARTIKLER)	OLFAKTORISK HANDLING
ÅRSÅK (TIL UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER)	ÅRSÅK (TIL OLFAKTORISK OPPLEVELSE)	OLFAKTORISK OPPLEVELSE
		SUBJEKTIV EVALUERING AV OLFAKTORISK OPPLEVELSE

Tabell 2. Oversikt over aspekter som inngår i LUKT-IKM

I sin undersøkelse om polysemi og metaforer ved verb som omhandler persepsjon, viser Ibarretxe-Antuñano (1999) at det finnes tre aspekter i en PERSEPSJONS-IKM: **den som sanser, objektet (levende eller ikke-levende) som blir sanset** og selve handlingen det er å **sanse noe** (Ibarretxe-Antuñano, 1999, s. 132). Fordi fenomenet lukt er en form for persepsjon, er det naturlig å anta at de samme aspektene man finner i PERSEPSJONS-IKM, finnes i en LUKT-IKM, som kan sies å være en mer spesifikk IKM som inngår i PERSEPSJONS-domenet. Jeg vil, slik som Ibarretxe-Antuñano, også argumentere for at det finnes tre «hovedaspekter» som kan sies å utgjøre en LUKT-IKM, men med én forskjell. I likhet med en PERSEPSJONS-IKM kan to «overordnede» aspekter i en LUKT-IKM sies å være SANSER-aspektet og ENTITET-aspektet. At aspektet som er selve handlingen å **lukte** har blitt utelatt som et «overordnet» aspekt i domenematriksen i tabell 2, kan begrunnes med at dette aspektet kan forstås som en uløselig del av SANSER-aspektet. Selve handlingen å lukte utføres alltid av en sanser med olfaktoriske evner. Jeg vil derfor argumentere for at, i alle fall i en LUKT-IKM, er dette aspektet underordnet SANSER. Dette aspektet ved LUKT kommer derfor frem i tabell 2 som OLFAKTORISK HANDLING under SANSER.

Det tredje «overordnede» aspektet i domenematriksen i tabell 2 er LUKTPARTIKLER. På sett og vis kan LUKTPARTIKLER forstås som et aspekt som egentlig hører innunder ENTITET, ettersom det er ulike entiteter som faktisk utsondrer selve luktpartiklene. Samtidig kan det argumenteres for at luktpartiklene er det eneste aspektet ved fenomenet LUKT som eksisterer fysisk ute i verden uavhengig av sanseren som oppfatter dem og entiteten/substansen de utsondres fra. Forstått på denne måten er LUKTPARTIKLER-aspektet det mest konkrete aspektet (selv om det er relativt lite konkret sammenlignet med ENTITET-aspektet) ved fenomenet LUKT. Uten å overse sammenhengen mellom ENTITET-aspektet og LUKTPARTIKLER-aspektet vil jeg på bakgrunn av LUKTPARTIKLER-aspektets uavhengige, fysiske eksistens i den ytre verden argumentere for nødvendigheten av å skille LUKTPARTIKLER fra ENTITET-aspektet i den idealiserte kognitive modellen av LUKT. Å trekke frem LUKTPARTIKLER som et eget «overordnet» aspekt i en LUKT-IKM kan tydeligere vise hvilke aspekter ved fenomenet LUKT som i de språklige uttrykkene blir forstått metaforisk og metonymisk, samt tydeligere vise overføringene mellom aspektene i metaforene og metonymiene i materialet.

Videre har jeg også nedtegnet flere aspekter som kan sies å finnes i en LUKT-IKM som underordnede aspekter ved SANSER, ENTITET og LUKTPARTIKLER. I tabell 2 kan man se at aspektene som kan forstås som deler av SANSER-aspektet i en LUKT-IKM er OLFAKTORISK EVNE, OLFAKTORISK HANDLING, OLFAKTORISK OPPLEVELSE og SUBJEKTIV EVALUERING AV OLFAKTORISK OPPLEVELSE. Som underordnede deler av ENTITET-aspektet kan man finne

TILSTAND (SOM ENTITET ER I), UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER og ÅRSAK (TIL UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER), mens de mer spesifikke aspektene underordnet LUKTPARTIKLER er STIMULUS PÅ LUKTESANSCELLER, LUFT (SOM «BÆRER» LUKTPARTIKLER) og ÅRSAK (TIL OLFAKTORISK OPPLEVELSE).

4.2 Analyse av luktsubstantivene

4.2.1 *Lukt*

Det norske substantivet *lukt* kommer ifølge NAOB av sent norrøn *lukt* via middelnedertysk *lucht*, som betyr «lukt; luft» (NAOB, *lukt*). Ordet *lukt* har også samme opphav som *luft* og *loft*, som betyr ‘luftstrøm’, og ifølge NAOB kommer denne betydningsutviklingen av at *lukt* ble oppfattet som en luftstrøm (NAOB, *lukt*). I BOB står substantivet *lukt* oppført med to grunnleggende betydninger: 1) om egenskap hos stoffer i gassform, som stimulerer/påvirker luktesanscellene, og 2) om luktesans (dvs. den olfaktoriske evnen levende vesener som er utstyrt med det «rette» fysiologiske apparatet har) (BOB, *lukt*). NAOB nevner også at substantivet *lukt* brukes i overført betydning «atmosfære; stemning» (NAOB, *lukt*).

Lingvisten Zoltán Kövecses mener at slik metaforisk forståelse av fenomenet *lukt* reflekterer begrepsmetaforen DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT, som blir diskutert nærmere i analysen av metaforiske adjektiv (jf. delkap 5.6.1) (Kövecses, 2019).

På bakgrunn av sammenligningen av de oppførte betydningene av substantivet *lukt* i BOB og NAOB kommer det frem at *lukt* særlig betegner tre fenomen: som ‘en egenskap ved noe’, som ‘en (fysiologisk) evne til å oppfatte nevnte egenskap ved noe’ og, i overført betydning, ‘en evne til å instinktivt forstå/oppfatte (noe)’. Disse betydningene av substantivet *lukt* i norsk språk sammenfaller bl.a. med Kövecses sine funn av betydninger som knytter seg til det engelske substantivet *smell* (Kövecses, 2019, s. 331).

4.2.2 *Os*

Ifølge NAOB har substantivet *os* uvisst opphav (NAOB, *os*). Det kan likevel sees i sammenheng med dansk *os*, som betyr «stinkende røyk, vond lukt» og svensk *os*, som betyr «lett kvelende dunst, (mat)lukt» (NAOB, *os*). Både BOB og NAOB lister opp to grunnleggende betydninger av *os*: 1) som en (tung, ubehagelig, illeluktende) dunst eller damp fra noe varmt, og 2) som en sotaktig og/eller tykk røyk fra lampe/lys (NAOB, *os*; BOB, *os*).

Basert på negativt ladede adjektiv som *tung*, *ubehagelig* og *illeluktende* brukt beskrivende i definisjonen av *os* i ordbøkene kan man argumentere for at i motsetning til den

nøytrale konnotasjonen substantivet *lukt* ser ut til å ha, har substantivet *os* relativt negative konnotasjoner knyttet til seg. I tillegg til en forskjell i verdiladning blir et visuelt aspekt ved *os* trukket frem i betydningen listet opp av ordbøkene, som ikke finnes i ordbøkene i tilknytning til *lukt*. Både BOB og NAOB definerer *os* som former for dunst eller damp, der særlig damp er et fenomen som gjerne kan oppfattes visuelt så vel som olfaktorisk. Samlet går det frem av begge ordbøkene at substantivet *os* særlig betegner én betydning: som en egenskap ved noe. Samtidig kan det hevdes at det ved betydningsaspekter som ‘damp’ også kan betegne en uavhengig eksistensform, slik som f.eks. ‘entitet/substans’.

4.2.3 *Duft*

Substantivet *duft* kan ifølge BOB og NAOB komme av tysk *duft*, som betyr ‘vellukt’, eller norrøn *duft*, som betyr ‘støv’ (BOB, *duft*; NAOB, *duft*). NAOB nevner at *duft* særlig i tilknytning til norrønt *duft* har blitt brukt dialektalt i betydningen ‘støv; (støv)grann’, og særlig i nektende uttrykk som «ikke en duft» eller «ikke duften» (NAOB, *duft*). I den videreførte betydningen fra tysk ‘vellukt’ nevner både BOB og NAOB to grunnleggende betydninger: 1) «(behagelig, fin) lukt» (NAOB, *duft*) og «god lukt» (BOB, *duft*), og 2) i overført betydning: «fint preg» (BOB, *duft*; NAOB, *duft*).

På samme måte som *os* har heller ikke substantivet *duft* en nøytral verdiladning, slik som *lukt* kan se ut til å ha. Bruk av positivt ladede adjektiv som *behagelig*, *fin* og *god* som beskrivende for substantivet *duft* i ordbøkene gir inntrykk av at det har positive konnotasjoner knyttet til seg. Det går også frem av de listede betydningene i ordbøkene at også *duft* særlig betegner ‘egenskap ved noe’.

4.2.4 *Stank*

NAOB nevner at det norske substantivet *stank* etymologisk kommer av middelnedertysk *stank* (NAOB, *stank*). Både NAOB og BOB lister opp kun én betydning som knytter seg til substantivet *stank*: «vond, sterkt ubehagelig lukt; tev» (NAOB, *stank*) og «sterk, vond lukt» (BOB, *stank*). Ved bruk av negativt ladede adjektiv som *vond* og *sterkt ubehagelig* kommer det tydelig frem av ordbøkene at substantivet *stank* har negative konnotasjoner. På samme måte som *os* og *duft* betegner også *stank* særlig betydningen ‘en egenskap ved noe’.

4.2.5 *Odør*

Substantivet *odør* kommer ifølge BOB og NAOB fra latin *odor* via fransk *odeur*, som betyr ‘duft, vellukt; stank’ (BOB, *odør*; NAOB, *odør*). NAOB lister opp to betydninger knyttet til *odør*: 1) «duft; vellukt», og 2) «ubehagelig, vond lukt» (NAOB, *stank*). BOB, derimot, lister kun opp én betydning, men den rommer det samme betydningsinnholdet som nevnt i NAOB: 1) ‘lukt, duft; stank’ (BOB, *stank*). På samme måte som ved *os*, *duft* og *stank*, kan det se ut til at *odør* også særlig betegner ‘egenskap ved noe’. Dette kan man blant annet se ved eksempelsetningen NAOB har hentet fra LBK: «[osten] var uforlignelig i *sin odør, smak og særegenhet* (Gert Nygårdshaug: Pergamentet LBK 2013)» (NAOB, *odør*) (min kursivering).

Videre kommer det frem av definisjonene at substantivet *odør* har både positive og negative konnotasjoner knyttet til seg. Dette kan man observere ved at både NAOB og BOB benytter luktsynonymene *stank* og *duft* som beskrivende for *odør*. På denne måten skiller *odør* seg noe semantisk fra de andre synonymene til substantivet *lukt* som hittil er nevnt, ved at f.eks. *os*, *duft* og *stank* i selve definisjonene utelukkende har enten negative eller positive konnotasjoner knyttet til seg.

Dette kunne potensielt ha åpnet opp for en bredere bruk av luktsubstantivet *odør* enn av de andre nevnte synonymene til *lukt*, ettersom *odør* tilsynelatende kan betegne både positive og negative luktopplevelser. Likevel kan man se av korpusmaterialet (jf. tabell 1 i delkapittel 3.2) at søk på adjektiv + *odør* har relativt få treff i korpuset, sammenlignet med flere av de andre luktsubstantivene. Det kan være interessant å se om den ambivalente verdiladningen til substantivet *odør* viser seg i adjektivbruken knyttet til *odør* i mitt materiale.

4.2.6 *Eim*

I både NAOB og BOB blir det norske substantivet *eim* sagt å opphavelig komme av norrønt *eimr*, som ifølge NAOB betyr ‘damp, røyk’ (NAOB, *eim*). Ifølge ordbøkene finnes det to betydninger av substantivet *eim* i dag: 1) som ‘damp; dunst; lukt’, og 2) i overført betydning: ‘stemning; dâm; snev, preg’. (BOB, *eim*; NAOB, *eim*). Definisjonen av *eim* i ordbøkene viser dermed at ett av betydningsaspektene ved substantivet *eim* betegner fenomenet lukt, og det er særlig dette betydningsaspektet som er relevant å undersøke i denne oppgaven. Samtidig, slik som man også kunne se av definisjonene av substantivet *os*, kan *eim* ha betydningsaspektet ‘damp’, slik det hadde i norrønt. Man kan derfor argumentere for at substantivet *eim* også betegner et visuelt aspekt, i tillegg til det olfaktoriske, og at det olfaktoriske aspektet kanskje er sekundært. Dermed kan det være særlig viktig å analysere kontekstsetningen *eim* opptrer i,

for å se om man kan skille ut hvilket betydningsaspekt som er i fokus. I de tilfellene der det likevel er vanskelig å avgjøre klart om *eim* blir brukt om en fysisk eksistensform, slik som *damp*, eller om en olfaktorisk opplevelse, vil dette bli påpekt.

I tillegg til betydningen ‘damp; dunst; lukt’, blir *eim* som nevnt oppført som brukt i overført betydning ‘stemning; dåm; snev, preg’. Det kan argumenteres for at den overførte betydningen av *eim* kan sees i sammenheng med den overførte betydningen av *lukt*, der *lukt* kan betegne ‘atmosfære; stemning’. Ettersom *eim* og *lukt* deler denne formen for overført betydning, og *lukt* er et «rent» luktsubstantiv som kun denoterer olfaktoriske fenomen, kan det hevdes at det mest sannsynlig er det olfaktoriske aspektet ved *eim* som virker i overført betydning. Ut ifra definisjonene i ordbøkene, og i likhet med substantivet *lukt*, ser *eim* videre ut til å ha relativt nøytrale konnotasjoner knyttet til seg. Samtidig blir det nevnt av begge ordbøkene at ett av betydningsaspektene ved *eim* kan være ‘dunst’, som man skal se kan sies å ha noe negative konnotasjoner (jf. delkapittel 4.2.7). På lik linje med de andre nevnte luktsubstantivene ser også *eim* ut til å særlig betegne ‘egenskap ved noe’, jf. eksempelsetningene «bittersøt em av blomstrende syrener (Tryggve Andersen: Samlede fortællinger II 104)» (NAOB, *eim*) og «en eim av vår i lufta» (BOB, *eim*) (mine kursiveringer). Eksempelsetningene viser tydelig at *eim* i disse kontekstsetningene mest sannsynlig denoterer et olfaktorisk aspekt, ettersom verken *vår* eller *syrener* er fenomen som avgir damp. I de tilfellene der *eim* heller ser ut til å denotere ‘damp; røyk’, kan substantivet *eim* også sies å betegne ‘entitet/substans’.

4.2.7 *Dunst*

Substantivet *dunst* kommer ifølge NAOB fra middelnedertysk *dunst*, som betyr ‘dunst, damp’ (NAOB, *dunst*). Ifølge BOB er *dunst* også beslektet med engelsk *dust*, som betyr ‘støv’ (BOB, *dunst*). NAOB og BOB har noe ulik ordlyd i definisjonen av substantivet *dunst*. BOB definerer det som «(vond) lukt, stank, eim» (BOB, *dunst*). NAOB definerer på sin side betydningen på denne måten: «(ille)luktede damp eller gass; eim; (kraftig) lukt» (NAOB, *dunst*).

Selv om ordlyden i definisjonene er noe ulik, kan det likevel argumenteres for at begge ordbøkene er sams om at betydningen av *dunst* kan defineres som en type lukt som oppleves ubehagelig. På bakgrunn av dette kan det påpekes at substantivet *dunst* ser ut til å ha negative konnotasjoner knyttet til seg. Som nevnt i den foregående analysen blir dette luktsynonymet brukt beskrivende i definisjonen av *eim*. Fordi *dunst* tilsynelatende, basert på

definisjonene i ordbøkene, utelukkende kan forstås som en negativ luktopplevelse, kan det derfor argumenteres for at dette betydningsaspektet ved *eim* viser til at det også kan ha negative konnotasjoner. Slike forskjeller i verdiladning av ord, og særlig i tilfeller der leksemet ikke er utelukkende positivt eller negativt, kan likevel vanskelig tolkes utenfor kontekst.

I tillegg til at et betydningsaspekt ved substantivet *dunst* er 'lukt', er det særlig fremtredende i definisjonen til NAOB at et annet betydningsaspekt ved *dunst* er 'damp eller gass', der *lukt* står som beskrivende av damp eller gass ved presens partisipp. På denne måten kan man argumentere for at substantivet *dunst* også blir definert som en type luktkilde, og dermed at det kan ha en form for mer konkret fysisk eksistensform. Definisjonene av substantivet *dunst* i betydningen 'lukt' kan dermed sies å betegne 'en egenskap ved noe', men det kan også, i likhet med *os* og *eim*, betegne 'entitet/substans'. Hvilket aspekt som *dunst* denoterer må derfor sees i sammenheng med konteksten det opptrer i.

4.3 Oppsummering

På bakgrunn av definisjonene av de syv valgte luktsubstantivene i BOB og NAOB kan det argumenteres for at substantivet *lukt* er leksemet med «bredest» betydning knyttet til fenomenet LUKT. Som tidligere nevnt kan det se ut til at *lukt* har tre grunnleggende betydninger. Det kan betegne 'egenskap ved noe', '(fysiologisk) evne til å oppfatte (olfaktorisk) egenskap ved noe' og i overført betydning 'atmosfære, stemning'. De seks andre substantivene, derimot, kan på bakgrunn av definisjonene sies å særlig uttrykke én betydning: som 'egenskap ved noe'. Samtidig har det blitt vist at substantivene *os*, *eim* og *dunst* også kan betegne 'entitet/substans' ved betydningsaspektene 'damp', 'gass' og 'røyk'. Med mindre det kommer klart av konteksten hvilket aspekt som denoteres ved *os*, *eim* og *dunst*, er det likevel ikke alltid godt å vite om man har med det ontologiske aspektet 'lukt' å gjøre eller fysiske eksistensformer. I tilfeller der dette er uklart blir det påpekt i analysen.

En annen faktor som også kan underbygge at substantivet *lukt* er leksemet med «bredest» betydning, er at det ifølge definisjonene er et relativt nøytralt ladet ord. Substantivet *eim* kan også se ut til å være et forholdsvis nøytralt ladet ord, men kan ved betydningsaspektet 'dunst' også se ut til å ha negative konnotasjoner. Til sammenligning har substantivene *os*, *stank* og *dunst* tilsynelatende kun negative konnotasjoner knyttet til seg. *Duft* er på sin side gjerne positivt ladet, mens *odør* i ordbøkene beskrives som både positivt og negativt ladet ved bruk av *stank* og *duft* som beskrivende for odør.

Sett i sammenheng med LUKT-IKM-en kan *lukt* også se ut til å realisere alle de overordnede begrepsaspektene: ENTITET, LUKTPARTIKLER og SANSER. Definisjonene av *lukt* i BOB og NAOB nevner at det er en form for **egenskap** ved stoffer i gassform, at det fungerer som **stimulus på luktesanscellene** og at det er en **olfaktorisk evne**. Som allerede pekt på uttrykker de seks andre substantivene særlig betydningen ‘egenskap ved noe’, og det kan dermed hevdes at de særlig realiserer begrepsaspektet ENTITET. Betydningsaspektet ‘egenskap ved noe’ forutsetter **noe**, dvs. en ting eller et stoff, som har den inherente egenskapen ‘utsondring av luktpartikler’, og denne forutsetningen går inn under ENTITET-aspektet i LUKT-IKM-en. Dette begrepsaspektet blir også enda mer tydelig hos de substantivene som i tillegg kan ha betydningsaspektet ‘entitet/substans’.

Selv med forskjellige metoder og problemstillinger har både Zoltán Kövecses (2019) og Iraide Ibarretxe-Antuñano (1999) funnet de samme betydningene som denne analysen av luktsubstantiv i norsk har vist, i sine undersøkelser om fenomenet LUKT og språkbruk. Kövecses nevner de samme betydningene ved språklige uttrykk i engelsk (Kövecses, 2019, s. 330–32) og Ibarretxe-Antuñano i tilknytning til perseptuelle verb i engelsk, spansk og baskisk (Ibarretxe-Antuñano, 1999, s. 42–53). At man finner likheter mellom norsk, engelsk og spansk er ikke uventet, ettersom alle disse språkene er av indoeuropeisk opphav. Baskisk er på sin side ikke et indoeuropeisk språk, men det har levd side om side med spansk i lang tid, og er således et språk som inngår i samme kulturfellesskap som spansk, engelsk og norsk. Det er også slik at fenomenet LUKT er et perseptuelt og fysiologisk fenomen, og dermed også et **universalt** fenomen. Det gir derfor mening at man finner de samme betydningene knyttet til ord som denoterer LUKT i ulike språk. Denne oppgaven undersøker ikke begrepsliggjøring av fenomenet LUKT med et språkkomparativt perspektiv, men det kan likevel være interessant at de samme forståelsesmåtene har blitt presentert i undersøkelser av språkbruk om LUKT i flere språk. På bakgrunn av dette kan en tentativ hypotese være at funnene som kommer frem i denne oppgaven, kan vise seg i andre språk også ved videre forskning.

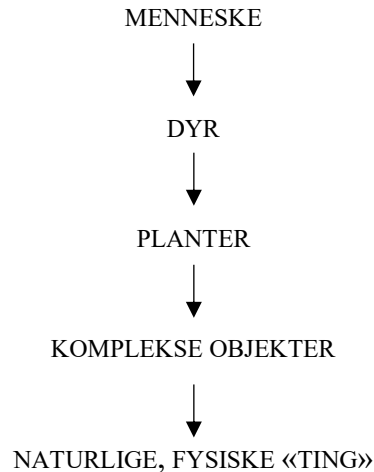
5 Metaforiske adjektiv

I dette kapitlet blir de språklige eksemplene fra primærmaterialet som har blitt kategorisert som metaforiske analysert og diskutert. Dette gjøres på bakgrunn av det kognitiv-lingvistiske teorirammeverket som har blitt presentert i kapittel 2.

5.1 Gruppering av kildedomener

I det følgende vises det hvordan jeg har gruppert noen av kildedomenene som, på bakgrunn av adjektiv som står til luktsubstantivene, ser ut til å forekomme i primærmaterialet. Dette har blitt gjort fordi ulike begrepsmetaforer ifølge blant andre Zoltán Kövecses ofte utgjør større konseptuelle metaforsystemer. Det er særlig to metaforsystemer som har blitt fremsatt og viet plass i forskning på sammenhengen mellom ulike begrepsmetaforer: Naturens trinnstige-metaforen («The Great Chain of Being») og hendelsesstruktur-metaforen («Event Structure») (Kövecses, 2010, s. 151). Ifølge Kövecses viser naturens trinnstige-metaforen et overordnet system for metaforisk begrepsliggjøring av «**ting**». Hendelsesstruktur-metaforen viser på sin side metaforisk begrepsliggjøring av **relasjoner**. Han påpeker likevel at disse to metaforsystemene ikke nødvendigvis rommer metaforisk begrepsliggjøring for absolutt **alle** «ting» og relasjoner, og at det i noen tilfeller er overlappinger mellom naturens trinnstige- og hendelsesstruktur-metaforen. Ett og samme domene kan for eksempel i noen tilfeller begrepsliggjøres som «ting», og i andre tilfeller som relasjoner. Kövecses peker på at dette kan komme av at ulike aspekt ved et domene er i fokus i ulike begrepsmetaforer (Kövecses, 2010, s. 151–152; 166).

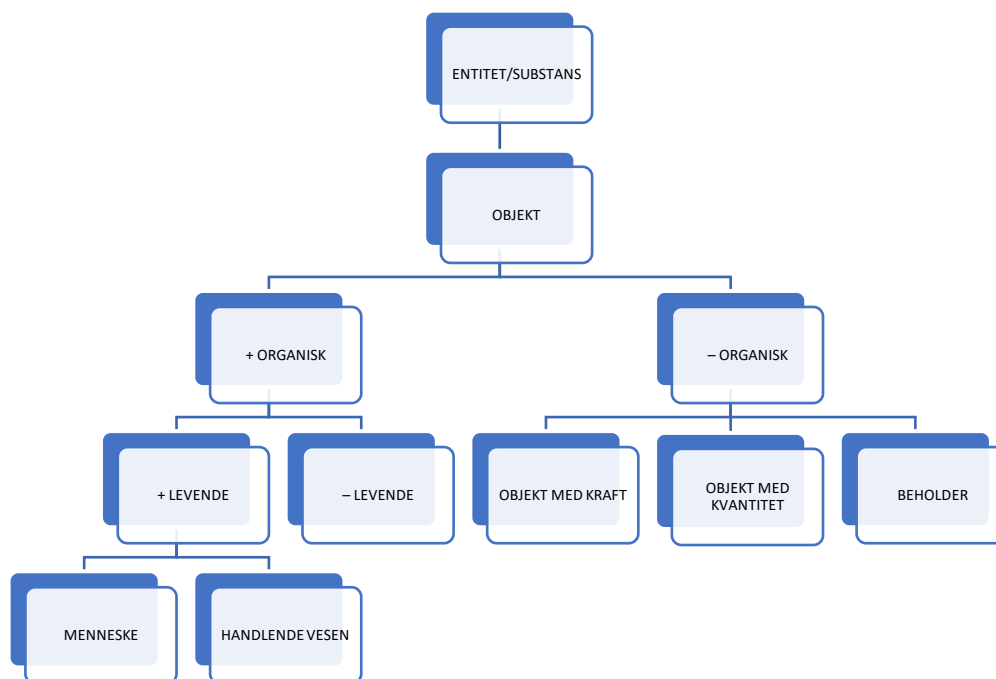
Naturens trinnstige springer ut av en folketeori om hvordan «ting» i verden henger sammen med hverandre hierarkisk på én akse som går fra mest avansert øverst i aksene, og ned til minst avansert. Den hierarkiske strukturen av naturens trinnstige kan forenklet settes opp på denne måten:

Figur 4. Domenehierarkiet i Naturens trinnstige

Kövecses påpeker at naturens trinnstige ikke viser til et metaforisk system i seg selv. Det metaforiske systemet viser seg først når ett domene blir brukt som kildedomene for et annet domene i den hierarkiske strukturen (Kövecses, 2010, s. 154). En slik begrepsliggjøring kan videre gå to veier: Et domene som ligger høyere på aksene blir brukt som kildedomene for et domene som ligger lavere på aksene eller vice versa.

På bakgrunn av de kildedomenene som har blitt funnet i arbeidet med primærmaterialet, har det som tidligere antatt vist seg at alle metaforene i materialet kan kategoriseres som ontologiske metaforer bl.a. fordi fenomenet LUKT gjerne denoteres ved substantiv, som på denne måten i seg selv er en ontologisk metafor. På bakgrunn av dette har jeg utarbeidet en oversikt over grupperinger av kildedomener i materialet, basert på naturens trinnstige- og hendelsesstruktur-metaforen. Grupperingene viser hvordan mange av begrepsmetaforene i materialet henger sammen. Den vertikale aksene i figur 5 viser til generaliteten til kildedomenene, der de øverste kildedomenene er mest generiske og de nederste kildedomenene er mest spesifikke. Den horisontale aksene tilsvarer naturens trinnstige-figurer, der det går fra avansert på venstre side til mindre avansert på høyre.

Figur 5. Gruppering av kilddomener i primærmaterialet

På det helt overordnede nivået finner man kilddomenet ENTITET/SUBSTANS. Det vil si uspesifiserte eksistensformer, der man ikke kan avgjøre helt klart hva slags type eksistensform det er snakk om (om det er flytende, fast, avgrenset eller atmosfærisk o.l.). Underordnet ENTITET/SUBSTANS, men overordnet alle andre, mer spesifikke eksistensformer, finner man kilddomenet OBJEKT. Dette kilddomenet favner om alle eksistensformer som har fysisk, konkret og klar avgrensning. Videre har jeg delt kilddomener underordnet OBJEKT inn i to kategorier etter egenskapen **organisk**: ORGANISK OBJEKT og IKKE-ORGANISK OBJEKT. Kategorien IKKE-ORGANISK OBJEKT deles igjen inn i domenene OBJEKT MED KRAFT, OBJEKT MED KVANTITET og BEHOLDER. Underordnet kilddomenet ORGANISK OBJEKT har jeg videre delt kilddomenene inn etter LEVENDE VESEN og IKKE-LEVENDE OBJEKT. Innunder kategorien LEVENDE VESEN finner man kilddomenene HANDLENDE VESEN og MENNESKE. HANDLENDE VESEN omfatter da levende, handlende vesener som det er uklart i kontekst om er utelukkende menneskelige eller andre spesifikke levende vesener. På bakgrunn av grupperingen av kilddomenene som forekommer i materialet, fra mest generisk og minst avansert til mest spesifikt og mest avansert, er den påfølgende analysen av metaforiske eksempler og begrepsmetaforer organisert på samme måte: Det mest generiske og minst avanserte kilddomenet med tilhørende begrepsmetaforer blir analysert først, og derfra går analysen i dalende rekkefølge ned til den mest spesifikke og avanserte kilddomenet.

5.2 Kildedomenet ENTITET/SUBSTANS

Underordnet kildedomenet ENTITET/SUBSTANS kan man på bakgrunn av adjektiv som står til luktsubstantivene i primærmaterialet, finne en overordnet begrepsmetafor på et generisk nivå, samt flere begrepsmetaforer på et mer spesifikt nivå:

Begrepsmetaforer basert på kildedomenet ENTITET/SUBSTANS i primærmaterialet	
Generisk nivå	Spesifikt nivå
LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS	
	LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET
	LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED TEMPERATUR
	LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED MASSETETTHET
	LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED VEKT
	LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED HYGIENISKE EGENSKAPER
	LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE
	LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED SMAK
	LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED KRAFT

Tabell 3. Oversikt over begrepsmetaforer underordnet kildedomenet ENTITET/SUBSTANS

De spesifikke begrepsmetaforene i tabell 3 er alle realiseringer av den mer generiske begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS. I tillegg finnes det språklige metaforuttrykk i primærmaterialet som realiseres av begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS som ikke entydig videre realiserer mer spesifikke begrepsmetaforer:

«denne **klebrige lukten** som du ikke har kjent før»
«Den **krydrete lukten** av treverk»
«Farvel også til den **sukrede lukten**»
«jeg kjente forskjellige **parfymerte lukter** fra henne»
«hvordan luften var ladet med tunge, nesten **håndgripelige dufter**»
«en **innestengt duft** som Tom forbandt med vedvarende usunnhet»
«lå den **fete stanken** igjen. Over hele byen»
«rynke litt på nesa over den **vellagrede odøren**»

Klebrig, sukret, parfymert, håndgripelig, innestengt, fet, krydret og vellagret er alle adjektiv som forutsetter en fysisk eksistensform. Samtidig ser en karakteristikk ved disse adjektivene ut til å være at de ikke entydig denoterer noen andre egenskaper enn at det som de beskriver er av en eller annen form for fysisk eksistens. På bakgrunn av dette kan det argumenteres for at man har å gjøre med en typisk ontologisk begrepsmetafor som har som hovedfunksjon å strukturere (nokså) abstrakte fenomener som mer konkrete entiteter. På sett og vis befinner vi oss likevel i en gråsoner, fordi de luktpartiklene som er en del av opphavet til alle luktopplevelser har en reell fysisk eksistens. Samtidig er disse luktpartiklene så mikroskopiske at vi aldri vil ha mulighet til å f.eks. kjenne dem taktilt eller se dem visuelt (uten mikroskop). Jeg vil derfor argumentere for at fenomenet LUKT på denne måten er av en mer abstrakt art enn den tingliggjorte strukturen ontologiske metaforer gir.

Parfymert, sukret og krydret denoterer for eksempel at noe (fysisk) har blitt tilsatt parfyme, sukker eller krydder, og dermed er i en tilstand på grunn av noe som har (eller ikke har) skjedd. Særlig sukker og krydder er eksistensformer som kan erfares gjennom flere av sansene våre, og kan sies å være av en slik art som forutsetter en viss massetetthet for å kunne fungere som tilsetningsstoff.⁵ På denne måten tingliggjør den ontologiske begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS fenomenet LUKT som en entitet eller substans med stor nok massetetthet til å bli tilsatt sukker og krydder. Interessant nok kan flere av adjektivene i de nevnte uttrykkene som tilsynelatende ser ut til å være realiseringer av LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS, sees i sammenheng med MAT: *krydret, sukret, vellagret og fet*. Jeg har likevel valgt å kategorisere disse tilfellene som realiseringer av LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS, ettersom særlig bl.a. *vellagret og fet* kan betegne flere «ting» enn kun matvarer, og fordi kontekstsetningene ikke gir noen ytterligere informasjon om hva salgs «ting» LUKT

⁵ Særlig krydder og sukker har tilstrekkelig vekt til at luft og gass ikke klarer å «bære» partiklene lenge om gangen eller ta partiklene «opp i seg».

begrepsliggjøres som. Det samme gjelder kontekstsetningen for «den sukrede lukten», samt at kontekstsetningen for «krydret lukt» viser til opphavskilden til lukten: treverk.

Parfyme er på sin side en form for væske som har som primærfunksjon å utsondre luktpartikler som oppfattes som behagelig. Det kan derfor argumenteres for at det mest saliente aspektet ved fenomenet PARFYME er UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER, og man står dermed ovenfor et spennende motsetningsforhold. I eksempelet med «parfymerte lukter» står adjektivet *parfymert* beskrivende til *lukt*, og det blir fremtredende at det aspektet ved fenomenet LUKT som *parfymert* her beskriver, ikke kan være LUKTPARTIKLER, ettersom et aspekt ved parfyme i seg selv **er** luktpartikler. Det kan derfor argumenteres for at man også her har å gjøre med den ontologiske metaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS, der fenomenet LUKT blir forstått som noe som kan tilsettes luktpartikler, og at det faktum at et aspekt ved fenomenet LUKT i seg selv er LUKTPARTIKLER, blir skyggelagt.

5.2.1 LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET

LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET er en av de mer spesifikke begrepsmetaforene som begrepsliggjør LUKT som en ENTITET/SUBSTANS. I primærmaterialet er det blant andre disse språklige uttrykkene som ser ut til å være realiseringer av denne begrepsmetaforen:

«Den **våte lukta** vi lager»

«Det står en **klam lukt** av murveggene»

«den litt syrlige **tørre lukten**»

«trakk inn den **dampende duften** av Lenor og spraystivelse»

«mild, **fuktig duft** av håret på puten»

«en rå og **fuktig eim** med svarte partikler i»*⁶

«det stod en spiss og **fuktig dunst** av vått ulltøy»*

Adjektivene *våt*, *klam*, *fuktig* og *tørr* er alle adjektiv som på et eller annet vis forutsetter væske. I BOB defineres bl.a. adjektivet *klam* som «fuktig (og kald)» (BOB, *klam*). *Fuktig* blir på sin side definert som «ikke tørr; dekket eller gjennomtrukket av væte» (BOB, *fuktig*), mens *våt* blir definert som «som inneholder mye vann; som er gjennomtrengt av vann; om overflate: som er dekket av vann, væske; rennende; som er oppbygd av vann» (BOB, *våt*).

⁶ I dette underkapittelet og videre i analysene vil uavklarte språklige eksempler markeres med «*». Med uavklarte språklige eksempler menes slike språklige eksempler som kan ha et annet betydningsaspekt enn 'lukt' i konteksten.

Som man kan se av definisjonene i BOB, kan det se ut til at det å være dekket av eller gjennomtrengt av væte forutsetter en fysisk eksistens. Det være seg enten som væske, gass, luft eller objekt. I de fleste eksemplene i materialet kommer det likevel ikke klart frem av konteksten hvilken type eksistensform disse adjektivene beskriver fenomenet LUKT som. Væske er for eksempel en eksistensform som har 'våt' som en inherent egenskap. Samtidig er gass, luft og objekter også entiteter/substanser som til tider kan være påvirket av væte. Etersom fenomenet LUKT i seg selv ikke blir ansett for å være av en slik fysisk eksistens at det kan være dekket av eller gjennomtrengt av væte, kan det argumenteres for at man har med begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET å gjøre.

I de tilfellene der *fuktig* står beskrivende til substantivene *eim* og *dunst* er begrepsliggjøringen mer uklar, fordi det kan tolkes på flere måter. Som nevnt i analysen av luktsubstantivene (jf. kapittel 4) denoterer disse substantivene også en mer observerbar, multimodal eksistensform, som f.eks. *damp* og *røyk*, i tillegg til et olfaktorisk aspekt. I eksemplene med «fuktig eim» og «fuktig dunst» kan dermed adjektivet *fuktig* også tolkes som en bokstavelig beskrivelse av fenomenene EIM og DUNST, i tillegg til en metaforisk beskrivelse, slik som man har ved DUFT. Kontekstsetningene disse uttrykkene opptrer i, gir ikke videre entydig svar på hvilket betydningsaspekt som denoteres, og disse eksemplene står dermed som uavklarte med mulighet for flere tolkninger.

Eksempelet med adjektivet *tørr* blir også regnet som en realisering av begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET. Dette er fordi tilstanden 'tørr' kan sies å forutsette væske/væte ved at det er **mangelen** på væske/væte, som igjen presupponerer at det tidligere har vært væske/væte, som er fremtredende. *Dampende* er i motsetning til de andre eksemplene et verb i presens partisipp, av verbet *dampe*, med adjektivisk funksjon. Verb er, som kjent, ord som typisk denoterer **handling**. Adjektiv er på sin side ord som typisk denoterer **egenskap/tilstand** ved substantivreferenter. Dermed kan den adjektiviske funksjonen til verb i presens partisipp forstås som beskrivelser av substantivreferenters «**handlende**» **egenskaper/tilstander**. Verbet *dampe* defineres i BOB som 'å gi fra seg damp' (BOB, *dampe*), der substantivet *damp* igjen har betydningen «luftfuktighet i form av en stor mengde bitte små dråper; vann i gassform brukt som drivkraft» (BOB, *damp*). På denne måten kan det språklige uttrykket forstås som en realisering av begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET ved at LUKT forstås som en form for ENTITET/SUBSTANS som har den inherente egenskapen 'å utsondre damp'.

5.2.2 LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED TEMPERATUR

Begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED TEMPERATUR betegner fenomenet LUKT som en uspesifisert eksistensform som har egenskaper som gjør at det har (eller lar seg påvirke av) temperatur.

«den **svale lukta** av talg»

«Jeg kjenner den **varme lukten** av bark»

«kunne man kjenne den **hete duften** av timian»

«Kirken har en **kald eim** av sten»

«en rå, **kjølig stank** slo mot ham»

«opp av pannen stiger en **varm os**»*

I primærmaterialet er det særlig adjektivene *svale*, *hete*, *kald*, *kjølig* og *varm* som uttrykker denne begrepsmetaforen. Felles for disse adjektivene er at et betydningsaspekt ved dem omhandler temperatur, samt at de denoterer betydningsaspektet 'egenskap ved noe'. På denne måten presupponerer de språklige uttrykkene at fenomenet LUKT må være av en slik fysisk eksistens at det har (eller blir påvirket av) temperatur. Samtidig finnes det tvilstilfeller i materialet, slik som nevnt ved analyseringen av LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET. Ved f.eks. *os* tyder kontekstsetningen på at man har med en bokstavelig beskrivelse å gjøre, ettersom *os* i tillegg til å denotere et olfaktorisk aspekt, defineres som 'en (tung, ubehagelig, illeluktende) dunst eller damp fra noe varmt' (BOB, *os*; NAOB, *os*). Kontekstsetningen viser at «en varm os» kommer opp av en stekepanne, og dermed er det mest trolig at *os* denoterer 'damp' eller 'dunst' i denne konteksten. Damp og dunst er på sin side slike eksistensformer som har (og/eller lar seg påvirke av) temperatur, og det kan følgelig beskrives med henvisning til varme i bokstavelig forstand. Ved «den varme lukten», derimot, er det mer trolig at man har med den metaforiske begrepsliggjøringen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED TEMPERATUR å gjøre.

5.2.3 LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED MASSETETTHET

På et annet spesifikt nivå kan man i materialet se tilfeller der fenomenet LUKT forstås som en uspesifisert entitet eller substans med massetetthet. Språklig evidens for dette kan sees i tilknytning til substantivene *lukta*, *eim* og *dunst*:

«En **solid lukt**»
«og straks inntar en **kompakt lukt** kupeen»
«Den **tette lukten** i sauefjøset»
«den **tette eimen** av kjøyve»
«krater som spydde ut en **tykk dunst**»

Ifølge BOB og NAOB er den eldste og mest grunnleggende definisjonen av adjektivet *solid* «sterk, massiv» (BOB, *solid*) og «med hensyn til fysisk struktur, sammensetning: tett og fast (av konsistens); kompakt» (NAOB, *solid*). Både *tett* og *kompakt* er (delvis) synonymmer til adjektivet *solid*, som dermed også denoterer former for massetetthet og fysisk struktur. Adjektivet *tykk* blir på sin side definert som «[...] gjenstand, legeme og lignende: stor, solid, omfangsrik; feit, diger; tett; om væske, masse: seigtflytende» (BOB, *tykk*). Adjektivene som i de nevnte eksemplene fra LBK står beskrivende til luktsubstantivene, betegner altså en uspesifisert eksistensform med påfallende massetetthet. Dermed kan det argumenteres for at en forutsetning i disse tilfellene er at fenomenet LUKT er av en slik fysisk struktur.

Slik som ved tidligere analyserte eksempler gjør de ulike eksistensaspektene ved substantivene *eim* og *dunst* tolkningen av språklige eksempler tvetydige. Betydningsaspektet ‘damp’ ved *eim* og *dunst* har en form for fysisk eksistens, og oppleves gjerne som en eksistensform med mer massetetthet enn f.eks. *luft*, fordi damp og dunst også har et visuelt aspekt. Likevel vil jeg argumentere for at adjektiv som *tykk* og *tett* som beskrivende for *eim* og *dunst* kan tolkes som metaforisk (selv om metaforisiteten kanskje er lav), fordi damp og *dunst* som fenomen ikke har en så tydelig massetetthet som definisjonene av adjektivene beskriver.

5.2.4 LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED VEKT

I materialet er det kun adjektivene *lett* og *tung* som kan sies å være realiseringer av begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED VEKT. Til forskjell fra de andre begrepsmetaforene på det spesifikke nivået under kildedomenet ENTITET/SUBSTANS er begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED VEKT den eneste som forekommer i språklige uttrykk med alle de syv luktsubstantivene:

«den **tunge lukten** som stiger opp av torvmyra»
«kjente jeg en **lett duft** av parfyme»

«den **lette eimen** som steg opp fra de våte klærne»

«dro inn den **tunge stanken**»

«tilbrakt natten i en **tung odør** av kroppsdunster»

«En **tung os** spredde seg»

«sammen med en **lett dunst** av vodka»

BOB og NAOB definerer adjektivet *tung* som noe «med høy vekt, preget av høy vekt» (BOB, *tung*) og «som har (forholdsvis) stor vekt; som det er anstrengende, slitsomt å løfte, bære, transportere e.l.» (NAOB, *tung*). *Lett*, som er i andre enden av skalaen lett–tung, defineres dermed som noe «som har forholdsvis liten vekt; motsatt tung» (BOB, *lett*). Som nevnt tidligere i underkapittel 2.6.3 er VEKT som regel en inherent egenskap ved ulike entiteter. Mennesket har utviklet metoder for å måle ulike entiteters vekt, ved for eksempel bruk av vektskål. På denne måten kan vi erfare at noe har vekt, og enda mer spesifikt ut ifra forholdsvis universelle parametere, få abstrakt kunnskap om akkurat hvor stor eller liten vekt noe har. Det kan likevel argumenteres for at man ikke får et «fullstendig» konseptuelt begrep for fenomenet VEKT før det erfares kroppslig gjennom våre sanser ved bl.a. kontakt og håndtering. Kontakt og håndtering presupponerer på sin side en form for fysisk, (noe) avgrenset struktur som gjør kontakt og håndtering mulig. På denne måten strukturerer adjektivene *lett* og *tung* fenomenet LUKT metaforisk som en fysisk entitet/substans med visse egenskaper som gjør at vi kan oppleve dens vekt.

Motivasjonen for begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED VEKT kan kanskje forklares på bakgrunn av primærmetaforen PÅKJENNINGER ER BYRDER.⁷ Som man kan se av definisjonen av *tung* i NAOB, kan et salient aspekt ved fenomenet TUNG sies å være at den entiteten som har egenskapen ‘tung’, gjerne oppleves som «anstrengende, slitsomt å løfte, bære, transportere e.l.» (NAOB, *tung*). Fordi ‘tung’ inngår i skalaen lett–tung, gir en slik definisjon oss også informasjon om fenomenet LETT: som en motsetning til *tung*, betegner *lett* at noe **ikke** oppleves som anstrengende, slitsomt å løfte, bære, transportere og lignende. Deler av selve definisjonen av fenomenene TUNG og LETT går dermed ut ifra våre introspektive erfaringer med og evalueringer av VEKT. Man kan dermed argumentere for at det er aspektet SUBJEKTIV ERFARING/EVALUERING ved domenet VEKT som i disse tilfellene overføres fenomenet LUKT. På denne måten begrepsliggjør man den opplevde effekten av et (nokså) abstrakt fenomen på en selv som introspektive erfaringer og evalueringer av en entitets

⁷ Jf. Lakoff og Johnsons’ «DIFFICULTIES ARE BURDENS» (Lakoff & Johnson, 1999, s. 50).

fysiske vekt. På bakgrunn av at introspektiv erfaring og evaluering av luktinntrykk og introspektiv erfaring og evaluering av primære, fysiske erfaringer med VEKT konseptuelt kan oppleves på samme måte, kan man ved konseptuelle generaliseringsprosesser la **årsaken** til den mest kroppslig betingede opplevelsen, det vil si VEKT, bli til **årsaken** (og dermed en inherent egenskap) til den mer abstrakte opplevelsen av LUKT.

5.2.5 LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED HYGIENISKE EGENSKAPER

En annen begrepsmetafor det er språklig evidens for i materialet, er LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED HYGIENISKE EGENSKAPER. Kvamme fant belegg for tilsvarende begrepsmetafor i sin metaforanalyse knyttet til begrepet KLANG (Kvamme, 2017, s. 86). Det er kun tre adjektiv i materialet som ser ut til være språklige uttrykk for denne begrepsmetaforen: *ren*, *støvete* og *møkkete*. Disse adjektivene forekommer kun sammen med substantivene *lukt*, *duft* og *eim*:

«den **rene lukten** som alltid omga henne»

«den **støvete lukten** av gammelt papir»

«for å kjenne den litt emne, og **støvete duften** av teater»

«Det var en kald **ren eim** i luften»

«alle de dyriske og **møkkete luktene**»

Ifølge ordbøkene er den mest grunnleggende definisjonen av adjektivet *ren* «ikke skitten, tilsmusset, flekkete e.l.» (NAOB, *ren*) og «fri for smuss» (BOB, *ren*). På denne måten presupponerer tilstanden *ren* 'skitt' og/eller 'smuss' ved at det er **fravær** av skitt og/eller smuss som er fremtredende. *Skitt* defineres av BOB som 'ekskrement, lort; smuss, søle' (BOB, *skitt*), mens *smuss* defineres som 'støv og skitt' (BOB, *smuss*). Adjektivet *møkkete* kan dermed forstås som et antonym til *ren* ved at ordbøkene definerer *møkkete* som «tilsølt av skitt; skitten» (NAOB, *møkkete*) og «skitten» (BOB, *møkkete*). På et helt generelt nivå kan 'skitt' og 'smuss' forstås som uønskede fremmedpartikler **i** eller **på** noe. Det kan derfor argumenteres for at det her er grunnlag for å si at adjektivene *ren* og *møkkete* strukturerer fenomenet LUKT som en fysisk entitet som har visse fysiske egenskaper som gjør at den kan bli tilsmusset og skitten, og følgelig også *ren* igjen.

Støvete er et adjektiv som ikke like entydig denoterer det jeg har valgt å kalle «hygieniske egenskaper». BOB definerer *støvete* som «full av støv» (BOB, *støvete*), mens

NAOB definerer det som «full av støv; dekket av støv» (NAOB, *støvete*). *Støv* som entitet, uttrykt som substantiv, denoterer ifølge ordbøkene «(lag av) lette, fine, tørre, nesten usynlige fnugg, partikler; dust» (NAOB, *støv*) og «små, lette fnugg, partikler» (BOB, *støv*). *Støvete* betegner altså en tilstand som en fysisk entitet er i på grunn av noe som har (eller ikke har) skjedd. Fra hverdagen kjenner de fleste til at tilstanden ‘støvete’ ofte kommer av mangel på rengjøring. På bakgrunn av dette har jeg valgt å kategorisere språklige uttrykk der *støvete* står beskrivende til fenomenet LUKT som realiseringer av begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED HYGIENISKE EGENSKAPER. Det kan likevel argumenteres for at deler av definisjonene av *støvete* man finner i BOB og NAOB, denoterer at det som kan være *støvete*, er mer strukturerte og «håndfaste» objekter, der *støv* f.eks. legger seg på overflaten av noe (jf. ‘dekket av støv’), og at dette språklige eksempelet dermed kunne ha blitt kategorisert under kildedomenet OBJEKT. Samtidig kan man se av definisjonen i NAOB at *støvete* også betegner ‘full av støv’, og jeg vil derfor argumentere for at andre typer entiteter og/eller substanser, i tillegg til ulike objekter, kan være *støvete*. Motivasjonen for slik begrepsliggjøring av fenomenet LUKT kan trolig best forklares på bakgrunn av metonymi (jf. kapittel 6).

5.2.6 LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE

Kategorisert under kildedomenet ENTITET/SUBSTANS i materialet kan man også finne språklige eksempler som ser ut til å være realiseringer av begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE. Som man kan se av eksemplene nedenfor, er det en god del forskjellige adjektiv i materialet som denoterer FARGE:

«en **brun lukt** av sjokolade»

«av grønne lyder og **grønne lukter**»

«En gul farge, en **gul lukt**, som fra en smørblomst»

«kjenne en moseaktig, **mørk lukt**»

«den **røde lukten** som ble innprentet i ham»

«lukta av hvordan jeg sover. En **sort lukt**.»

«Vi sto i en tunnel av nesten fuktig, **fiolett duft**»

«De ble dratt mot denne **hvite duften**»

«Den tunge, **purpurfargede duften** i natten»

«der svever det nå en **blå eim**»*

«fullmodne til det kvalmende, en **svart dunst**»*

«svøpt inn i grå, blå og **grønnlige dunster**»*

Brun, grønn, gul, rød, sort, fiolett, hvit, purpur, blå og *svart* er alle adjektiv som denoterer spesifikke farger. *Mørk* betyr ifølge ordbøkene «som mangler eller har lite lys, slik at det er vanskelig å skjelne omriss og farger» (NAOB, *mørk*) og «som er uten lys, lite eller ikke opplyst; om farge: som nærmer seg svart, svartaktig» (BOB, *mørk*). Dermed kan adjektivet *mørk* sies å denotere fenomenet FARGE ved at bl.a. mangel på lys gir opplevelsen av **fravær** av farger, samt at det ifølge BOB kan beskrive en form for fargen svart.

Slik som ved tidligere analyserte eksempler er det ikke godt å vite om man har med en metaforisk begrepsliggjøring av ENTITET/SUBSTANS å gjøre i forbindelse med substantivene *eim* og *dunst*, ettersom f.eks. damp kan være av en slik fysisk og visuell eksistens at det reflekterer lys. De språklige eksemplene der *eim* og *dunst* blir beskrevet med henvisning til farge, har likevel blitt tatt med i analysen for å vise bredden av adjektiv som denoterer farge i materialet. Selv om eksemplene med *eim* og *dunst* er tilfeller som må stå uavklart, kan flere av de nevnte eksemplene ovenfor ifølge konteksten se ut til å være såkalt **konteksttriggede metaforer**. Det vil si at motivasjonen for metaforen kommer fra konteksten eller diskursen den opptrer i. I eksempelet med «brun lukt» kan man se at *sjokolade* blir nevnt som kilden til lukt ved preposisjonen *av*, og sjokolade er bl.a. kjent for å ha fargen brun. Det samme gjelder eksempelet der «gul lukt» inngår i en kontekst med fenomenet *smørblomst* som naturlig har fargen gul, samt eksempelet der den «mørke lukten» også blir beskrevet som *moseaktig*, og *mose* kan gjerne beskrives som mørk av farge ved sjatteringer av (ofte mørk) grønn og brun.

I underkapittel 2.5.1 ble det nevnt at synestetiske begrepsmetaforer er slike metaforer der måldomenet denoterer én sansemodalitet, mens kildedomenet denoterer en annen sansemodalitet. På bakgrunn av bl.a. Joseph M. Williams' inndeling (1976) av sansemodalitetene, hvor han har delt inn synssans i ytterligere to kategorier, **farge** og **dimensjon**, kunne kanskje disse eksemplene fra materialet blitt kategorisert som realiseringer av en synestetisk begrepsmetafor: LUKT SOM FARGE. Det er likevel slik at det som strukturerer fenomenet FARGE i disse språklige eksemplene, er adjektiv som beskriver substantivreferenter som i seg selv virker som ontologiske metaforer. Dermed denoterer disse adjektivene 'egenskap ved noe', og det kan hevdes at man først og fremst har med en ontologisk begrepsmetafor å gjøre, fremfor en synestetisk begrepsmetafor der én sanseopplevelse begrepsliggjøres som en annen sanseopplevelse. Særlig eksemplene på de konteksttriggede

metaforene ved begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE kan også se ut til å virke på bakgrunn av metonymi, og de blir derfor analysert nærmere i kapittel 6.

5.2.7 LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED KRAFT

Som nevnt i delkapittel 2.7 om tidligere forskning har blant andre Zoltán Kövecses undersøkt metaforisk språkbruk om fenomenet LUKT i engelsk språk. I sine undersøkelser fant han flere eksempler på at LUKT begrepsliggjøres som et måldomene i engelskspråklige uttrykk, og hevder at dette bl.a. kommer av at fenomenet LUKT, i likhet med utallige andre begreper, kan karakteriseres ved en rekke generiske begrepsdimensjoner. Kövecses identifiserer særlig tre fremtredende begrepsdimensjoner som knytter seg til LUKT-IKM: EKSISTENS, INTENSITET og MANGEL PÅ KONTROLL (Kövecses, 2019, s. 339).

Som man kan se av analysene i de foregående delkapitlene, har allerede **eksistensdimensjonen** i tilknytning til LUKT vist seg i materialet ved de ulike begrepsmetaforene som begrepsliggjør LUKT som former for mer eller mindre generiske entiteter/substanser, og som kan sies å inngå i et større metaforsystem basert på naturens trinnstige (jf. figur 5 i underkapittel 5.1). Det samme gjelder for begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED KRAFT. Likevel er det slik at i tillegg til eksistensdimensjonen ser de språklige realiseringene av denne begrepsmetaforen ut til å særlig begrepsliggjøre **intensitetsdimensjonen** ved fenomenet LUKT:

«En **sterk lukt** av brente kjemikalier»

«Det henger en **svak lukt** av søt vin rundt ham»

«plagget utsondret en **kraftig lukt** av drivstoff»

«kjente en søtlig, **sterk duft** som steg opp»

«en svak, **svak duft** av jord»

«De avgir en **kraftig duft**»

«Den **sterke eimen** av lim»

«jeg kjente en **svak eim** av tang og saltvann»

«en **sterk stank** av sure føtter»

«den **svake stanken** gjorde nytten som afrodisiakum»

«en **svak odør** av blod fyller meg»

«Erik kjente en **sterk dunst**»

«Bare en **svak dunst** av bensin»

Kövecses hevder at når det kommer til fenomenet lukt i engelsk, uttrykkes intensitet gjerne som en kraftskala der verdiene går fra **svak** til **sterk** (Kövecses, 2019, s. 341). Det kan se ut til at dette også gjelder norsk. Av de totalt 1381 forekomstene av metaforrelaterte eksempler i materialet mitt er hele 242 av eksemplene språklige uttrykk som ser ut til å denotere INTENSITET ved adjektivene *sterk* og *svak*, samt ved *kraftig*.

Sterk betyr ifølge ordbøkene «som har eller viser store fysiske krefter, jf. muskelsterk» (NAOB, *sterk*) og «solid, holdbar; kraftig, sprek» (BOB, *sterk*), mens *svak* betyr «som har små fysiske krefter; som har mindre kraftig kropp og/eller mindre god helse; lite robust; skral» (NAOB, *svak*) og «veik, skrøpelig; [...]; som har liten kraft, slapp» (BOB, *svak*). *Sterk* og *svak* denoterer altså mest grunnleggende ulike grader av fysisk kraft/styrke. *Kraftig* betyr på sin side «full av kraft, sterk; [...]; med stor styrke, hard» (BOB, *kraftig*) og «full av kraft, sterk; [...]; utført med kraft (og derfor med stor virkning); sterk; voldsom» (NAOB, *kraftig*), og kan derfor sies å være et synonym til *sterk*.

Som man kan se senere i analysen i tilknytning til begrepsmetaforen LUKT SOM OBJEKT MED KRAFT (jf. delkapittel 5.4.2), blir fenomenet LUKT begrepsliggjort som et objekt med kraft på bakgrunn av at sanseintrykk (i disse tilfellene lukt) introspektivt kan oppleves på samme måte som når man blir utsatt for fysisk kraftpåvirkning. Det kan dermed argumenteres for at det er en mer generisk begrepsmetafor som ligger til grunn for slik begrepsliggjøring: INTENSITET SOM STYRKE. Kövecses nevner også at INTENSITET er et fenomen som er abstrakt nok til at det «trenger» mer konkret begrepsliggjøring (Kövecses, 2019, s. 344).

Begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED KRAFT bygger altså på den mer generiske begrepsmetaforen INTENSITET SOM STYRKE, der **grad av introspektive opplevelser** blir begrepsliggjort som **grad av fysisk kraft/styrke**. Dermed kan det argumenteres for at man her har å gjøre med en ontologisk begrepsmetafor hvor det generiske aspektet INTENSITET ved fenomenet LUKT (som er en subjektiv/introspektiv opplevelse) blir begrepsliggjort som en mer konkret form for INTENSITET ved fysisk KRAFT/STYRKE, som dermed forutsetter en form for fysisk ENTITET/SUBSTANS.

5.2.8 LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED SMAK

Som nevnt tidligere om begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE kunne de språklige eksemplene kanskje ha blitt analysert som realiseringer av den synestetiske begrepsmetaforen LUKT SOM FARGE. Det ble likevel argumentert for at de språklige

eksemplene ikke denoterte 'visuell opplevelse/fenomen' som kildedomene, men heller 'egenskap ved noe', og at det dermed mest trolig er en ontologisk begrepsmetafor som ligger til grunn for de språklige uttrykkene. Det samme kan se ut til å gjelde språklige eksempler der adjektivene denoterer den perseptuelle egenskapen SMAK:

«den **sure osen** av ubrent torv»

«Den **beske osen** fra eksploderende sprengstoffer»*

«Den **søte stanken** av THC»

«den **bitre stanken** som hadde steget opp»

«en **harsk stank** av dårlig ånde»

«Han kjente den **sursøte eimen**»*

«den **bittersøte duften** av dette klorofylluniverset»

«og en **søt-syrlig duft** av ung pike»

«Det kom en svak **syrlig duft**»

«Den rene, **salte lukten**»

«og kjenner den **jernbitre lukten**»

Sur, *salt*, *bitter* og *søt* er adjektiv som særlig blir forbundet med opplevelsen av smak. Blant annet er det slik at disse adjektivene denoterer fire av fem⁸ smaks kvaliteter som smakscellene våre er spesialiserte til å reagere på (Jansen & Glover, 2019). De sammensatte ordene *sursøt*, *bittersøt* og *søt-syrlig* er dermed adjektiv som denoterer en smaks kvalitet der to distinkte smaks kvaliteter opptrer sammen, mens *jernbitter* kan sies å denotere både smaks kvalitet og en spesifikk opphavskilde til smaks kvalitet. *Besk* betyr på sin side, ifølge ordbøkene, «om smak: sterk og bitter» (BOB, *besk*) og «som har sterk, bitter smak» (NAOB, *besk*), mens *harsk* betyr «om fett eller fettholdig vare: som smaker (eller lukter) skarpt og ramt (fordi det har ligget for lenge)» (NAOB, *harsk*).

Særlig adjektivet *harsk* har noe tvetydig semantisk tilhørighet, ettersom NAOB nevner at det kan brukes om lukt så vel som smak i definisjonen. Det er likevel slik at fenomenet lukt i forbindelse med adjektivet *harsk* står i parentes i NAOB sin definisjon, og det kan kanskje indikere at adjektivet først og fremst denoterer en form for **smaks kvalitet**. Det er dermed ikke godt å vite om betydningsaspektet LUKT ved adjektivet *harsk* er en «død» synestetisk metafor, dvs. en betydningsekstensjon ved begrepsmetaforen LUKT SOM SMAK som har blitt

⁸ Den femte smaks kvaliteten smakscellene er spesialiserte til å reagere på, er *umami* (Jansen & Glover, 2019).

konvensjonell, eller om adjektivet denoterer både smak og lukt fordi de to sansene samvirker så tett fysiologisk. Også her gjør substantivene *os* og *eim* tolkningen av de språklige eksemplene noe tvetydige. Eksempelet med *den sure osen* kan trolig analyseres slik at det denoterer et olfaktorisk aspekt, ettersom *ubrent torv* ikke utsondrer synlig damp eller røyk. I eksemplene *besk os* og *den sursøte eimen*, derimot, gir kontekstsetningene lite informasjon om hvilket betydningsaspekt som blir uttrykt og tilfellene står dermed som uavklarte.

Det kan pekes på at også her, slik som ved tilfellene med FARGE, ser adjektivene som omhandler SMAK ut til å denotere 'egenskap' ved substantivreferentene. På denne måten kan de språklige uttrykkene forstås som en ontologisk begrepsliggjøring ved LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED SMAK. Blant andre lingvisten Bodo Winter (2019) har argumentert for at uttrykk som denoterer flere sansemodaliteter, ikke nødvendigvis er synestetiske metaforer, slik som tidligere forskning har hevdet (jf. Day, 1996; Ullmann, 1959; Williams, 1976). Særlig argumenterer han for at i tilfeller med språklige uttrykk som f.eks. «søt lukt» (eng. «sweet fragrance»), har man mest sannsynlig verken med «synestesi» eller metafor å gjøre. Han hevder heller at den tilsynelatende synestesien i uttrykk der både SMAK og LUKT denoteres, henger sammen med hvor tett de to sansene samvirker, og peker med henvisning til forskning på at de to sansemodalitetene delvis deler nevrologiske nettverk (De Araujo, Rolls, Kringelbach, McGlone & Phillips, 2003; Delwiche & Heffelfinger, 2005; Rolls, 2008, som referert i Winter, 2019, s. 116).

Videre hevder Winter at vår intuitive forståelse av at bruken av «gustatoriske adjektiv» som *søt* om fenomenet LUKT er metaforisk, skjer på et metalingvistisk nivå. Det vil si at distinksjonen mellom begrepsdomenene i språklige realiseringer blir fremtredende når man **tenker på** språk, i motsetning til når man **bruker det** (Winter, 2019, s. 117). Med dette mener han bl.a. at i det tilfellet man tenker på f.eks. ordet *søt* og dets betydning, blir man gjerne «tvunget» til å se den mest saliente betydningsdimensjonen, som i dette tilfellet er SMAK, og at man dermed avfeier andre (potensielle) perseptuelle dimensjoner. På denne måten argumenterer Winter for at språkbruk i **seg selv** kanskje i større grad baserer seg på hvordan sansemodalitetene faktisk fungerer og samvirker, mens reflektering **rundt** ord og språkbruk kanskje i større grad er påvirket av kulturelle forståelsesrammer (jf. «femsans-modellen», delkapittel 2.6) (Winter, 2019, s. 117).

Jeg har likevel valgt å analysere de nevnte adjektivene som metaforiske ettersom de språklige eksemplene i dette materialet først og fremst kan kategoriseres som ontologiske metaforer der LUKT uttrykkes som en form for fysisk eksistens og følgelig kan beskrives med henvisning til egenskaper og tilstander slike eksistensformer kan ha og være i. Et søk på de

nevnte adjektivene + [substantiv] i LBK viser dessuten at en overvekt av treffene har substantiv som denoterer SMAK og/eller MAT fremfor LUKT. Bruk av smaksadjektiver kan dermed trolig forstås som at de mest grunnleggende denoterer ‘smakskvalitet’ fremfor ‘luktkvalitet’. Forstått på denne måten kan eksemplene sies å denotere en overføring fra ett domene til et annet. Som man kan se i analysekapittel 6, kan også flere av de språklige eksemplene på begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED SMAK se ut til å også være metonymiske.

5.3 Kildedomenet OBJEKT

Underordnet kildedomenet ENTITET/SUBSTANS i figur 5 finner man kildedomenet OBJEKT. Som nevnt tidligere (jf. delkapittel 5.1) favner kildedomenet OBJEKT om alle språklige realiseringer som konseptuelt strukturerer fenomenet LUKT som en fysisk entitet med konkret og avgrenset struktur. I primærmaterialet kan man finne (mer eller mindre) generiske begrepsmetaforer, samt begrepsmetaforer som begrepsliggjør LUKT som objekter på et (noe) mer spesifikt nivå:

Begrepsmetaforer basert på kildedomenet OBJEKT i primærmaterialet	
Generisk nivå	Spesifikt nivå
LUKT SOM OBJEKT	
LUKT SOM IKKE-ORGANISK OBJEKT	
	LUKT SOM OBJEKT MED KVANTITET
	LUKT SOM OBJEKT MED KRAFT
	LUKT SOM BEHOLDER
LUKT SOM ORGANISK OBJEKT	
	LUKT SOM IKKE-LEVENDE OBJEKT
	LUKT SOM LEVENDE VESEN
	LUKT SOM HANDLENDE VESEN
	LUKT SOM MENNESKE

Tabell 4. Oversikt over begrepsmetaforer underordnet kildedomenet OBJEKT.

Ikke alle de nevnte begrepsmetaforene i denne matrisen har språklige realiseringer i materialet. For eksempel er de generiske begrepsmetaforene LUKT SOM IKKE-ORGANISK OBJEKT og LUKT SOM ORGANISK OBJEKT nevnt i matrisen for å vise at de mer spesifikke

begrepsmetaforene som viser seg i materialet, kan grupperes sammen under kildedomene ORGANISK og IKKE-ORGANISK. Den generiske begrepsmetaforen LUKT SOM OBJEKT, derimot, kan se ut til å ha språklige realiseringer i materialet, og den kan også knyttes til alle de syv luktsubstantivene:

- «den **flate lukten** når støvet får ligge i fred»
- «En **brent lukt**»
- «kjente den litt **svidde lukten** av solvarme»
- «kjente den mugne, **uvaskede lukten**»
- «kan fremdeles fornemme den litt **spisse lukten**»
- «kjente den **kvasse lukten** fra golvet»
- «en **trang lukt** er det i hvert fall her»
- «ble det frigjort en svak, **tynn duft**»
- «det er ingen billig **paddeflat duft**»
- «snuste forsiktig på den **runde duften**»
- «en **stiv eim** av død»
- «de kjente en **skarp stank**»
- «En **stram odør** river i nesen»
- «Den **skarpe osen**»
- «hvert vinddrag brakte med seg **stramme dunster**»

Et utvalg adjektiv fra materialet som ser ut til å denotere LUKT SOM OBJEKT, er blant andre *flat, brent, svidd, uvasket, spiss, kvass, trang, tynn, paddeflat, rund, stiv, skarp* og *stram*. Felles for alle de nevnte adjektivene er at de beskriver en inherent egenskap eller (flyktig eller konstant) tilstand som kun fysiske, førsteordensentiteter kan ha.⁹ Særlig ett adjektiv kan i dette tilfellet likevel være noe tvetydig: *uvasket*. På sett og vis kunne dette språklige eksempelet blitt sett i sammenheng med den tidligere analyserte begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED HYGIENISKE EGENSKAPER, ettersom begrepet VASKING kan sees i sammenheng med begrepsdomenet HYGIENE. Jeg har likevel valgt å kategorisere eksempelet under kildedomenet OBJEKT og begrepsmetaforen LUKT SOM OBJEKT, fordi handlingen *å vaske* gjerne forutsetter fysiske objekter som man kan interagere med: Vi legger klær i vaskemaskinen til rengjøring og vi vasker fysiske overflater som bord og vinduer. *Uvasket*

⁹ Jf. Lyons' tredeling av entitetstyper, nevnt i delkapittel 5.2.

kan dermed sies å betegne at en slik handling *ikke* har blitt utført, og at noe (fysisk) er i en spesifikk tilstand på grunn av dette.

Som allerede nevnt i sammenheng med analysen av den generiske begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS kan også LUKT SOM OBJEKT kategoriseres som en typisk generisk ontologisk metafor. Det vil si at motivasjonen for slik generisk begrepsliggjøring av fenomenet LUKT kan forstås på bakgrunn av at det gjør det enklere for oss å kommunisere om, referere til, kvantifisere, gruppere og kategorisere erfaringene med fenomenet LUKT. Motivasjonen for slik begrepsliggjøring kan i mange av de språklige tilfellene også sees i sammenheng med metonymi (jf. kapittel 6).

5.4 Kildedomenet IKKE-ORGANISK OBJEKT

Som man kan se av figur 5 i delkapittel 5.1, har jeg videre delt kildedomenet OBJEKT inn i de underordnede kildedomenene ORGANISK OBJEKT og IKKE-ORGANISK OBJEKT. Kildedomenet IKKE-ORGANISK OBJEKT favner om mer spesifikke begrepsmetaforer som strukturerer fenomenet LUKT som et fysisk objekt, samt videre spesifisering av objektet. Kategorisert som underordnet kildedomenet IKKE-ORGANISK OBJEKT finner man tre begrepsmetaforer i primærmaterialet: LUKT SOM OBJEKT MED KVANTITET, LUKT SOM OBJEKT MED KRAFT og LUKT SOM BEHOLDER.

5.4.1 LUKT SOM OBJEKT MED KVANTITET

I forbindelse med sin undersøkelse i artikkelen «Perception and metaphor: The case of smell» (2019) nevner Kövecses at kollokasjoner for det engelske substantivet *smell*, som betyr omtrent det samme som substantivet *lukt*, også denoterer et annet kildedomen som begrepsliggjør aspektet INTENSITET i engelsk språk: KVANTITET (Kövecses, 2019, s. 341). Substantivet *kvantitet* betyr ifølge ordbøkene «mengde, antall» (BOB, *kvantitet*) og «mengde, størrelse (som egenskap); størrelse; det at det er mye, mange av noe» (NAOB, *kvantitet*). Følgelig denoterer denne begrepsmetaforen altså at INTENSITET-aspektet ved LUKT blir begrepsliggjort som et objekt med et visst mengde- eller størrelsesforhold: LUKT SOM OBJEKT MED KVANTITET. Det ser ut til at denne begrepsliggjøringen også realiserer språklige uttrykk i norsk. Det finnes særlig tre adjektiv i materialet som uttrykker dette betydningsinnholdet:

«sår kan også utsondre **stor stank**»

«han kan også fornemme en **liten eim** av parfymen»

«en **liten eim** av kattunger»

«Et vindpust fører den **fyldige duften** rett imot deg»

«kjenne den **fyldige lukten** av svette»

Som man kan se av eksemplene ovenfor, finner man språklige uttrykk i materialet der fenomenet *lukt* blir beskrevet med adjektivene *stor*, *liten* og *fyldig*. Adjektivene *stor* og *liten* inngår begge i skalaen liten–stor, der *stor* gjerne betyr «svær, av betydelig omfang; motsatt liten» (BOB, *stor*) og «som er av (forholdsvis) betydelig høyde, utstrekning eller omfang; som opptar, strekker seg over adskillig rom eller plass» (NAOB, *stor*), mens *liten* betyr «under middels høy; som ikke er stor» (BOB, *liten*) og «som har (forholdsvis) ubetydelig størrelse eller omfang» (NAOB, *liten*). Ifølge NAOB defineres *fyldig* på sin side mest grunnleggende som «rund og svulmende; (temmelig) tykk; kraftig» (NAOB, *fyldig*). Det kommer altså frem av definisjonene i ordbøkene at disse adjektivene generelt betegner fysiske objekter med visse mengde-/størrelsesforhold.

På samme måte som begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED KRAFT kan forstås i sammenheng med begrepsmetaforen INTENSITET SOM STYRKE, kan begrepsmetaforen LUKT SOM OBJEKT MED KVANTITET sees som en mer spesifikk begrepsmetafor på bakgrunn av INTENSITET SOM KVANTITET. På sitt aller mest grunnleggende kan *intensitet* forstås som et uttrykk for (varierende) grad av **energi**. ENERGI er på sin side også et abstrakt begrep. Det kan likevel sies at i sin aller mest konkrete form viser ENERGI seg gjerne ved **fysisk kraft**: Ved bølgene på havet som slår mot klipper, vinden som velter søppelkassen overende, og kroppene som suser en meter over mållinjen etter full spurt på 60-meteren. På bakgrunn av slike konkrete og fysiske erfaringer med KRAFT (som er en årsak av ENERGI), har man også gjerne en korrelerende, introspektiv opplevelse av **mangel på kontroll**. Man kan (ofte) ikke velge om det skal skje, og man kan (ofte) ikke fysisk stoppe det. Når INTENSITET blir begrepsliggjort som KVANTITET, kan det muligens være **potensialkraften** knyttet til KVANTITET som er motivasjonen for begrepsliggjøringen: Jo større kvantitet av noe (fysisk), jo større potensialkraft og vice versa. Dermed forutsetter denne begrepsliggjøringen en form for fysisk objekt, der det er aspektet INTENSITET ved objektets mulige «kraftutøvelse» som virker som kildedomene.

5.4.2 LUKT SOM OBJEKT MED KRAFT

Som man kan se av eksemplene nedenfor, er det bl.a. *gjennomtrengende* og *gjennomlborende* som realiserer begrepsmetaforen LUKT SOM OBJEKT MED KRAFT i materialet:

«den **gjennomlborende lukten** av døde menneskekropper»

«den **gjennomtrengende duften** av balsam»

«den **gjennomtrengende eimen** av kjønn og kropp»

«en særlig krok med **gjennomtrengende stank**»

I motsetning til de fleste eksemplene i primærmaterialet er ikke *gjennomlborende* og *gjennomtrengende* rene adjektiv, men verb i presens partisipp med adjektivisk funksjon. *Gjennomlborende* kommer av verbet å *gjennomlbore*, som ifølge ordbøkene betyr «gjennomhulle, dolke, gjennomtrengende» (BOB, *gjennomlbore*) og «mest i perfektum partisipp: bore (seg) gjennom (noe); overført, mest i presens partisipp, om blikk, øyne: virke (følelsmessig) på (noen) med overveldende, invaderende kraft» (NAOB, *gjennomlbore*). Det kan argumenteres for at levende vesener i de fleste tilfeller ikke eier egenskaper som gjør dem i stand til å bore seg gjennom noe uten redskaper. Å bore seg gjennom noe kan på et vis sies å forutsette noe fysisk med egenskaper som gjør det vanskelig å trengje gjennom. På denne måten vil for eksempel mennesker, i de tilfellene de borer seg gjennom noe, bruke redskaper som f.eks. drill. I slike tilfeller er det da mennesket som bruker drillen, men det er **drillen** som borer gjennom noe. Det er på bakgrunn av en slik forståelse at man kan snakke om OBJEKT MED KRAFT. Et objekt «utøver» da kraft og/eller en form for handling, men ikke med intensjon og aktiv handling, slik levende vesener kan gjøre.

Gjennomtrengende, på sin side, betyr ifølge ordbøkene «som går gjennom marg og bein, skarp, bitende» (BOB, *gjennomtrengende*) og «om lyd, luft, lukt: som går gjennom marg og ben; virker skjærende eller bitende; skarpt gjennomskuende» (NAOB, *gjennomtrengende*). Ordet *gjennomtrengende* kan sies å være avledet av frasen og betydningsinnholdet 'å trengje (seg) gjennom (noe)', som forutsetter at det finnes noe fysisk som kan trengjes gjennom, samt en fysisk entitet som har visse egenskaper som gjør den i stand til dette. Forstått på denne måten blir det påfallende at definisjonene av *gjennomtrengende* som man finner i ordbøkene, i seg selv kan virke metaforisk. Verken lyd, luft eller lukt har fysiske egenskaper som gjør dem i stand til å helt bokstavelig og fysisk gå gjennom marg og ben. Definisjonene i BOB og NAOB kan dermed begge sies å betegne introspektiv evaluering av en opplevelse som beskrives som *gjennomtrengende*.

Som man kan se av definisjonen av *gjennomføre* i NAOB, kan også dette verbet brukes i overført betydning: «virke (følelsesmessig) på (noen) med overveldende, invaderende kraft» (NAOB, *gjennomføre*). Det er mest nærliggende å anta at det er dette betydningsaspektet man kan se i eksempelet ved *gjennomførende* i primærmaterialet. Dermed er *gjennomførende* og *gjennomtrengende* synonymmer som begge metaforisk denoterer introspektiv evaluering av opplevelser av noe. Jeg vil derfor argumentere for at motivasjonen bak slik metaforisk begrepsliggjøring kan sees i sammenheng med primærmetaforen SINNET SOM BEHOLDER.

SINNET SOM BEHOLDER er en primærmetafor som kommer av menneskets ikke-metaforiske forståelse av at kroppen er en beholder (Kövecses, 2010, s. 84). I tillegg til at kroppen blir forstått som en beholder for f.eks. blod, luft, vann, mat og ekskrementer, forstår vi det også slik at hodet, og mer spesifikt kraniet, er en beholder for hjernen. Fordi vi også vet at hjernen er det organet som er fysiologisk ansvarlig for at vi tenker, handler og i det hele tatt eksisterer i verden på den måten vi gjør, forstår vi også derfor gjerne hjernen som en beholder for sinnet vårt. **Sinnet** er dermed den ultimate abstrakte enheten som rommer alle våre tanker, idéer, følelser og lignende. En fysisk beholder kan inneholde noe, men den kan også bli utsatt for kraft fra utsiden og innsiden. Sansesinntrykk kan komme uventende og brått på, og de er i slike tilfeller gjerne overveldende og umulige å ikke legge merke til. Vi opplever det gjerne som at sansesinntrykket **trenger seg inn i** bevisstheten vår. På bakgrunn av primærmetaforen SINNET SOM BEHOLDER kan dermed slike brå og uventede sansesinntrykk metaforisk forstås som en form for ytre kraft som utøves og trenger seg inn i beholderen som er SINNET. På denne måten legger begrepsmetaforen SINNET SOM BEHOLDER til rette for at det (nokså) abstrakte fenomenet LUKT kan begrepsliggjøres som et OBJEKT som «utøver» handlingen å trenge eller bore gjennom en fysisk beholder.

I tillegg til *gjennomførende* og *gjennomtrengende* finnes det likevel andre, om noe mer tvetydige, språklige eksempler i materialet som ser ut til å være realiseringer av LUKT SOM OBJEKT MED KRAFT:

«og kjenner den **stikkende stanken**»

«og snuste inn den **prikkende eimen**»

«hestepærene motvirker den **stikkende eimen**»

«nøs noen stille nys av den litt **stikkende duften**»

«etterlot de ei skarp og **stikkende lukt**»

Både *prikkende* og *stikkende* er også verb i presens partisipp med adjektivisk funksjon. *Prikkende* kommer av verbet *prikke*, som ifølge ordbøkene betyr «stikke med (fint og) spisst redskap; [...]; gi en stikkende fornemmelse; irritere; kildre» (NAOB, *prikkende*) og «[...]; stikke; pirke på» (BOB, *prikkende*). Verb i presens partisipp kan som nevnt (jf. underkapittel 5.2.1) forstås som verbformer som beskriver substantivreferenters «handlende» egenskaper. Dermed kan det argumenteres for at LUKT i de nevnte eksemplene først og fremst blir strukturert som noe «handlende», der det saliente aspektet ved begrepsliggjøringen er at handlingene gir en taktil opplevelse, men at de i likhet med *gjennomstående* og *gjennomtrengende* ikke denoterer handling med tydelig intensjonal agens.

Stikkende har flere forekomster i materialet enn *prikkende*. *Stikkende* kommer av verbet *stikke*, som betyr «føre, drive spisst redskap inn i noe(n)» (BOB, *stikkende*), og det kan regnes som et synonym til *prikkende*. Dermed kan *stikkende* ved det første kognitiv-lingvistiske øyekastet også se ut til å være realiserende av begrepsmetaforen LUKT SOM OBJEKT MED KRAFT. Likevel er det slik at på bakgrunn av informasjon som *Store Medisinske Leksikon* nevner om luktesansen, kan beskrivelser som *stikkende* brukt om fenomenet lukt tilsynelatende virke som bokstavelige beskrivelser.

Om luktesansen og fenomenet lukt nevnes et fenomen som kalles **irritanter**. **Irritanter** er ifølge *Store Medisinske Leksikon* partikler som utløses av ulike stoffer som f.eks. mentol, klor, salpetersyre og ammoniakk, men som i motsetning til andre luktpartikler ikke formidles av luktesansen. De nevnte stoffpartiklene stimulerer heller primært smerteførende nerveender fra ansiktsnerven, som også finnes i neselimhinnen (Winther, 2018). Dermed opplever man i mange tilfeller en reell taktil fornemmelse. Jeg vil likevel hevde at man ved bruk av *stikkende* om LUKT har med en metafor å gjøre, ettersom (lukt)partikler ikke fysisk kan stikke noe(n) selv om de «utløser» den samme taktile opplevelsen som ved f.eks. berøring av spisse gjenstander.

5.4.3 LUKT SOM BEHOLDER

De språklige realiseringene av begrepsmetaforen LUKT SOM BEHOLDER finnes kun i tilknytning til substantivet *lukt*, og har kun to forekomster totalt i primærmaterialet:

«en deilig, **røykfylt lukt** av varm mat»

«Den **røykfylte lukten** av laksefileter»

Det er kun ett adjektiv som denoterer begrepsmetaforen LUKT SOM BEHOLDER: *røykfylt*. *Røykfylt* er et adjektiv som er satt sammen av substantivet *røyk* og verbet *fylle* i perfektum partisipp. Verbformen *fylt* i sammensetningen *røykfylt* denoterer dermed at noe, i dette tilfellet LUKT, er «fylt av røyk» (NAOB, *røykfylt*). På denne måten blir det tydelig at adjektivet *røykfylt* strukturerer fenomenet LUKT som en form for beholder som kan romme noe. Som man kan se senere i analysen (jf. kapittel 6), ser også denne begrepsmetaforen ut til å virke på bakgrunn av metonymi.

5.5 Kildedomenet ORGANISK OBJEKT

Adjektivet *organisk* betyr ifølge ordbøkene «som hører til, gjelder, skriver seg fra levende organismer» (NAOB, *organisk*) og «levende, som hører til dyre- eller planteriket» (BOB, *organisk*). På bakgrunn av dette omfatter derfor kildedomenet ORGANISK OBJEKT i denne oppgaven slike objekter som er av fysisk og klart avgrenset struktur, og som også forstås som levende og/eller tilhører eller gjelder levende organismer. Som man kan se av figur 5 i delkapittel 5.1, har ORGANISK OBJEKT videre blitt delt inn etter egenskapen **levende**, som i denne avhandlingen forstås som objekter med (mulig) handlekraft og (noe) bevissthet. Dermed finner man to underordnede kildedomener av ORGANISK OBJEKT i primærmaterialet: LEVENDE VESEN og IKKE-LEVENDE OBJEKT.

5.5.1 LUKT SOM IKKE-LEVENDE OBJEKT

I primærmaterialet er det noen få språklige uttrykk som ser ut til å være realiseringer av begrepsmetaforen LUKT SOM IKKE-LEVENDE OBJEKT:

«**Gjærende stank** og svoveldunster slo mot henne»

«urene og **råtne dunster** av forråtnede planter»

«En **muggen lukt** satte seg fast i halsen»

Gjærende er et verb i presens partisipp med adjektivisk funksjon som kommer av *gjære*, og som ifølge BOB denoterer «om stoff: spaltes ved hjelp av enzymer av gjærsopp; [...]; i biokjemi, om karbohydrat: bli omdannet til enklere næringsstoffer; i overført betydning: ulme, være i bevegelse, uro» (Bokmålsordboka, *gjærende*). I verbets mest grunnleggende betydning forutsetter *gjærende* at fenomenet LUKT er av en slik art at det hører til, gjelder eller skriver seg fra levende organismer, ettersom **gjærsopp** er en form for levende organisme som

livnærer seg av organisk materie. På denne måten kan *gjærende stank* sies å være en realisering av den overordnede begrepsmetaforen LUKT SOM ORGANISK OBJEKT og mer spesifikt LUKT SOM IKKE-LEVENDE OBJEKT, der *gjærende* denoterer at LUKT er et organisk objekt, men ikke et levende vesen.

Det samme gjelder adjektivene *råtten* og *muggen*. Ifølge ordbøkene betyr *råtten* «som holder på å gå i oppløsning, morken; [...]» (BOB, *råtten*) og «som er i ferd med å gå i oppløsning ved visse kjemiske (gassutviklende) reaksjoner» (NAOB, *råtten*), mens *muggen* betyr «dekket av mugg, myglet» (BOB, *muggen*) og «dekket av eller ødelagt av mugg» (NAOB, *muggen*). Ved disse definisjonene kommer det klart frem at særlig *muggen* forutsetter at LUKT hører til, gjelder eller skriver seg fra levende organismer på samme måte som ved *gjærende*, ettersom **muggsopp** også er en form for levende organisme som livnærer seg av, og dermed forutsetter, organisk materie. *Råtten* kan også sies å forutsette at noe er av organisk materie, ettersom omdannelsesprosessen ved *råtning* er en organisk prosess.

5.5.2 LUKT SOM LEVENDE VESEN

Som allerede nevnt i delkapittel 5.5 blir egenskapen **levende** i denne oppgaven forstått som kjennetegnende for objekter med (mulig) handlekraft og (noe) bevissthet. Begrepsmetaforen LUKT SOM LEVENDE VESEN favner dermed om slike vesener, og er også generisk på den måten at den favner om slike tilfeller der det ikke er klart av konteksten hvilket levende vesen en har med å gjøre. I primærmaterialet finner man denne begrepsmetaforen i tilknytning til alle luktsubstantivene med unntak av *os* og *dunst*:

«fuktige dyner og den **kvalme odøren** fra potter»

«men det var en **død stank**»

«å spre en **stresset eim** av opptatthet»

«bak den **trygge eim** av urin»

«med en like **hysterisk duft**»

«din kropp som raver blant **svimle dufter**»

«Den **nervøse lukten** av svett kvinnekropp»

«med sine skarpe, **sinte lukter**»

Et utvalg adjektiv som ser ut til å være realiseringer av begrepsmetaforen LUKT SOM LEVENDE VESEN er bl.a. *kvalm*, *død*, *stresset*, *trygg*, *hysterisk*, *svimmel*, *nervøs* og *sint*. Disse

adjektivene beskriver enten en fysisk eller emosjonell tilstand. *Kvalm*, *svimmel* og *død* kan sies å beskrive fysiske tilstander, der bl.a. *kvalm* og *svimmel* betegner kroppslige reaksjoner som gjerne signaliserer at noe er fysiologisk galt, mens *død* betegner at noe som tidligere har vært i live har opphørt å leve. *Stresset*, *trygg*, *hysterisk*, *nervøs* og *sint* er på sin side adjektiv som betegner emosjonelle tilstander. Det å ha emosjoner kan sies å presupponere at noe har en form for (mulig) handlekraft og (noe) bevissthet, og denoterer dermed, per definisjon av egenskapen levende i denne avhandlingen, en form for levende vesen. Dermed kan alle disse adjektivene sies å denotere LUKT SOM LEVENDE VESEN, men uten å videre spesifisere akkurat hvilken type levende vesen.

5.5.2.1 LUKT SOM HANDLENDE VESEN

Under begrepsmetaforen LUKT SOM LEVENDE VESEN kan man i materialet finne to ytterligere spesifiseringer ved begrepsmetaforene LUKT SOM HANDLENDE VESEN og LUKT SOM MENNESKE. Begrepsmetaforen LUKT SOM HANDLENDE VESEN favner om språklige realiseringer som uttrykker at fenomenet LUKT er et levende vesen som handler. Denne begrepsmetaforen finnes kun i tilknytning til substantivene *lukt*, *stank* og *eim* i primærmaterialet:

- «Den **smygende lukten** av en varmrett»
- «Det var en **kilende stank** av klor»
- «den **frastøtende eimen** av formalin»
- «En **snikende eim**»

Ordene som ser ut til å denotere denne begrepsliggjøringen av LUKT er bl.a. *smygende*, *kilende*, *frastøtende* og *snikende*. Det mest påfallende ved disse eksemplene er at alle de nevnte ordene som beskriver fenomenet lukt, ikke er rene adjektiv, men verb i presens partisipp med adjektivisk funksjon. Som tidligere nevnt kan den adjektiviske funksjonen til verb i presens partisipp forstås som beskrivelser av substantivreferenters «**handlende**» **egenskaper**. Forstått på denne måten er det interessant, men ikke overraskende, at det særlig er presens partisipp-former som er språklige realiseringer av begrepsmetaforen LUKT SOM HANDLENDE VESEN.

5.5.2.2 LUKT SOM MENNESKE

I materialet kan man også finne språklige eksempler som ser ut til å denotere egenskaper, tilstander og handlinger som mer spesifikt kan kategoriseres som menneskelige:

- «en **flau eim** av sentimentalisme»
- «trakk inn den gode, **lykkelige duften** av lim»
- «bløte kronblad med **blid duft**»
- «den brune kafeens **vennlige duft**»
- «Det var en **trøstende lukt**»
- «Han merkes bare på den **frekke lukten**»
- «Han var en lukt, en **punktlig lukt**»
- «og kjenner sin egen **nybarberte lukt**»
- «da den **insisterende lukta** lå badet over leiligheten»
- «Den svake, **fortrolige eimen**»
- «en **forledende lukt** som nyslått høy»
- «den **forførende duften** fylte hele hagen»

Noen av de nevnte adjektivene ovenfor denotere tydeligere menneskelige egenskaper tilstander eller handlinger enn andre. *Frekk* betyr ifølge ordbøkene «som ikke skammer seg; som ikke tar hensyn; uforskammet» (NAOB, *frekk*) og «uforskammet, djerv, flåkjeftet» (BOB, *frekk*), og beskriver dermed en form for oppførsel/handling og/eller holdning. At noe(n) er *punktlig* forutsetter noe(n) som forholder seg til og handler ut ifra det abstrakte konseptet TID, som igjen kan sies å forutsette evne til abstrakt tenkning. *Nybarbert* kan på sin side sies å være en tilstand som (delvis) forutsetter menneskelighet ved at *barbering* er en handling og aktivitet kun mennesker har evner til å utøve, samt at det for det meste er mennesker som barberer seg og blir barbert (av andre). *Insisterende*, *fortrolig*, *forledende* og *forførende* kan også sies å tydelig denotere menneskelighet, ved at de nevnte ordene tydelig forutsetter selvbevissthet, abstrakt tenkning og en evne til å sette seg inn i (og dermed manipulere) andres følelsesliv og tankesett. Det kan derfor argumenteres for at ord som *frekk*, *punktlig*, *nybarbert*, *insisterende*, *fortrolig*, *forledende* og *forførende* tydelig forutsetter menneskelighet ved at egenskapene, tilstandene og handlingene disse ordene beskriver kan sies å forutsette en form for selvbevissthet og evne til abstrakt tenkning.

Flau, *lykkelig*, *blid*, *vennlig* og *trøstende* er eksempler som i større grad er noe tvetydige. Først og fremst er dette ord som forutsetter levende vesener ved at de bl.a.

denoterer sinnsstemning, som *flau*, *lykkelig* og *blid*, samt en form for holdning, ved f.eks. *vennlig*, og «handlende» egenskap ved *trøstende*. Disse eksemplene kan sies å være noe tvetydige fordi det finnes langt flere levende vesener enn kun mennesket som opplever f.eks. sinnsstemninger. Det er heller ikke uvanlig at vi opplever, og dermed beskriver, f.eks. hester som **vennlige**, eller at en hund værer stemning og dermed kan forsøke (slik vi opplever det) å **trøste** eieren sin eller valpene sine. Likevel vil jeg argumentere for at disse adjektivene mest elementært beskriver menneskelige sinnsstemninger, holdninger og «handlende» egenskaper, ettersom vi gjerne forstår andre levende vesener ut ifra vår egen forståelseshorisont. Menneskelige egenskaper, handlinger, holdninger og sinnsstemninger kjenner vi godt, men selv med mye forskning kan vi aldri være helt sikre på hvordan andre dyr og levende vesener opplever verden. Disse språklige eksemplene kan derfor forstås som former for personifikasjon ved begrepsmetaforen LUKT SOM MENNESKE, og som man kan se senere i analysen (jf. kapittel 6), er dette også en begrepsmetafor der noen av realiseringene samvirker med metonymi.

5.6 LUKT som kildedomene

Med henvisning til begrepsmetaforteorien, først formulert av Lakoff og Johnson (1980), påpeker Kövecses at fenomenet LUKT burde vise seg å være et begrep som for det meste fungerer som kildedomene i begrepsmetaforer, ettersom det er et begrep som er kroppslig forankret og direkte meningsfylt for oss og vår forståelse av verden (Kövecses, 2019, s. 339). Det er likevel slik, som Kövecses har påvist for engelsk i sin undersøkelse, og som man har sett for norsk ved de foregående analysene i denne undersøkelsen, at LUKT gjerne opptrer som måldomene i en rekke begrepsmetaforer. Faktisk gjelder dette de aller fleste av de metaforiske eksemplene i denne oppgavens materiale. Det er likevel slik at man også kan finne eksempler på at LUKT blir brukt som kildedomene, men da kun ved noen få eksempler og kun som realisering av én begrepsmetafor.

5.6.1 DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT

I sin undersøkelse fant Kövecses språklig evidens for begrepsmetaforen han kaller DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT, der det er det overførte betydningsaspektet «stemning; ånd» (NAOB, *atmosfære*) ved *atmosfære* som mest sannsynlig forstås som måldomene (Kövecses, 2019, s. 335–6). Et språklig eksempel han bruker som evidens for denne begrepsmetaforen, er «It had the smell of treason» (Kövecses, 2019, s. 335), der den engelske

preposisjonen *of* (*av* på norsk) denoterer kilden til luktopplevelsen, hvorav kilden i eksempelet er et abstrakt fenomen uten egenskapen UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER.

I primærmaterialet kan man finne flere språklige eksempler der kontekstsetningen refererer til luktkilden ved preposisjonen *av*, og hvor luktkilden kan sies å være et abstrakt fenomen og dermed kan se ut til å denotere DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT:

«den **lumre osen** *av skam og ulovligheter*»

«Den tørre, **rene lukten** *av trygghet*»

«den **tunge lukten** *av korrupsjon*»

«Rommet har en **tung dunst** *av gamle dager*»

«en **svak odør** *av defaitisme, tyskvennlighet og ettergivende kompromissvilje*»

«Han fryser til i det han kjenner en **svak eim** *av graviditet*»

«en kald **ren eim** *av vinterrettermiddag*»

«omgitt av en **tung eim** *av fordømmelse og synd*»

«en svak, **svak duft** *av estetisk snobbisme*»

Med unntak av adjektivet *lummer*, kan man se av eksemplene ovenfor at adjektivene som står beskrivende til fenomenet LUKT, er adjektiv som allerede har blitt hentet fram i analysen, og som isolert sett kan sies å begrepsliggjøre LUKT som et måldomene. Felles for alle eksemplene er likevel at konteksten som kommer etter søketreffene i materialet, gir informasjon om hva de nevnte luktfenomenene kommer **av**. I disse tilfellene er kildene til LUKT bl.a. *skam og ulovligheter, trygghet, korrupsjon, gamle dager, defaitisme, tyskvennlighet og ettergivende kompromissvilje, graviditet, vinterrettermiddag, fordømmelse og synd og estetisk snobbisme*.

I analysen av substantivet *lukt* i underkapittel 4.2.1 ble det bl.a. nevnt at en betydning av *lukt* kan være i overført betydning «stemning; atmosfære» (NAOB, *lukt*). At dette er et betydningsaspekt ved substantivet *lukt*, kan videre underbygge antakelsen om at begrepsmetaforen DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT også virker i norsk. STEMNING og ATMOSFÆRE er videre typisk abstrakte fenomener, og det kan også argumenteres for at disse fenomenene er noe subjektivt og introspektivt betinget: Det som f.eks. oppleves som en positiv atmosfære eller stemning for noen, kan oppleves som en negativ atmosfære eller stemning for andre. Forstått på denne måten kan motivasjonen for konseptualiseringen DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT komme av en annen, underliggende begrepsmetafor: EMOSJON SOM PERSEPSJON.

Domenet DEN GENERELLE ATMOSFÆREN omfatter bl.a. abstrakte tilstander, handlinger og hendelser som kan påvirke oss emosjonelt og på det introspektive nivået. Det kan derfor argumenteres for at det er aspektet INTROSPEKTIV ERFARING/EVALUERING ved domenet DEN GENERELLE ATMOSFÆREN som blir strukturert av LUKT. En slik overføring mellom domene stemmer også overens med begrepsmetafor-teoriens antakelser om at overføringer gjerne går fra abstrakte til (mer) konkrete domener. Kövecses peker også på at det mest sannsynlig er EMOSJON som blir begrepsliggjort av LUKT ved begrepsmetaforen DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT, men påpeker at han ikke forsøker å svare på hvorfor en slik overføring oppstår. Kövecses nevner likevel at erfaringsgrunlaget for en slik begrepsliggjøring kanskje kan være at de nevrologiske strukturene i hjernen som deltar i sanseintrykk av LUKT, også deltar i sanseintrykk av EMOSJON (Kövecses, 2019, s. 337). Det er likevel vanskelig å fastslå slike erfaringsgrunnlag (og begrepsliggjøringsprosesser generelt) helt sikkert uten videre forskning i bl.a. psykolingvistik og nevrovitenskap, og dette blir dermed kun tentative hypoteser som krever videre undersøkelser.

5.7 Oppsummering av metaforanalysen

I dette kapittelet har jeg analysert de metaforiske adjektivene og språklige uttrykkene som forekommer i materialet, samt begrepsmetaforene de språklige uttrykkene kan sies å realisere. Det er 1381 av totalt 2284 eksempler fra LBK som kan kategoriseres som ontologiske metaforer på bakgrunn av de adjektivene som står beskrivende til substantivreferentene i søketreffene. Begrepsmetaforene kan videre sees i sammenheng med hverandre, der de utgjør et større metaforsystem (jf. delkapittel 5.1). Metaforsystemet fremhever særlig ett aspekt ved LUKT: eksistensdimensjonen. Alle kildedomenene, fra det helt generiske og lite komplekse ENTITET/SUBSTANS-domenet ned til det mer spesifikke og komplekse MENNESKE-domenet, begrepsliggjør LUKT som (fysiske) eksistensformer. Det har dermed blitt vist gjennom grupperingen av kildedomenene og videre ved analysen av det metaforiske materialet at kildedomenene som gjerne strukturerer måldomenet LUKT i dette materialet er ENTITET/SUBSTANS, OBJEKT, IKKE-ORGANISK OBJEKT, OBJEKT MED KVANTITET, OBJEKT MED KRAFT, BEHOLDER, ORGANISK OBJEKT, IKKE-LEVENDE OBJEKT, LEVENDE VESEN, HANDLENDE VESEN og MENNESKE.

Alle begrepsmetaforene i materialet, ser videre ut til å særlig begrepsliggjøre ENTITET-aspektet ved den idealiserte kognitive modellen av LUKT. Ettersom LUKT uttrykt som substantiv kan forstås som en ontologisk metafor i seg selv, er denne formen for videre

begrepsliggjøring denotert ved adjektiv ikke overraskende. Underordnet kildedomenet ENTITET/SUBSTANS og OBJEKT finner man også to begrepsmetaforer som begrepsliggjør INTENSITET ved LUKT. Som allerede nevnt (jf. delkapittel 5.2.7) kan et aspekt ved INTENSITET, som er et aspekt som inngår i utallige IKM-er, sies å være våre **subjektive/introspektive opplevelser og erfaringer** med selve fenomenet. Dermed kan det argumenteres for at begrepsmetaforene som begrepsliggjør INTENSITET-aspektet ved LUKT, særlig begrepsliggjør aspektet SUBJEKTIV EVALUERING AV OLFAKTORISK OPPLEVELSE, underordnet SANSER-domenet i den idealiserte kognitive modellen av LUKT.

Ved begrepsmetaforene LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE og LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED SMAK ble det nevnt at man kanskje kunne hatt med synestetiske metaforer å gjøre, der én sansemodalitet begrepsliggjøres ved hjelp av en annen sansemodalitet. Det ble likevel hevdet at på bakgrunn av den allerede foreliggende ontologiske struktureringen der LUKT uttrykkes som substantiv, har man trolig med en ontologisk metafor å gjøre. På denne måten denoterer adjektivene som uttrykker FARGE og SMAK dette som kvaliteter ved en entitet/substans, og trolig ikke en begrepsliggjøring av LUKT som en perseptuell opplevelse.

Selv om overføringene mellom måldomenene og kildedomenene kan pekes på, er det likevel ikke nok til å fullstendig forklare motivasjonen for slik begrepsliggjøring av og språkbruk om fenomenet LUKT. Som nevnt gjennomgående i analysen av de metaforiske adjektivene kan flere av begrepsmetaforene og de språklige uttrykkene trolig sees i sammenheng med *metonymi*, og jeg vil argumentere for at de fleste begrepsmetaforene i materialet ikke opptrer uavhengig av en metonymisk begrepsliggjøring.

6 Metonymiske adjektiv

Som nevnt i teorikapittelet er også **metonymi** en form for begrepsliggjøringsprosess og billedlig uttrykksmåte. I motsetning til begrepsmetafor, der overføringene skjer mellom to distinkte domener, er begrepsmetonymi en form for begrepsliggjøring der et aspekt ved et domene står for et annet aspekt i **samme** domene. På samme måte som ved begrepsmetaforer finnes det en del begrepsmetonymier som kategoriseres som primære. Tidligere har bl.a. HELHET FOR DEL og DEL FOR HELHET blitt nevnt (jf. delkapittel 2.4). En tredje primærmetyoni er den som kalles DEL FOR DEL, og det kan se ut til at det gjerne er denne typen begrepsmetonymi som virker i metonymisk begrepsliggjøring av og språkbruk om LUKT i materialet for denne oppgaven.

6.1 DEL FOR DEL-metonymier ved ÅRSAK–EFFEKT-relasjoner

Lingvistene Günter Radden og Zoltán Kövecses hevder i sin artikkel «Towards a theory of metonymy» (2007) at DEL FOR DEL-metonymier gjerne begrepsliggjør **relasjonen** mellom entiteter som inngår i **hendelser** (Radden & Kövecses, 2007, s. 13). I teorikapittelet ble det påpekt at luktinntrykk gjerne oppleves som hendelser fordi inntrykkene kan komme brått og uventet på, samt at luktesanscellene som stimuleres av og prosesserer informasjon om luktpartikler, etter noe tid blir «slitne». Dermed slutter cellene etter hvert å prosessere luktinntrykket, og den perseptuelle hendelsen oppleves som avsluttet, selv når luktpartiklene som var årsaken til opplevelsen, fortsetter å være til stede. Det kan derfor hevdes at det å finne DEL FOR DEL-metonymier i tilknytning til fenomenet LUKT samsvarer med teoretiske antakelser rundt hva som er typiske «gjenstander» for ulik metonymisk begrepsliggjøring, og hvordan fenomenet LUKT perseptuelt kan oppleves som en hendelse.

Radden og Kövecses påpeker også at en IKM som gjerne konstruerer DEL FOR DEL-relasjoner, er den som omhandler PERSEPSJON. Fordi LUKT kan forstås som en mer spesifikk IKM innenfor PERSEPSJONS-domenet, underbygger dette antakelsen om at det kan være DEL FOR DEL-metonymier som ligger til grunn for flere av de metaforiske uttrykkene i materialet. Vanlige spesifiseringer av DEL FOR DEL-metonymier innenfor en PERSEPSJONS-IKM er ifølge Radden og Kövecses bl.a. «INSTRUMENT/ORGAN OF PERCEPTION FOR THE PERCEPTION», ved f.eks. «to eye someone», eller «MANNER OF PERCEPTION FOR THE PERCEPTION», ved f.eks. «She squinted through the mailbox» (Radden & Kövecses, 2007, s. 13). De nevner også at «ikke-intensjonale» persepsjoner, dvs. det passive aspektet ved LUKT (jf. delkapittel 2.7), også kan føre til **reversible metonymier** (Radden & Kövecses, 2007, s. 13). En annen IKM som

også typisk genererer mer spesifikke DEL FOR DEL-metonymier, er den som kalles KAUSALITETS-IKM. **Kausalitet** betegner årsaksforhold, og en slik IKM rommer følgelig aspekter med ÅRSAK–EFFEKT-relasjoner. Radden og Kövecses påpeker at ÅRSAK og EFFEKT henger så tett sammen at de for det meste forutsetter hverandre. Dermed forstås KAUSALITETS-IKM gjerne som opphav til typiske reversible metonymier. På et helt generisk nivå kan man dermed gjerne få både EFFEKT FOR ÅRSAK og ÅRSAK FOR EFFEKT (Radden & Kövecses, 2007, s. 14).

Som man kan se av tabellen med oversikt over aspektene i LUKT-IKM-en (delkapittel 4.1), er ett av aspektene ved ENTITETS-domenet at det er ÅRSAK (TIL UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER). Ettersom det bl.a. er luktpartikler som setter i gang de fysiologiske og perseptuelle prosessene som gjør at vi opplever luktinntrykk, kan følgelig OLFAKTORISK OPPLEVELSE forstås som et effektaspekt. Altså kan det sies å være et **kausalitetsforhold** mellom ENTITETS-domenet og SANSER-domenet i en LUKT-IKM. Uten f.eks. entiteter/substanser som utsondrer luktpartikler, har ikke de olfaktoriske mekanismene våre noe å reagere på, og ergo får man ingen luktinntrykk. LUKT hadde trolig heller ikke eksistert for oss som begrep om vi ikke hadde de olfaktoriske evnene vi har. På denne måten kan alle aspektene i den idealiserte kognitive modellen av LUKT sees som uløselig knyttet til hverandre ved en eller annen form for ÅRSAK–EFFEKT-relasjon. Følgelig er det ikke overraskende at de begrepsmetonymiene som ser ut til å virke i de metaforiske uttrykkene i materialet, for det meste er DEL FOR DEL-metonymier som nettopp denoterer en form for ÅRSAK–EFFEKT-relasjon. Det er likevel ikke slik at alle de metaforiske uttrykkene i materialet virker sammen med metonymi. Jeg vil derfor trekke frem de mest interessante tilfellene på samvirkende metafor og metonymi i materialet.

6.1.1 Begrepsmetonymien ÅRSAK FOR EFFEKT

Begrepsmetonymien ÅRSAK FOR EFFEKT innebærer at **årsaken** til noe (en eksistens, handling, hendelse, tilstand o.l.) står for **effekten** det utgjør, og den ser ut til være den begrepsmetonymien som virker i flertallet av de metaforiske uttrykkene i materialet som samvirker med metonymi. LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE er f.eks. en av begrepsmetaforene som mest sannsynlig virker på bakgrunn av metonymi. Det ble argumentert for at flere av de språklige eksemplene som kan forstås som realiseringer av denne begrepsmetaforen, kan være konteksttriggede metaforer. Som man kan se av

eksemplene nedenfor, denoterer adjektivene gjerne en type farge som man assosierer med entitetene nevnt i kontekstsetningene:

«en **brun lukt** av *sjokolade*»

«En gul farge, en **gul lukt**, som fra en *smørblomst*»

«kjenne en *moseaktig*, **mørk lukt**»

At man kan beskrive noe med henvisning til FARGE, kan sies å forutsette noe med fysisk eksistens og med visse inherente egenskaper som gjør det i stand til å reflektere lys som menneskeøyet oppfatter. Det er på bakgrunn av dette at man kan analysere de nevnte eksemplene som realiseringer av begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE. Det aller mest konkrete, fysiske og «eksternt-eksisterende» aspektet ved LUKT kan sies å være LUKTPARTIKLER, og luktpartikler er som tidligere nevnt mikroskopiske. Man kan dermed ikke se dem med det blotte øyet. Fenomenet LUKT i seg selv er altså ikke en slik entitet/substans med egenskaper som gjør den i stand til å reflektere lys. Av eksemplene ovenfor kan man likevel se at **kilden** til f.eks. «brun lukt» i kontekst er *sjokolade*, «gul lukt» blir i konteksten satt i sammenheng med *smørblomst*, og «mørk lukt» blir beskrevet med henvisning til *mose*.

Alle de nevnte entitetene i kontekstsetningene, *sjokolade*, *smørblomst* og *mose*, er av en slik fysisk eksistens at de reflekterer lys, og man oppfatter dem dermed med en bestemt farge som inherent egenskap. Det kan derfor hevdes at etter at man har latt den **entiteten** som utsondrer lukt, stå for **selve lukten** som blir utsondret, har LUKT konseptuelt fått den fysiske strukturen det trenger for å bli beskrevet med henvisning til fysiske egenskaper som f.eks. farge.¹⁰ Man lar altså ENTITET-aspektet, som kan forstås som en årsak til olfaktorisk opplevelse, stå for OLFAKTORISK OPPLEVELSE-aspektet, som da er effekten av at en entitet utsondrer luktpartikler (jf. LUKT-IKM i delkapittel 4.1). Dermed står et konseptuelt rom «åpent» for videre fysisk strukturering av det (nokså) abstrakte fenomenet LUKT.

En annen begrepsmetafor i materialet som kanskje kan forstås som samvirkende med ÅRSAK FOR EFFEKT-metonymi er LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED SMAK:

¹⁰ Ved tilfeller som *moseaktig* har man likevel med en sammenligning å gjøre, heller enn en direkte referanse til en entitet/substans som virker som luktkilde. På denne måten sammenligner man en luktopplevelse med en annen luktopplevelse som (trolig) er knyttet til en spesifikk entitet/substans, og begrepsliggjøringen ved «moseaktig» kan dermed heller kategoriseres som en simile (jf. delkapittel 6.2).

«den **sure osen** av ubrent torv»
 «Den **søte stanken** av THC»
 «den **bitre stanken** som hadde steget opp»
 «en **harsk stank** av dårlig ånde»
 «den **bittersøte duften** av dette klorofylluniverset»
 «og en **søt-syrlig duft** av ung pike»
 «Det kom en svak **syrlig duft**»
 «Den rene, **salte lukten**»
 «og kjenner den **jernbitre lukten**»

I disse tilfellene kan man kanskje ha med samme begrepsliggjøringsprosess som ved LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE å gjøre, der ENTITET står for OLFAKTORISK OPPLEVELSE, og det er entiteten som har smakskvalitet denotert ved de ulike smaksadjektivene. Samtidig er distinksjonen mellom SMAK og LUKT kompleks, slik som Winter (2019) har påpekt (jf. underkapittel 5.2.8). Om det er slik at samhandlingen mellom luktesansen og smakssansen realiseres språklig, kan det være at man har med en form for metonymikjede å gjøre. Når smak og lukt samhandler perseptuelt, vil SMAK underbevisst oppfattes som et aspekt ved LUKT og vice versa. På denne måten kan man få DEL FOR DEL-metonymien GUSTATORISK OPPLEVELSE FOR OLFAKTORISK OPPLEVELSE, som videre kan begrepsliggjøres som ENTITET FOR GUSTATORISK OPPLEVELSE. Uansett hvilken begrepsliggjøringsprosess som ligger bak, om det er én metonymi eller en metonymikjede, kan det argumenteres for at det er ENTITET-aspektet ved LUKT som blir gjort fremtredende. Begrepsliggjøringen kan forenklet settes opp på f.eks. denne måten: **Lukten** er en **entitet** → **Entiteten** er **søt/sur/bitter/salt** → **Lukten** er **søt/sur/bitter/salt**.

Denne formen for begrepsliggjøring øynes også ved språklige realiseringer av LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED HYGIENISKE EGENSKAPER:

«alle de dyriske og **møkkete luktene**»
 «for å kjenne den litt emne, og **støvete duften** av teater»

De språklige uttrykkene «[den] støvete duften» og «[de] møkkete luktene» forstås som metaforiske ved at adjektivene som beskriver substantivreferentene, forutsetter en form for fysisk entitet/substans som fremmedpartikler kan være **på** eller **i**. På denne måten settes entiteten/substansen i en (som oftest midlertidig) tilstand som bl.a. omhandler HYGIENE.

Fenomenet LUKT i seg selv er ikke av en slik fysisk eksistensform. Det finnes derimot et aspekt som inngår i LUKT-IKM som er det, og som i tillegg gjerne er en av årsakene til luktopplevelser: ENTITET. Det er derfor mulig at ÅRSAKEN (TIL UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER) står metonymisk for OLFAKTORISK OPPLEVELSE. På denne måten er det allerede en fysisk eksistensform (ENTITET) ved LUKT som blir gjort fremtredende ved metonymisk begrepsliggjøring ÅRSAK FOR EFFEKT, og følgelig kan man videre beskrive den med egenskaper som tilhører ENTITET-domenet: **Lukten** er en **entitet** → **Entiteten** er **møkkete/støvete** → **Lukten** er **møkkete/støvete**.

Man kan også se den samme bakenforliggende begrepsliggjøringen i språklige realiseringer av begrepsmetaforen LUKT SOM IKKE-LEVENDE OBJEKT:

«mellom land og vann vaker tangens **råtne lukt**»

«det flyter en mørk, **muggen eim**»

Bruk av adjektiv som f.eks. *råtten* og *muggen* har blitt forklart som realiseringer av LUKT SOM IKKE-LEVENDE OBJEKT på bakgrunn av egenskapen organisk. Organiske objekter kan i ikke-metaforisk forstand være i tilstandene *råtten* og *muggen*. Ved metonymien ÅRSAK FOR EFFEKT kan LUKT dermed metaforisk «få» de samme inherente egenskapene, og følgelig være i de samme tilstandene: **Lukten** er en **entitet** → **Entiteten** er **råtten/muggen** → **Lukten** er **råtten/muggen**.

Som realiseringer av begrepsmetaforen LUKT SOM LEVENDE VESEN blir substantivreferentene som denoterer LUKT bl.a. beskrevet som *galdesyk*, *død*, *hysterisk* og *brunstig*:

«Kraks ånde, en frekk stikkende **galdesyk eim**»

«men det var en **død stank**»

«med en like **hysterisk duft**»

«trekke inn sommerens **brunstige dufter**»

Alle disse adjektivene denoterer en form for fysiologisk eller emosjonell tilstand. Fysiologiske tilstander gir seg til kjenne på en rekke forskjellige måter, deriblant ved utskilling av væsker og gasser, og følgelig luktpartikler. På bakgrunn av dette kan man forbinde visse luktkvaliteter med visse fysiologiske tilstander. For eksempel utsondrer organiske objekter en viss luktkvalitet når det er i en **nedbrytningsprosess** (som er en effekt

av årsaken **død**). Det samme gjelder særlig pattedyr når de er **brunstige**: Hormonene i kroppen fører til at luktpartikler med visse markante luktkvaliteter utsondres (bl.a. for å tiltrekke seg potensielle maker). *Galdesyk* (eller *gallesyk*) denoterer mest grunnleggende noen som «lider av sykdom i galleveiene» (NAOB, *gallesyk*), men er ifølge NAOB ofte brukt i overført betydning «bittert ondskapsfull; besk; giftig» (NAOB, *gallesyk*). Når man er syk, og særlig i tilfeller der luftveier, nyrer, lunger o.l. er berørt, utsondres det gjerne en gass fra luftveiene/tarmsystemet med visse luktkvaliteter som vitner om sykdom. I eksempelet med «galdesyk eim» er det kanskje mest trolig at det er den grunnleggende betydningen av *galdesyk* som denoteres, ettersom konteksten henviser til luktkilden: «Kraks ånde». **Ånden**, som bl.a. består av gass fra luftveiene/tarmsystemet, bærer altså med seg luktpartikler som vitner/minner om sykdom.

Hysterisk denoterer, i motsetning til de andre adjektivene, en emosjonell tilstand. Det er likevel slik at emosjonelle tilstander ofte gir seg fysiologisk til kjenne. For eksempel får man gjerne en økning i kroppstemperatur ved sinne. Å være i en hysterisk tilstand kan også føre til økt kroppstemperatur, og dermed også svette, som følgelig kan føre til forsterket kroppslukt. Dermed kan man få korrelerende erfaringer med tilstanden **hysterisk** og (**sterk**) **kroppslukt**. I alle disse tilfellene kan man derfor argumentere for at man har med ÅRSÅK FOR EFFEKT-metonymi å gjøre, der ÅRSÅKEN (TIL UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER) (hormoner, organisk nedbrytning, svette og sykdom) står for OLFAKTORISK OPPLEVELSE. På denne måten blir et konkret aspekt ved LUKT fremtredende, og det kan legge grunnlaget for videre metaforisk begrepsliggjøring av fenomenet LUKT som former for mer eller mindre komplekse fysiske entiteter/substanser. I disse tilfellene ser det ut til å skje ved at LUKT blir beskrevet ved henvisning til ÅRSÅKEN (TIL UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER) sine egenskaper: **Lukten** er et **levende vesen** → **Det levende vesenet** er **galdesykt/dødt/hysterisk/brunstig** → **Lukten** er **galdesykt/dødt/hysterisk/brunstig**.

I tillegg til de allerede nevnte eksemplene kan man finne språklige eksempler som kan forstås som realiseringer av begrepsmetonymien ÅRSÅK FOR EFFEKT i tilknytning til begrepsmetaforene LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS, LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET, LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED TEMPERATUR, LUKT SOM OBJEKT, LUKT SOM BEHOLDER og LUKT SOM MENNESKE:

LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS:

«kjente forskjellige **parfymerte lukter** fra henne»

«en sterk, **krydret duft** som jeg ikke hadde kjent på lenge»

I eksemplene *parfymerte lukter* og *krydret duft* denoterer de beskrivende adjektivene selve årsaken til luktopplevelsen. Parfyme og krydder er begge stoffer som utsondrer sterke og markante luktpartikler. Ved begrepsmetonymien ÅRSÅK FOR EFFEKT og den ontologiske begrepsliggjøringen av LUKT, kan dermed ÅRSÅKEN (TIL UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER) begrepsliggjøres som en egenskap ved LUKT: **Lukten** er en **entitet** → **Entiteten** er **parfymert/krydret** → **Lukten** er **parfymert/krydret**.

LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET:

«en rå og **fuktig eim** med svarte partikler i»

«trakk inn den **dampende duften** av Lenor»

I de språklige realiseringene *fuktig eim* og *dampende duft* av begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET, er det kanskje aspektet LUFT (SOM «BÆRER» LUKTPARTIKLER) som kan forstås som begrepsliggjort ved ÅRSÅK FOR EFFEKT. Fenomenet LUKT i seg selv innehar ikke egenskaper som gjør det i stand til å være verken fuktig eller dampende. Fenomenet LUFT, derimot, kan være i slike tilstander. Som tidligere nevnt blir lukt og luktesansen mediert via luft, ettersom man må puste inn luft som «bærer» med seg luktpartikler som luktreseptorene responderer på for kunne få luktinntrykk (jf. underkapittel 2.6.2). På denne måten kan også LUFT forstås som en av årsakene til olfaktoriske opplevelser. Man kan dermed argumentere for at man har med en ÅRSÅK FOR EFFEKT-metonymi å gjøre, der **årsaken til luktopplevelsen** (fuktig luft og dampende luft) står for **effekten den har på sanseren** (at berøringssanscellene, som også finnes overalt i nesene, registrerer fuktighet og damp i tillegg til luktpartikler): **Lukten** er **luft** → **Luften** er **fuktig/dampende** → **Lukten** er **fuktig/dampende**.

LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED TEMPERATUR:

«en rå, **kjølig stank** slo mot ham»

«Den tørre, **varme lukten** fra bladene»

Den samme metonymiske (og metaforiske) begrepsliggjøringen av fenomenet LUKT som ble argumentert for ved de nevnte realiseringene av LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET, kan kanskje se ut til å virke i språklige realiseringer av LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED TEMPERATUR. Fenomenet lukt i seg selv påvirkes ikke av temperatur,

slik som eksemplene *kjølig stank* og [*den*] *varme lukten* tilsier. Luft kan på sin side påvirkes av temperatur, og man kan registrere om luften som pustes inn, er f.eks. kald eller varm på bakgrunn av berøringssanscellene i nesen og munnhulen. På denne måten kan man få en korrelerende sanseopplevelse av TEMPERATUR og LUKT. Likevel er det slik at f.eks. entiteter/substanser også kan påvirkes av temperatur, og det er dermed ikke alltid godt å vite akkurat hvilket aspekt ved LUKT som blir begrepsliggjort som ÅRSAK i en metonymisk kontekst knyttet til TEMPERATUR. Jeg vil hevde at kontekstsetningene i eksemplene ovenfor ikke gir et helt entydig svar på om man har med LUFT-aspektet eller ENTITET-aspektet å gjøre. Likevel kan begge aspektene se ut til å realisere den underliggende begrepsmetonymien ÅRSAK FOR EFFEKT: **Lukten er en entitet/luft → Entiteten/luften er kjølig/varm → Lukten er kjølig/varm.**

Eksemplene som forstås som realiseringer av LUKT SOM OBJEKT, kan også se ut til å denotere en ÅRSAK–EFFEKT-relasjon:

«En **brent lukt.**»

«skrur på ovnen, fylles rommet raskt med **svidd lukt**»

De nevnte eksemplene *brent lukt* og *svidd lukt* er også særlig interessante fordi ordene som beskriver substantivreferenten lukt, ikke er adjektiv, men perfektum partisipp-former med adjektivisk funksjon. Perfektum partisipp er slike verbformer som denoterer egenskaper/tilstander ved substantivreferenter på bakgrunn av noe som **har skjedd**. Dermed kan *brent* og *svidd* sies å denotere at LUKT har en egenskap/er i en tilstand på bakgrunn av kontakt med **brann** og/eller **høy varme**. På denne måten kan de nevnte tilstandene sies å forutsette en form for fysisk objekt, fordi de forutsetter fysisk kontakt. Følgelig kan det argumenteres for at man har med en ÅRSAK FOR EFFEKT-metonymi å gjøre, der ENTITET står for OLFAKTORISK OPPLEVELSE. I disse tilfellene vises dette ved at entiteten som utsondrer lukt, er i tilstanden *brent/svidd*, og dermed utsondrer en spesifikk lukt pga. tilstanden den er i: **Lukten er en entitet → Entiteten er brent/svidd → Lukten er brent/svidd.**

LUKT SOM BEHOLDER:

«en deilig, **røykfylt lukt** av varm mat»

«Den **røykfylte lukten** av laksefileter»

Røykfyldt er på sin side perfektum partisipp med adjektivisk funksjon som denoterer at LUKT er en beholder som kan være fylt med røyk. Røyk er videre «det synlige forbrenningsproduktet (som stiger opp i lufta) ved ufullstendig forbrenning» (BOB, *røyk*). På bakgrunn av definisjonen i BOB kan det se ut til at det egentlig er fenomenet LUFT som gjerne forstås som beholder for røyk, fordi røyk er av en slik eksistens at det stiger opp i lufta. Dermed kan det argumenteres for at man i dette tilfellet har en ÅRSÅK FOR EFFEKT-metonymi, der det er LUFT-aspektet ved LUKT som begrepsliggjøres: **Lukten er luft → Luften er røykfyldt → Lukten er røykfyldt.**

LUKT SOM MENNESKE:

«og kjenner sin egen **nybarberte lukt**»

Nybarbert denoterer som tidligere nevnt en tilstand som mennesker gjerne kan være i etter at handlingen **barbering** har skjedd. På denne måten beskrives LUKT med henvisning til en tilstand som (mest sannsynlig) kan kategoriseres som menneskelig. Følgelig kan det hevdes at man også her har en ÅRSÅK FOR EFFEKT-metonymi, der TILSTAND (ENTITET ER I) står for OLFAKTORISK OPPLEVELSE: **Lukten er et menneske → Mennesket er nybarbert → Lukten er nybarbert.**

6.1.2 Begrepsmetonymien EFFEKT FOR ÅRSÅK

Ifølge Radden & Kövecses (2007, s. 14) er det som oftest EFFEKT FOR ÅRSÅK som virker i metonymisk begrepsliggjøring av kausalitetsforhold, fremfor ÅRSÅK FOR EFFEKT.

Begrepsmetonymien EFFEKT FOR ÅRSÅK denoterer at effekten luktopplevelsen utgjør, står for årsaken til gitt effekt. I denne oppgavens materiale ser det ut til at et flertall av de metonymiske forekomstene er språklige uttrykk som denoterer ÅRSÅK FOR EFFEKT. Likevel kan man se noen få eksempler på EFFEKT FOR ÅRSÅK. For eksempel ser det ut til at denne begrepsmetonymien virker i noen språklige uttrykk som er realiseringer av begrepsmetaforen

LUKT SOM OBJEKT:

«En **stram odør** river i nesen»

Selv om det allerede har blitt argumentert for at flere av de språklige realiseringene av LUKT SOM OBJEKT kan vitne om ÅRSÅK FOR EFFEKT-metonymi (jf. underkapittel 6.1.1), kan

eksemplene med *stram odør* i materialet kanskje hevdes å denotere begrepsmetonymien EFFEKT FOR ÅRSAK ved at visse negative luktopplevelser fører til at man strammer musklene i ansiktet. På denne måten får man en korrelerende erfaring av olfaktorisk opplevelse og fysiologisk stramhet som gjør at man kan beskrive det mer abstrakte aspektet ved opplevelsen (LUKT) med henvisning til det mer konkrete aspektet (STRAMHET): Noe **lukter** → **Sanseren** opplever **stramhet (i ansiktsmusklene) pga. lukten** → **Lukten er stram.**

Personifiseringer ved begrepsmetaforen LUKT SOM LEVENDE VESEN, slik som f.eks. *svimle dufter* og *den kvalme odøren*, kan også se ut til å denotere EFFEKT FOR ÅRSAK-metonymi:

LUKT SOM LEVENDE VESEN:

«din kropp som raver blant **svimle dufter**»

«fuktige dyner og den **kvalme odøren** fra potter»

Den subjektive effekten luktopplevelsen har på sanseren (kvalme og svimmelhet), står her for den olfaktoriske opplevelsen, som er årsaken: Noe **lukter** → **Sanseren** opplever **svimmelhet/kvalme pga. lukten** → **Lukten er svimmel/kvalm.**

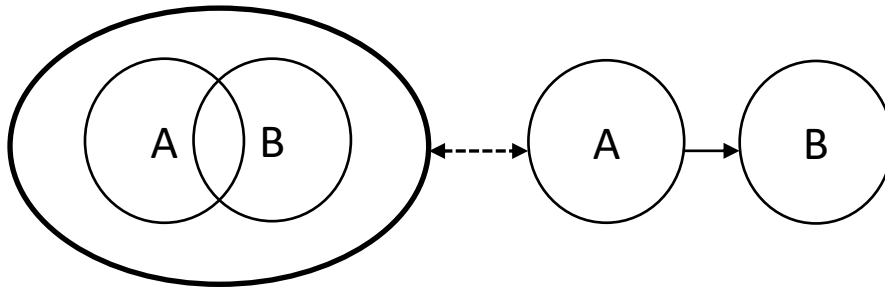
Alle de nevnte språklige realiseringene i metonymianalysen kan forstås som metaforiske uttrykk der OLFAKTORISK OPPLEVELSE og/eller SUBJEKTIV EVALUERING AV OLFAKTORISK OPPLEVELSE, dvs. hvordan luktinntrykkene virker inn på sanseren, begrepsliggjøres som egenskaper eller tilstander ved mer eller mindre konkrete ENTITETER/SUBSTANSER. Ettersom den idealiserte kognitive modellen av LUKT innebærer både SANSER-domenet og ENTITET-domenet, med alle deres underordnede aspekter, kan det argumenteres for at man ikke kommer unna det faktum at domenene som virker i mange av dette materialets begrepsmetaforer, ofte kan forstås slik at de inngår i samme IKM. Forstått på denne måten, og som forsøkt vist og drøftet i dette analysekapittelet, virker metonymiske begrepsliggjøringsprosesser å være nokså vanlig i det metaforiske materialet. Det ser ikke ut til å være noen eksempler i materialet som kan kategoriseres som «rent» metonymiske. Av alle de 19 begrepsmetaforene i materialet er det seks begrepsmetaforer som ser ut til å ha språklige realiseringer som er «rent» metaforiske: LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED MASSETETHET, LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED KRAFT, LUKT SOM OBJEKT MED KVANTITET, LUKT SOM OBJEKT MED KRAFT, LUKT SOM HANDLENDE VESEN og DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT. Til gjengjeld ser begrepsmetonymien ÅRSAK FOR EFFEKT ut til å virke sammen med elleve av de 19 begrepsmetaforene: LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS, LUKT SOM

ENTITET/SUBSTANS MED FARGE, LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED SMAK, LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED HYGIENISKE EGENSKAPER, LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET, LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED TEMPERATUR, LUKT SOM OBJEKT, LUKT SOM IKKE-LEVENDE OBJEKT, LUKT SOM LEVENDE VESEN, LUKT SOM MENNESKE og LUKT SOM BEHOLDER. Som akkurat påpekt finnes det også språklige realiseringer av LUKT SOM OBJEKT og LUKT SOM LEVENDE VESEN som heller ser ut til å realisere EFFEKT FOR ÅRSÅK. Likevel er det et betydelig mindre omfang realiseringer av EFFEKT FOR ÅRSÅK-metonymi i materialet enn Radden & Kövecses (2007) forutser i forbindelse med ÅRSÅK–EFFEKT-relasjoner. Dette kan kanskje komme av at de metonymiske tilfellene som her begrepsliggjør ÅRSÅK–EFFEKT-relasjoner ikke er «rene» metonymier, men samvirker med ontologiske metaforer som begrepsliggjør LUKT som (mer eller mindre komplekse og generiske) ENTITETER/SUBSTANSER, og ikke HENDELSER.

6.2 Samvirkende metonymi og metafor

I den foregående metonymianalysen har det blitt vist at flertallet av begrepsmetaforene som har blitt redegjort for i metaforanalysen, samhandler med metonymi på en eller annen måte. I sin artikkel «Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action» (2009) forsøker lingvisten Louis Goossens å vise hvordan metafor og metonymi samhandler. Basert på en korpusundersøkelse av domeneene VOLDELIG HANDLING, LYD og KROPPSDELER som kildedomener for måldomenet SPRÅKLIG HANDLING, kom han frem til at samhandlende metafor og metonymi gjerne kan opptre på fire måter: ved at metafor «oppstår» på grunn av metonymi («metaphor from metonymy»), ved at metonymi virker inni (komplekse) metaforiske uttrykk («metonymy within metaphor»), ved at metafor virker inni metonymiske uttrykk («metaphor within metonymy»), og ved avmetonymisering i en metaforisk kontekst («demetonymisation in metaphorical context») (Goossens, 2009, s. 366–7).

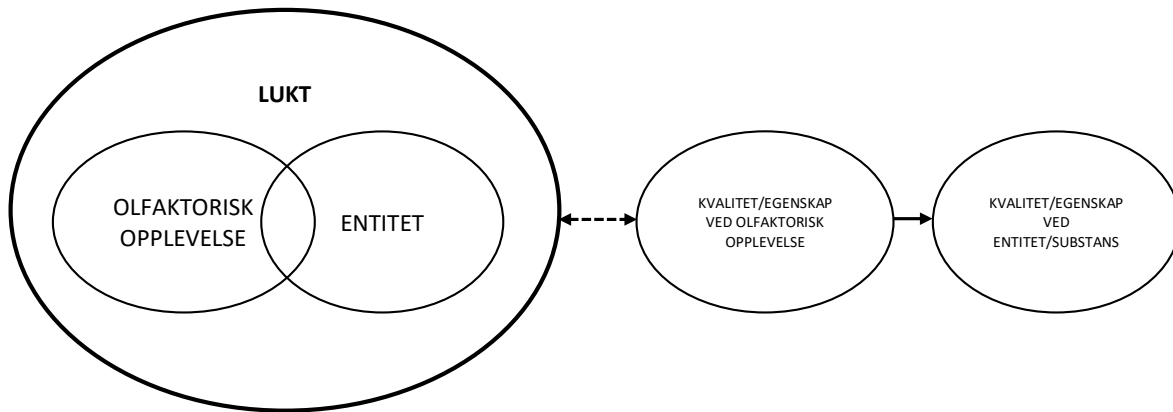
Særlig frekvent i Goossens materiale er slike tilfeller der metaforer ser ut til å «oppstå» på grunn av metonymi («metaphor from metonymy»). Det fremtredende med denne formen for samhandling mellom metafor og metonymi er at «bak» det metaforiske uttrykket er det en form for forståelse av at kildedomenet og måldomenet kan inngå i samme IKM, og dermed produserer metonymi (Goossens, 2009, s. 366). Goossens viser denne formen for begrepsliggjøring ved hjelp av en figur:

Figur 6. Goossens' figur over «metaphor from metonymy» (Goossens, 2009, s. 357)

I figur 6 kan man se den metonymiske begrepsliggjøringen på venstre side, der den store sirkelen som omgir kilde- og måldomenet, viser til at de er deler av samme IKM, samt at det er en overføring mellom dem ved at måldomene (A) og kildedomene (B) overlapper. Den metaforiske begrepsliggjøringen kan man se på høyre side, der måldomenet (A) og kildedomenet (B) er to distinkte domener. Den stiplede pilen viser til at den metonymiske overføringen mellom kildedomenet og måldomenet er aktiv i begrepsliggjøringen av begrepsmetaforen.

Begrepsliggjøringen av det metaforiske materialet i denne oppgaven kan kanskje se ut til å fungere slik Goossens' «metaphor from metonymy» er fremstilt. Som allerede argumentert for kan alle de samhandlende metonymiene i det metaforiske materialet kategoriseres som mer eller mindre spesifikke DEL FOR DEL-metonymier, ettersom fenomenet LUKT gjerne oppleves (og dermed, gjerne ubevisst, forstås) som en form for hendelse. For eksempel ble det hevdet at de fleste metaforiske uttrykkene i materialet har en metonymisk basis ved ÅRSAK FOR EFFEKT. I slike tilfeller har man en metaforisk overføring der egenskaper eller tilstander ved kildedomenet ENTITET/SUBSTANS overføres måldomenet OLFAKTORISK OPPLEVELSE. Samtidig kan man se ut ifra LUKT-IKM-en (jf. delkapittel 4.1) at både ENTITETS-domenet og SANSER-domenet (som OLFAKTORISK OPPLEVELSE er et underordnet aspekt av) kan forstås som aspekter innenfor samme IKM. Begrepsliggjøringen som virker i slike språklige uttrykk kan dermed, basert på Goossens' figur, settes opp slik:

Figur 7. Samvirkende ÅRSÅK FOR EFFEKT og f.eks. LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE

Som figur 7 viser, kan SANSER-domenet og ENTITETS-domenet samhandle innenfor en LUKT-IKM, der ENTITET (ÅRSÅK) metonymisk kan stå for aspektet OLFaktorisk OPPLEVELSE (EFFEKT) ved SANSER-domenet. På denne måten blir **eksistensdimensjonen** ved LUKT fremtredende. Videre kan det kanskje argumenteres for at den metonymiske prosessen har gjort fenomenet LUKT konkret nok, og dermed distinkt nok fra å være en (noe) abstrakt hendelse, til at det kan begrepsliggjøres med fysiske egenskaper som kun førsteordensentiteter kan ha. Noe av det mest fremtredende ved metonymianalysen er at de fleste begrepsmetaforene i materialet i denne oppgaven har språklige realiseringer som kan forstås ut ifra denne samhandlende metonymi–metafor-begrepsliggjøringen.

Goossens' forståelse av hvordan metonymi kan føre til metafor, kan også sees i sammenheng med bl.a. Barcelona sin forståelse av at bak enhver begrepsmetafor finnes det en metonymisk basis, som han drøfter og argumenterer for i artikkelen «On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor» (2003) (Barcelona, 2003, s. 31; jf. delkapittel 2.4.1). Som et eksempel trekker Barcelona frem begrepsmetaforen TRISTHET SOM NED. I dette tilfellet har man tydelig med en ÅRSÅK–EFFEKT-relasjon å gjøre, der emosjonen **tristhet** forårsaker en kroppslig effekt: **vertikal orientering nedover**. Barcelona argumenterer for at den korrelerende erfaringen mellom tristhet og den kroppslige effekten denne emosjonen (ofte) har på kroppen, fører til at disse erfaringene forstås som deler av samme domene konseptuelt: De korrelerende erfaringene danner én samlet «erfaringsblokk». Om man følger denne argumentasjonen, kan det hevdes at samme begrepsliggjøringsprosess virker ved fenomenet LUKT. Noe forårsaker utsondring av luktpartikler, og en med olfaktoriske evner registrerer og erfarer luktinntrykket. Å skille disse aspektene fra hverandre

lar seg vanskelig gjøre. Vi opplever i høyere grad helheten av et fenomen, og delene det består av blir mindre fremtredende (jf. *gestaltprinsipp* i delkapittel 2.1). På denne måten kan man få språklige uttrykk hvor effekten ser ut til å være i årsaken (*kvalm lukt*) og vice versa (*kjølig lukt*).

Goossens peker likevel på et forbehold ved denne formen for begrepsliggjøring. Med «metaphor from metonymy» blir begrepsliggjøringen forstått slik at metonymi virker **først**, og at man følgelig kan ha med «ren» metonymi å gjøre. Det vil si at den metonymiske prosessen ikke **må** føre videre til begrepsmetafor. Derfor påpeker han at språklige uttrykk som ser ut til å uttrykke denne formen for begrepsliggjøring, enten kan forstås som «rent» metonymiske eller som metafor fra metonymi. Det er gjerne tolkning av konteksten som kan avgjøre hva man har med å gjøre, men ofte må disse tilfellene likevel bli stående som uavklarte, slik som påpekt ved noen tilfeller i metonymianalysene (Goossens, 2009, s. 357).

I denne oppgavens materiale har det også allerede blitt påpekt at en god del av de språklige eksemplene har den syntaktiske formen [adjektiv] + [luktsubstantiv] **av** [x], der preposisjonen *av* kan sies å denotere relasjonen mellom lukt og luktkilde. Dermed kan særlig slike språklige eksempler mest sannsynlig forstås som uttrykk for en begrepsliggjøringsprosess der metafor kommer av metonymi, ettersom de fleste adjektivene denotere fysiske egenskaper som kan forstås som opprinnelige beskrivelser av (den fysiske) luktkilden. Det er derimot vanskeligere å avgjøre om de språklige eksemplene i materialet med andre syntaktiske strukturer er «rene» metonymiske uttrykk eller metafor som kommer av metonymi. Dette blir gjort særlig vanskelig av det faktum at LUKT uttrykt som substantiv i seg selv kan forstås som en ontologisk (grammatisk metafor). På denne måten står alltid adjektivene til en ontologisk strukturert substantivreferent i dette materialet, og det blir dermed vanskelig å avgjøre hvorvidt man har med «metaphor from metonymy» å gjøre, eller metonymi som virker inni komplekse metaforer («metonymy from metaphor»). Selv om det kanskje kan hevdes at det trolig er flest tilfeller av at metafor kommer av metonymi som virker i dette materialet, på bakgrunn av en stor andel uttrykk med den syntaktiske strukturen [adjektiv] + [luktsubstantiv] **av** [x], kan man kun fremsette dette som en tentativ hypotese.

Det finnes også et fåtall eksempler i materialet som ved første øyekast kunne ha blitt kategorisert som samhandlende metonymi og metafor, men som ikke er det. Dette gjelder for det meste slike eksempler der luktsubstantivene blir beskrevet med sammensatte adjektiv som slutter på *-isk*, *-lignende* og *-aktig* (jf. «moseaktig» i eksempelet om «mørk lukt» i underkapittel 6.1.1). Slike adjektiv denotere en nokså uttrykkelig sammenligning, der substantivreferentene de står til, blir sammenlignet med substantivreferentene som står først i

adjektivsammensetningen med *-isk/-lignende/-aktig*: f.eks. *jordbæraktig lukt, jasminaktig duft, dyrisk lukt og jordaktige dunsten*. I disse tilfellene kan de språklige uttrykkene forstås slik at de denoterer at lukten **minner om** jordbær, jasmin, dyr og jord. Jeg vil derfor hevde at man i slike tilfeller heller har med **similer** å gjøre (jf. delkapittel 2.3). Samtidig kan det se ut til at metonymi også samhandler med similene. Fenomenet LUKT kan ikke helt bokstavelig sammenlignes med førsteordensentiteter som f.eks. jordbær, jasmin, dyr og jord. Det er dermed mest trolig at det som sammenlignes egentlig er den luktopplevelsen man vanligvis får fra disse entitetene. Forstått på denne måten virker metonymien HELHET FOR DEL, der f.eks. JORDBÆR står for LUKTEN AV JORDBÆR, **inni** similen *jordbæraktig lukt*.

6.2.1 Integrering og komprimering av EFFEKT–ÅRSÅK-relasjoner

At man finner språklig evidens for underliggende metonymi som denoterer ÅRSÅK–EFFEKT-relasjoner i dette materialet, stemmer også overens med hvordan lingvistene Gilles Fauconnier og Mark Turner forstår menneskets begrepsliggjøringssevne. Ifølge dem er integrasjon av årsak og effekt det aller mest sentrale trekket ved persepsjon som fenomen, og i boken *The Way We Think* (2002) hevder de bl.a. at man konseptuelt **integrerer** og **komprimerer** erfaringer med ÅRSÅK–EFFEKT-relasjoner for å skape mening (Fauconnier & Turner, 2002, s. 78). I tilfellet med f.eks. LUKT vil det si at man integrerer en årsak – f.eks. at noe utsondrer luktpartikler – med effekten den utgjør – olfaktorisk opplevelse. På denne måten forstår man effekten som en **inherent del** av årsaken, og som konsekvens kan man beskrive lukt med henvisninger til f.eks. både årsakens egenskaper (*våt lukt, blå lukt*) og subjektive vurderinger av den olfaktoriske opplevelsen (*snikende eim, stikkende stank*).

Komprimering av ulike relasjoner – ÅRSÅK–EFFEKT i tilfellet med LUKT – kan altså ifølge Fauconnier og Turner bli til **egenskaper** i et «blandet» konseptuelt rom. På denne måten får man en metonymisk komprimering som gjerne fører til at det mest konkrete og kroppslig forankrede «resultatet» av en opplevd ÅRSÅK–EFFEKT-relasjon kan brukes beskrivende om fenomenet som helhet, slik som vist ved de språklige uttrykkene i denne oppgavens metaforiske materiale. Fauconnier og Turners kompresjonsteori, Goossens' modell for hvordan metonymi og metafor samvirker, og Barcelonas teori om at alle begrepsmetaforer har en metonymisk basis, kan dermed samlet se ut til å underbygge argumentasjonen for at det metaforiske materialet i denne oppgaven samhandler med DEL FOR DEL-metonymier som begrepsliggjør ÅRSÅK–EFFEKT-relasjoner. På den andre siden finnes det språklige eksempler og begrepsmetaforer i materialet som kun har blitt kategorisert som metaforiske, og ikke som

samvirkende med metonymi. Dette gjelder realiseringene av begrepsmetaforene LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED MASSETETTHET, LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED KRAFT, LUKT SOM OBJEKT MED KVANTITET, LUKT SOM OBJEKT MED KRAFT, LUKT SOM HANDLENDE VESEN og DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT. I disse tilfellene kan det potensielt være den ontologiske (grammatiske) metaforen realisert ved LUKT uttrykt som substantiv, som motiverer videre metaforisk begrepsliggjøring og språklige uttrykk ved bruk av metaforiske adjektiv.

7 Oppsummering av undersøkelsen

I dette kapittelet blir funnene i analysen av luktsubstantivene, metaforanalysen og metonymianalysen sett i sammenheng, og undersøkelsen oppsummert.

7.1 Oppsummering av funnene

Denne oppgaven har vært et forsøk på å komme nærmere et svar på hvordan man uttrykker seg om fenomenet lukt, på tross av at det tilsynelatende er vanskelig å uttrykke seg om. Innfallsvinkelen til dette har vært å undersøke hvilke adjektiv man bruker i moderne bokmål for å beskrive LUKT, og med særlig fokus på dem som fungerer metaforisk og metonymisk, for så å kunne svare på disse forskningsspørsmålene:

- **Hvilke begrepsmetaforer realiserer de språklige uttrykkene om fenomenet lukt som kan kategoriseres som metaforiske i korpusmaterialet?**
- **Hvilke begrepsmetonymier realiserer de språklige uttrykkene om fenomenet lukt som kan kategoriseres som metonymiske i korpusmaterialet?**

Basert på analysen av primærmaterialet, hentet fra LBK ved korpussøk på [adjektiv] + [substantiv]_{+lemma}, viste det seg at 1381 av totalt 2284 søketreff hadde foranstilte adjektiv som kan forstås som metaforrelaterte (se vedlegg 1). Det vil si at 60,4 % av primærmaterialet kan forstås som implisitte uttrykk om fenomenet lukt. De resterende 903 søketreffene ble kategorisert som ikke-metaforrelaterte. De 1381 søketreffene som kan forstås som metaforrelatert fordeler seg videre på 285 av totalt 468 ulike adjektiv. Dette funnet underbygger dermed antagelsen om at man har en tendens til å uttrykke seg implisitt når man beskriver fenomenet lukt i norsk, men ettersom jeg særlig ville undersøke de metaforrelaterte adjektivene og deres potensielle begrepsstrukturer, ble det ikke gjort noe poeng av disse tallene i analysen.

I metaforanalysen ble det videre vist at LUKT blir begrepsliggjort som måldomene i en rekke begrepsmetaforer. Til sammen ble de språklige realiseringene i det metaforiske materialet der LUKT virker som måldomene, gruppert som realiseringer av 18 forskjellige begrepsmetaforer med kildedomenene ENTITET/SUBSTANS, OBJEKT, IKKE-ORGANISK OBJEKT, BEHOLDER, OBJEKT MED KVANTITET, OBJEKT MED KRAFT, ORGANISK OBJEKT, IKKE-LEVENDE OBJEKT, LEVENDE VESEN, HANDLENDE VESEN og MENNESKE (se figur 5 i delkapittel 5.1). Det

fremgår av analysen at det er flest adjektiver i det metaforiske materialet som uttrykker ulike aspekter ved ENTITET/SUBSTANS-domenet (jf. delkapittel 5.2). Ingen av adjektivene i materialet er spesifikke nok til at man kan identifisere hva slags entitet/substans eller objekt man har med å gjøre, bortsett fra de adjektivene som tydelig denoterer egenskaper, tilstander og handlinger som er tilnærmet utelukkende menneskelige, slik som f.eks. *insisterende* og *nybarbert*. Det ble også vist at alle de 18 begrepsmetaforene med LUKT som måldomene utgjør et større, samlet metaforsystem. Som man kan se av figur 5, og som påpekt i delkapittel 5.1, kan dette metaforsystemet sees i sammenheng med naturens trinnstige- og hendelsesstruktur-metaforen, som er metaforsystemer som bygger på folkemodellen for hvordan man tenker at «ting» i verden henger sammen (naturens trinnstige) og relasjonene mellom «ting» som inngår i hendelser (hendelsesstruktur).

Metaforsystemet som har vist seg i begrepsliggjøringen av fenomenet LUKT som måldomene, viser hvordan kildedomenene henger sammen fra mest generisk til mest spesifikk, og minst kompleks til mest kompleks, i en form for ontologi. I alle begrepsmetaforene og de språklig realiserede uttrykkene i materialet der LUKT fungerer som måldomene, er kildedomenene mer eller mindre spesifikke begreper for fysiske eksistensformer. Som nevnt i underkapittel 2.6.3 oppleves LUKT gjerne som hendelser. Ifølge Lyons' eksistensskala kan LUKT forstås som en andreordensentitet, og dermed som et mer abstrakt begrep enn de som omfatter førsteordensentiteter. Forstått på denne måten kan den store mengden materiale som viser at LUKT begrepsliggjøres som en ontologisk eksistensform, en form for førsteordensentitet, se ut til å støtte opp under bl.a. Lakoff og Johnsons begrepsmetaforteorien. I denne teorien forstås de fleste begrepsliggjøringer som overføringer som går fra (mer) konkrete begreper til (nokså) abstrakte begreper: ANDREORDENSENTITETER (f.eks. LUKT) SOM FØRSTEORDENSENTITETER (f.eks. ENTITET/SUBSTANS eller OBJEKT). Dette funnet kan også sies å samsvare med Szwedeks teori om at mennesket først og fremst begrepsliggjør alle fenomener og erfaringer som entiteter (jf. termen *objekt* i Szwedeks forstand, og se underkapittel 2.3.2).

Det har også blitt påpekt at LUKT uttrykt som substantiv i seg selv kan forstås som en ontologisk metafor, PROSESSER SOM ENTITETER, på bakgrunn av nominalisering (se underkapittel 2.4.2 om grammatiske metaforer). Som allerede nevnt kan også denne uttrykksmåten sees i sammenheng med Szwedeks teori om objektifisering. At fenomenet lukt gjerne uttrykkes som substantiv, og derfor kan forstås som en ontologisk metafor i seg selv, legger trolig føringer på den videre begrepsliggjøringen av LUKT. I de tilfellene adjektivene ble kategorisert som ikke-metaforrelaterte, denoterte adjektivene for det meste subjektive

vurderinger av LUKT, ved f.eks. *god*, *dårlig*, *umiskjennelig* og *underlig* (se vedlegg 1). De tilfellene som derimot ser ut til å være forsøk på å beskrive fenomenet LUKT mer objektivt, kan for det meste kategoriseres som uttrykk med metaforrelaterte adjektiv. Det kan dermed se ut til at den ontologiske struktureringen av LUKT som skjer ved nominalisering «tvinger» adjektivene til å følge etter. Når lukt blir uttrykt som et substantiv, som er en ordklasse som særlig denoterer førsteordensentiteter, blir de adjektivene man har tilgang til, de som beskriver egenskaper og tilstander ved førsteordensentiteter, og de som uttrykker subjektive vurderinger av referentene de står til.

7.1.1 Finnes det kun ontologiske metaforer i primærmaterialet?

Alle begrepsmetaforene i materialet har blitt kategorisert som ontologiske. Om man følger begrepsmetaforteorien antagelse om at ontologiske, strukturelle og orienteringsmetaforer gjerne kan samhandle, og Szwedeks teori om at strukturelle og orienteringsmetaforer kommer etter ontologiske struktureringer, kan det virke noe overraskende at dette materialet ikke har vist evidens for noen andre typer begrepsmetaforer enn ontologiske. Den allerede foreliggende ontologiske struktureringen av fenomenet lukt ved nominalisering kunne potensielt ha åpnet opp for mer komplekse og ukonvensjonelle strukturelle metaforer. I noen tilfeller i materialet kan strukturelle metaforer kanskje øynes i noen grad. Blant annet kan kanskje uttrykk som *krydret lukt* forstås som en realisering på bakgrunn av overføringer fra domenet MATLAGING:

Produkt	→	Luktgestalt?
Krydder	→	Luktegenskap?
Ingredienser	→	Luft?
Kokk	→	???

Samtidig, som man kan se av forsøket på å vise overføringene mellom domene MATLAGING og LUKT ovenfor, er det trolig få overføringer som skjer. Man får dermed ikke en detaljrik kunnskap og strukturering av måldomenet slik som man gjerne får ved strukturelle metaforer, og jeg har derfor valgt å kategorisere dette og lignende eksempler som realiseringer av ontologiske metaforer med varierende grad av generalitet.

Selv om de fleste tilfellene av metaforiske uttrykk i dette materialet kan forstås som begrepsliggjøringer der LUKT virker som måldomene, har det blitt vist at noen av disse

tilfellene også innebærer at LUKT i tillegg fungerer som kildedomene. I disse tilfellene ser uttrykkene ut til å være realiseringer av begrepsmetaforen DEN GENERELLE ATMOSFÆREN SOM LUKT. I de språklige eksemplene som reflekterer denne begrepsmetaforen, er det ikke adjektivene som denoterer begrepsmetaforen, men kontekstsetningene:

«den **tunge lukten** av korrupsjon»

«en **svak odør** av defaitisme, tyskvennlighet og ettergivende kompromissvilje»

«omgitt av en **tung eim** av fordømmelse og synd»

I disse tilfellene viser preposisjonen *av* til luktkilden, der de nevnte luktkildene tydelig er hendelser, tilstander og handlinger som ikke har utsondring av luktpartikler som inherent egenskap. På lik linje med begrepsmetaforene der LUKT virker som måldomene, har denne begrepsmetaforen også blitt kategorisert som ontologisk, ettersom det tilsynelatende er lite strukturering og få overføringer som skjer.

Det har også vært tilfeller i materialet der uttrykkene som har blitt kategorisert som realiseringer av en ontologisk metafor, ikke nødvendigvis er et metaforisk uttrykk i det hele tatt. Formålet med analysen av de syv luktsubstantivene var å undersøke potensielle semantiske forskjeller som mulige forskjeller i de språklige realiseringene i metafor- og metonymianalysen kunne sees i lys av. I analysen av luktsubstantivene ble det bl.a. pekt på at særlig *os*, *eim* og *dunst* er substantiv som denoterer 'entitet/substans' i tillegg til 'lukt', ettersom de har 'røyk', 'damp' og 'dunst' som betydningsaspekter (jf. delkapittel 4.3). Disse semantiske forskjellene i betydningsaspekt ble fremtredende i metaforanalysen. Ettersom LUKT uttrykt som substantiv kan forstås som en ontologisk metafor i seg selv, var det adjektivenes beskrivelse av substantivreferentene som ble analysert som metaforisk og metonymisk, eller ikke. I mange tilfeller denoterer adjektivene egenskaper eller tilstander fenomenet LUKT i seg selv ikke kan ha/være i, slik som her:

«Den **våte lukta** vi lager»

«en rå, **kjølig stank** slo mot ham»

«den **røde lukten** som ble innprentet i ham»

I disse tilfellene, som er realiseringer av henholdsvis LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FUKTIGHET, LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED TEMPERATUR og LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED FARGE, denoterer adjektivene en egenskap eller tilstand som kun fysiske eksistensformer

kan ha eller være i. LUKT som fenomen og hendelse kan verken være våt, kjølig eller rød. I de tilfellene der adjektivene som kan forstås som realiseringer av disse begrepsmetaforene, står til substantivreferentene ‘os’, ‘eim’ og ‘dunst’, derimot, kan man potensielt ha med en ikke-metaforisk beskrivelse å gjøre:

«en rå og **fuktig eim** med svarte partikler i»*

«opp av pannen stiger en **varm os**»*

«fullmodne til det kvalmende, en **svart dunst**»*

Ved betydningsaspektet ‘røyk’ eller ‘damp’ kan eim, os og dunst i helt bokstavelig forstand være fuktig, varm og svart. Særlig kontekstsetningen som «varm os» opptrer i, vitner om at det er betydningsaspektet ‘røyk’ eller ‘damp’ som denoteres. I de andre tilfellene er det derimot vanskeligere å avgjøre helt entydig hvilket betydningsaspekt man har med å gjøre.

I analysen av luktsubstantivene ble det også pekt på substantivenes konnotasjoner og hvorvidt de gjerne er nøytralt, positivt eller negativt ladet. I analysen av det metaforiske og metonymiske materialet utgjorde disse aspektene ved substantivene i liten grad noen forskjell i tolkning, og jeg vil hevde at substantivenes ulike konnotasjoner slik det er nevnt i ordbøkene, ikke spiller en vesentlig rolle i begrepsliggjøringen og de språklige uttrykkene på frasenivå.

7.1.2 Hva kom først: metonymi eller metafor?

I analysen av det metaforiske materialet ble det også fremtredende at mange av adjektivene ser ut til å uttrykke betydningsaspekter som kan knyttes til LUKT-IKM-en, men at svært få – om noen – av tilfellene i materialet kan kategoriseres som rent metonymiske. I de tilfellene der det så ut til å kanskje være ren metonymi, har nærmere analyse vist at det trolig er simile og samvirkende simile og metonymi man har med å gjøre. Dette gjelder særlig adjektiv som slutter på *-aktig*, *-lignende* og *-isk*. Det ble derfor hevdet at mangelen på rent metonymiske tilfeller kan komme av den allerede foreliggende metaforen der LUKT uttrykkes med substantiv, og at en eventuell metonymisk begrepsliggjøring på denne måten alltid vil virke sammen med en metafor i dette materialet.

I de tilfellene der uttrykkene ble kategorisert som samvirkende metafor og metonymi, ble det vist at den metonymiske begrepsliggjøringen omhandlet EFFEKT–ÅRSÅK-relasjoner mellom begrepsaspekter som finnes i LUKT-IKM-en. Det vil si DEL FOR DEL-metonymier, og

mer spesifikt at uttrykkene kunne forstås som realiseringer av de generiske, reversible metonymiene ÅRSÅK FOR EFFEKT og EFFEKT FOR ÅRSÅK. Det ble bl.a. vist at i de aller fleste tilfellene i materialet der metafor og metonymi samhandler, er det metonymien ÅRSÅK FOR EFFEKT som virker. ÅRSÅK FOR EFFEKT-metonymien viste seg å samhandle med elleve av 19 begrepsmetaforer. Uttrykkene som ble kategorisert som realiseringer av begrepsmetaforen LUKT SOM ENTITET/SUBSTANS MED HYGIENISKE EGENSKAPER var blant dem som også ble kategorisert som metonymiske ved ÅRSÅK FOR EFFEKT. I eksemplene «[den] støvete duften» og «[de] møkkete luktene» kan det være at ÅRSÅKEN (TIL UTSONDRING AV LUKTPARTIKLER), dvs. at noe er i tilstandene støvete og møkkete, står for OLFAKTORISK OPPLEVELSE, som vist på denne måten: **Lukten er en entitet → Entiteten er møkkete/støvete → Lukten er møkkete/støvete.** På samme måte ble det pekt på at uttrykk som kan forstås som personifiseringer ved begrepsmetaforen LUKT SOM LEVENDE VESEN, heller denoterer metonymien EFFEKT FOR ÅRSÅK. I disse tilfellene ble det vist at uttrykk som f.eks. «svimle dufter» og «den kvalme odøren» kan komme av at den subjektive effekten en luktopplevelse har på sanseren, dvs. kvalme og svimmelhet pga. luktinntrykket, metonymisk står for den olfaktoriske opplevelsen i seg selv ved SUBJEKTIV EVALUERING AV OLFAKTORISK OPPLEVELSE FOR OLFAKTORISK OPPLEVELSE: **Noe lukter → Sanseren opplever svimmelhet/kvalme pga. lukten → Lukten er svimmel/kvalm.** I motsetning til ÅRSÅK FOR EFFEKT, ble det vist at EFFEKT FOR ÅRSÅK-metonymien hovedsakelig virker sammen med kun to av 19 begrepsmetaforer i materialet.

Både når det gjelder ÅRSÅK FOR EFFEKT og EFFEKT FOR ÅRSÅK, ser det ut til å særlig være overføringer mellom eller innad i begrepsaspektene ENTITET og SANSER i LUKT-IKM-en som virker. I noen få tilfeller av ÅRSÅK FOR EFFEKT-metonymi er det kanskje heller begrepsaspektet LUFT (SOM «BÆRER» LUKTPARTIKLER) underordnet LUKTPARTIKLER-aspektet i LUKT-IKM-en som virker. Dette gjelder bl.a. språklige eksempler som «[d]en røykfylte lukten» og «fuktig lukt», der både 'fuktig' og 'røykfylt' er tilstander/egenskaper luft i bokstavelig forstand kan være i/ha.

Det har altså tydelig vist seg at samvirkende metafor og metonymi er vanlig i dette materialet. I delkapittel 6.2 ble det forsøkt å belyse hvordan samhandlingen mellom metafor og metonymi egentlig fungerer. Ved å følge Goossens' (2009) teori om de ulike måtene metafor og metonymi kan samvirke på, ble det pekt på at mye av det språklige materialet i denne oppgaven kanskje kan forstås som det Goossens' kaller for «metaphor from metonymy». Det vil si at metaforen er motivert av en metonymisk relasjon som ligger til grunn. I mange tilfeller ble det pekt på at begrepsaspektet ENTITET blir fremtredende på

bakgrunn av ÅRSAK FOR EFFEKT, fordi ENTITET-aspektet på mange måter kan forstås som et årsakselement i opplevelsen av lukt. På denne måten kan det fremtredende ENTITET-aspektet motivere videre metaforisk begrepsliggjøring. Samtidig har det også blitt pekt på at LUKT uttrykt som substantiv kan forstås som metaforisk i seg selv, også når det ikke har et foranstilt adjektiv som beskriver substantivreferenten. Et spørsmål man kan stille seg er derfor: Hva kom først? Metonymi eller metafor?

Ettersom LUKT blir uttrykt som substantiv også uten foranstilt adjektiv, og derfor kan tolkes som en ontologisk metafor utenfor den søkeformen som er brukt til å hente ut språkmateriale i denne oppgaven, vil jeg hevde at det trolig er den ontologiske (grammatiske) metaforen PROSESSER SOM ENTITETER uttrykt ved luktsubstantiv som ligger til grunn for videre metaforisk og metonymisk begrepsliggjøring ved de ulike adjektivene. Slik som Goossens hevder, forutsetter «metaphor from metonymy»-mekanismen at man kan ha med ren metonymi å gjøre (Goossens, 2009, s. 357). Siden LUKT uttrykt som substantiv fungerer som en form for ontologisk metafor uavhengig av et metonymisk adjektiv, blir ren metonymi i disse tilfellene trolig en umulighet.

Samtidig har Fauconnier og Turner (2000) pekt på at metonymisk komprimering av ÅRSAK–EFFEKT-relasjoner er den mest framtrædende begrepsliggjøringen av fenomenet persepsjon, og at man på denne måten har en tendens til å oppleve at årsaken er i effekten eller vice versa. Med denne formen for komprimert begrepsliggjøring til grunn, krever det færre kognitive ressurser å uttrykke f.eks. en opplevd årsak i effekten ved nominalisering og metonymi, enn på en mer «bokstavelig» måte:

Nominalisering og (potensielt) metonymi:

«Jeg kjenner en våt lukt»

versus

Uttrykkelig fremvisning av årsak–effekt-relasjonen mellom LUKT og egenskapen våt:

«Jeg lukter noe som minner meg om det jeg lukter når jeg tydelig kan identifisere luktkilden, og luktkilden er våt»

Ut ifra dette perspektivet kan det stilles spørsmål ved om ikke det er tendensen man har til å komprimere ÅRSAK–EFFEKT-relasjoner ved perseptuelle fenomener som motiverer den metaforiske begrepsliggjøringen av LUKT ved nominalisering. Å søke ut et tydelig svar på

hvilke mekanismer som faktisk ligger bak den metaforiske og metonymiske begrepsliggjøringen av fenomenet lukt i dette materialet, ligger likevel utenfor denne oppgavens omfang. Det lar seg ikke gjøre å svare på denne problemstillingen på grunnlag av rene språkbruksdata, og den krever derfor videre forskning. Kognitiv-lingvistiske teorier og metoder kan heller ikke stadfeste akkurat hvilke kognitive mekanismer som virker ved språkbruk på egenhånd. Dette er kun tentative hypoteser på det store spørsmålet om hvorfor man uttrykker seg om lukt på den måten man gjør, som har dukket opp på bakgrunn av undersøkelsen og som baserer seg på kognitiv-lingvistiske teorier om begrepsliggjøringsprosessene.

8 Avslutning

Som både gestaltpsykologien og Fauconnier og Turner (2002) hevder, har mennesket et grunnleggende behov for å føle at man forstår *helheten* av ting. I de fleste forskningstradisjoner, inkludert den som denne oppgaven faller inn under, er det viktig å kunne bryte ned ting til enkelte bestanddeler, der delene har en årsak–effekt-relasjon som forklarer hvordan ting fungerer og henger sammen. Fauconnier og Turner påpeker at paradoksalt nok gir ofte slike steg-for-steg-forklaringer på årsakssammenhenger oss en følelse av å forstå mindre enn det man gjorde til å begynne med. Mennesket har utviklet en unik evne til abstrakt tenkning, og vi er derfor i stand til å både bryte ned komplekse årsaksforhold og forklare hvordan ting henger sammen, og samtidig intuitivt «se» helheten (Fauconnier & Turner, 2002, s. 75–6). Denne oppgaven er et godt eksempel på dette. Basert på en intuitiv og helhetlig forståelse av at fenomenet LUKT er abstrakt nok til at man mest sannsynlig benytter seg av metaforisk og metonymisk begrepsliggjøring for å forstå og uttrykke seg om det, har jeg forsøkt å bryte ned denne forståelsen i steg-for-steg-forklaringer- og argumentasjon, med håp om at helheten vil bli synlig til slutt.

Jeg mener å ha vist i denne oppgaven at man i moderne norsk har en tendens til å uttrykke seg implisitt når man beskriver fenomenet lukt. Mer spesifikt har det blitt vist at en rekke begrepsmetaforer og begrepsmetonymier kan forklare de metaforiske og metonymiske språklige realiseringene. Hovedformålet med oppgaven, å undersøke **hvordan** lukt blir beskrevet i norsk, og **om**, og i så fall **hvilke**, metaforer og metonymier som brukes ved beskrivelser av lukt, er derfor nådd. Analysen av korpusmaterialet har vist at man i moderne norsk har en tendens til å bruke en stor mengde metaforiske og metonymiske adjektiv når man beskriver lukt, og at i de tilfellene adjektivene kan forstås som ikke-metaforrelaterte, er det som oftest adjektiv som typisk uttrykker språkbrukerens subjektive vurderinger.

En av de tingene jeg ble mest oppmerksom på i denne undersøkelsen, er at det er vanskelig å avgjøre hvorvidt begrepsmetaforene og -metonymiene er «levende» og aktive i språkbrukernes sinn, eller om de er konvensjonelle og innlærte. Basert på analysene kan man trekke en slutning om at det mest vanlige i norsk språk er å beskrive LUKT med metaforrelaterte adjektiv. De metaforrelaterte adjektivene som hadde flest forekomster i materialet, som f.eks. *svak*, *sterk* og *tung*, er dessuten slike adjektiv som denoterer generiske begrepsmetaforer som ifølge bl.a. Kövecses (2019) er gjennomgående i hele begrepssystemet vårt i tilknytning til utallige begreper, og som begrepsliggjør aspekter som f.eks. INTENSITET

ved noe. Det er dermed trolig at mange av de metaforiske og metonymiske adjektivene er innlærte og konvensjonelle, og at begrepsliggjøringen dermed ikke skjer «on-line», men at de er lagret i leksikon. På den andre siden finnes det en stor andel adjektiv i materialet som har få forekomster, og som kan forstås som ukonvensjonelle realiseringer. Dette gjelder adjektiv som f.eks. *paddeflat* og *proletær*. Dette viser at LUKT også er gjenstand for kreative og ukonvensjonelle begrepsliggjøringer, som mest sannsynlig foregår aktivt på begrepsnivået hos språkbrukeren.

Disse funnene kan sies å være et lite skritt videre på veien til å forstå hvordan og hvorfor man snakker om lukt på den måten man gjør. Likevel har det også blitt pekt på at en del av søkeformen i seg selv er metaforisk. På denne måten kan utvalget av tekstmateriale til denne oppgaven sies å legge noen føringer på analysene. Det er mest sannsynlig veldig vanskelig å ikke bruke et metaforisk eller metonymisk adjektiv, når substantivreferenten det står til kan forstås som metaforisk uttrykt i seg selv. Det kunne derfor ha vært interessant, og etter min mening nødvendig, å undersøke språkbruk om fenomenet LUKT i moderne norsk mer bredt. Å undersøke de språklige omgivelsene luktsubstantivene blir brukt i uten kriteriet om foranstilt adjektiv kan kaste mer lys over hvordan man snakker om og beskriver LUKT. I et større forskningsprosjekt kunne man kanskje ha undersøkt kun ulike luktsubstantiv og alle deres lemmaformer i et korpus. Å gå videre med å undersøke perseptuelle verb i norsk, slik Åke Viborg har gjort i svensk (jf. Viborg, 2015 og Viborg, 2019), og da særlig undersøke verb for utsondring og sansing av lukt, er høyst aktuelt. Det kunne også ha vært interessant å gjøre samme undersøkelse som Kövecses gjorde i «Perception and metaphor: The case of smell» (2019), der han undersøkte kollokasjoner for ordet 'smell' i engelsk med ovenfra og ned-metoden. I Kövecses' artikkel etterlyser han også forskning som følger samme metode i andre språk, slik at man på sikt kan få et samlet bilde på hvordan det universale fenomenet LUKT uttrykkes språklig på tvers av språk og kultur, med håp om å til slutt øyne i hvilken grad det perseptuelle fenomenet «lar seg» uttrykke, sammenlignet med andre perseptuelle fenomen (Kövecses, 2019, s. 344).

Litteraturliste

- Askeland, N. & Agdestein, M. (2019). *Metaforer: Hva, hvor og hvorfor?* Oslo: Universitetsforlaget.
- Barcelona, A. (2003). On the plausibility of claiming a metonymic motivation for conceptual metaphor. I Barcelona, A. (Red.), *Metaphor and metonymy at the crossroads: A cognitive perspective* (s. 31–58). Berlin: Mouton de Gruyter.
- Bokmålsordboka* (2020). UiB/Språkrådet red. Tilgjengelig fra: <http://ordbok.uib.no/>
- Cacciari, C. (2008). Crossing the senses in metaphorical language. I Gibbs, R. W. (Red.), *The Cambridge handbook on metaphor and thought* (s. 425–443). Cambridge: Cambridge University Press.
- Conflation* (1989). I Oxford English Dictionary. Hentet fra: <https://www.oed.com/view/Entry/38894?redirectedFrom=conflation#eid>
- Det norske akademis ordbok* (2020). Det norske akademi for språk og litteratur red. Tilgjengelig fra: <https://naob.no/>
- Evans, V. & Green, M. (2006). *Cognitive linguistics: An introduction*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Fauconnier, G. & Turner, M. (2002). *The way we think : Conceptual blending and the mind's hidden complexities*. New York: Basic Books.
- Goatly, A. (2007). *Washing the brain: Metaphor and hidden ideology*. Amsterdam: John Benjamins.
- Goossens, L. (2009) Metaphonymy: The interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action. I Dirven, R., Pörings, R., & Dirven, R. (Red.), *Metaphor and metonymy in comparison and contrast* (s. 349–377). Hentet fra <https://ebookcentral.proquest.com>
- Goplen, Frederik Kragerud. (2020, 22. februar). likevektssansen. I *Store medisinske leksikon*. Hentet 1. april 2020 fra <https://sml.snl.no/likevektssansen>
- Olofsson, J. & Gottfried, J. (2015). The muted sense: Neurocognitive limitations of olfactory language. I: *Trends in Cognitive Sciences*. 19. 10.1016/j.tics.2015.04.007. Hentet fra: <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pubmed/25979848>
- Huisman, J.L.A., Majid, A. (2018). Psycholinguistic variables matter in odor naming. I *Mem*

- Cogn* 46, s. 577–588. Hentet fra: <https://doi.org/10.3758/s13421-017-0785-1>
- Ibarretxe-Antuñano, B. I. (1999). *Polysemy and metaphor in perception verbs: a cross-linguistic study* (Doktoravhandling, University of Edinburgh). Hentet fra: https://www.academia.edu/810828/1999_Polysemy_and_metaphor_in_perception_verbs_A_cross-linguistic_study
- Jansen, Jan & Glover, Joel. (2019, 28. november). smakssans. I *Store medisinske leksikon*. Hentet 2. februar 2020 fra <https://sml.snl.no/smakssans>
- Johannessen, J. B., Hagen, K., Lynum, A. & Nøklestad, A. (2012). OBT+stat. A combined rule-based and statistical tagger. I Andersen, Gisle (red.): *Exploring Newspaper Language. Corpus compilation and research based on the Norwegian Newspaper Corpus*. John Benjamins Publishing Company, 51-65.
- Johnson, M. (1990). *The body in the mind*. Chicago: Chicago University Press.
- Kjøll, Georg & Tranøy, Knut Erik. (2018, 20. februar). kognitiv. I *Store norske leksikon*. Hentet 3. februar 2020 fra <https://snl.no/kognitiv>
- Knudsen, R. L. & Fjeld, R. V. (2013). *LBK2013: A balanced, annotated national corpus for Norwegian Bokmål*. Proceedings of the workshop on lexical semantic resources for NLP at NODALIDA 2013; May 22-24; Oslo; Norway. NEALT Proceedings Series 19.
- Kvamme, T. (2017). «Vi er fulle av sprukne klanger» En korpusbasert undersøkelse av språkbruk om musikalske og andre klanger: begrepsstruktur, metaforer og metonymier. (Masteroppgave, Universitetet i Bergen). Hentet fra: <http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/17281/MASTEROPPGAVE-TINA-KVAMME-H-ST-2017.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Kövecses, Z. (2010). *Metaphor: A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- Kövecses, Z. (2019). Perception and metaphor: The case of smell. I Speed, L. J., O'Meara, C., San Roque, L. & Majid, A., (Red.), *Perception metaphors* (s. 327–346). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (1999). *Philosophy in the flesh: The embodied mind and its challenge to western thought*. New York: Basic Books.
- Lakoff, G. & Johnson, M. (2003). *Metaphors we live by* (2. utg.). Chicago og London: The University of Chicago Press.
- Lohndal, Terje. (2018, 4. april). generativ grammatikk. I *Store norske leksikon*. Hentet 2.

februar 2020 fra https://snl.no/generativ_grammatikk

- Lorig, T. (1999). On the similarity of odor and language perception. I *Neuroscience and Biobehavioral Reviews*, 23(3), s. 391-398. Hentet fra: <https://www.sciencedirect.com.pva.uib.no/science/article/pii/S0149763498000414>
- Lyons, J. (1977). *Semantics. Volume 2*. Cambridge: Cambridge University Press
- Mannsåker, H. (2010). «Inn i noko endå djupare». *Metaforbruk om sinnet og stemningslidningar*. (Mastergradsoppgave, Universitetet i Bergen). Hentet fra: <http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/11885/74506297.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Mannsåker, H. (2017). «Schizofrene symptom og splitta sinn». *Kritiske metonymi- og metaforanalysar av fagtermar knytte til diagnosen schizofreni i skandinaviske lærebøker i psykiatri*. (Doktorgradsavhandling, Universitetet i Bergen). Hentet fra: <https://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/16645/dr-thesis-2017-Helga-Mannsaker.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Nesse, M. Ø. (2017). «Livet selv vokser bare om hverdagen». *En korpusbasert metaforstudie av livet og døden*. (Mastergradsoppgave, Universitetet i Bergen). Hentet fra: <http://bora.uib.no/bitstream/handle/1956/16738/MasteroppgaveNesse.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
- Radboud University Nijmegen. (2014, 3. Januar). Odors expressible in language, as long as you speak right language. I *ScienceDaily*. Hentet 4. Februar, 2020 fra www.sciencedaily.com/releases/2014/01/140103085248.htm
- Radden, G. & Kövecses, Z. (1999). Towards a Theory of Metonymy. I *Metonymy in Language and Thought*, s. 17-59. 10.1075/hcp.4.03rad. Hentet fra: https://www.researchgate.net/publication/284894262_Towards_a_Theory_of_Metonymy/citations
- Sáenz, F. S. (2000). *Halliday's grammatical metaphor, conceptualization and linguistic construal*. EPOS XVI: s. 497-511. Hentet fra: <https://pdfs.semanticscholar.org/f9b7/77e4f0074c14b4f6657d89fd9b5d688bedf8.pdf>
- Semino, E. (2008). *Metaphor in discourse*. New York: Cambridge University Press.
- Sinay, S. & Blasberg, P. (2005). *Gestalt for beginners*. New Delhi: Oriental BlackSwan.
- Speed, L., & Majid, A. (2018). *An Exception to Mental Simulation: No Evidence for Embodied Odor Language*. 1146-1178. ISSN 0364-0213. Hentet fra: http://eprints.whiterose.ac.uk/136328/1/Speed_et_al_2018_Cognitive_Science.pdf

- Speed, L. J., O'Meara, C., San Roque, L. & Majid, A., red. (2019). *Perception metaphors*. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Stillings, N. A., Weisler, S. E., Chase, C. H., Feinstein, M. H., Garfield, J. L. & Rissland, E. L. (1995). *Cognitive science: an introduction* (2. utg.). Massachusetts & London: The MIT Press.
- Svendsen, Lars Fredrik Händler & Grue, Jan. (2019, 15. mai). retorikk. I *Store norske leksikon*. Hentet 2. februar 2020 fra <https://snl.no/retorikk>
- Synonymordboken* (u.å.). Hentet 4. mai 2020 fra <https://synonymer.no>
- Szwedek, A. (2008). Objectification: a new theory of metaphor. I Thormählen, M. (red.) *English now: Selected papers from the 20th IAUPE Conference in Lund 2007*. Lund: Centre for Language and Literature, Lund University. s. 308–317.
- Universitetet i Oslo. (2019, 19. februar). *Leksikografisk Bokmålskorpus*. Hentet 27. mars 2020 fra: <https://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/prosjekter/lbk/>
- Viberg, Å. (2009). The verbs of perception: A typological study. I *Linguistics*, 21(1), s. 123–162. Hentet 18. Mars 2020 fra doi:10.1515/ling.1983.21.1.123.
- Viberg, Å. (2015). Sensation, perception and cognition: Swedish in a typological-contrastive perspective. I *Functions of language*, 22(1), s. 96–131). Hentet 18. Mars 2020 fra <https://doi.org/10.1075/fo1.22.1.05vib>
- Viberg, Å. (2019). Phenomenon-based perception verbs in Swedish from a typological and contrastive perspective. I *Perception, perceptibilité et objet perçu. Approches inter-langues*, s. 17–48. Caen: Presses Universitaires de Caen. Hentet fra <http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-398146>
- Williams, J. M. (1976). Synaesthetic adjectives: A possible law of semantic change. I *Language*, 52, (2), s. 461–478. Hentet fra: https://www.jstor.org/stable/412571?seq=1#metadata_info_tab_contents
- Winter, B. (2019). Synaesthetic metaphors are neither synaesthetic nor metaphorical. I Speed, L. J., O'Meara, C., San Roque, L. & Majid, A., (Red.), *Perception metaphors* (s. 105–126). Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Winther, Finn Ø. (2018, 6. november). luktesans. I *Store norske leksikon*. Hentet 2. februar 2020 fra <https://snl.no/luktesans>
- Yu, N. (2003). Synesthetic metaphor: A cognitive perspective. I *Journal of literary semantics*, 52, s. 19–34. <https://doi.org/10.1515/jlse.2003.001>

Vedlegg

Vedlegg 1. Oversiktstabell over alle adjektivene og deres forekomster i korpusmaterialet.

I kolonnen «Metaforrelatert?» er adjektivene merket som **J** hvis ja, **N** hvis nei og **WIDLII** hvis uavklart. Oversiktstabellen er sortert etter kolonnen «Metaforrelatert?» og antall forekomster i LBK. Alle adjektivene som har blitt kategorisert som metaforrelatert står øverst i tabellen, og videre følger de ikke-metaforrelaterte og uavklarte tilfellene, samt at antall forekomster for hvert adjektiv innenfor hver kategori vises i dalende rekkefølge fra flest forekomster til færrest i «SUM»-kolonnen.

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odor	Eim	Dunst	SUM
svak	J	51	-	36	1	2	40	4	134
sterk	J	57	-	24	3	-	9	2	95
stram	J	62	-	5	2	4	9	1	83
søt	J	38	-	28	3	-	1	-	70
søtlig	J	35	-	15	5	-	11	-	66
skarp	J	25	1	9	3	1	5	1	45
tung	J	14	1	10	2	2	10	2	41
sur	J	21	1	-	6	-	12	-	40
råtten	J	15	-	1	14	-	2	2	34
stikkende	J	19	-	1	1	-	1	-	22
syrlig	J	12	-	3	2	-	3	-	20
gjennomtrengende	J	11	-	2	4	-	1	-	18
krydret	J	5	2	9	-	-	1	-	17
varm	J	11	1	3	-	-	-	1	16
bitter	J	10	-	1	1	-	2	-	14
innestengt	J	10	-	1	-	-	2	-	13
kraftig	J	4	-	7	1	1	-	-	13
fuktig	J	7	-	1	-	-	1	2	11
gammel	J	8	-	2	1	-	-	-	11
harsk	J	7	-	-	1	-	3	-	11
mild	J	3	-	6	-	-	2	-	11
besk	J	4	1	-	2	-	2	-	9

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
kjølig	J	5	-	2	1	-	-	1	9
rå	J	5	-	-	2	-	2	-	9
kvalm	J	7	-	-	-	1	-	-	8
brent	J	7	-	-	-	-	-	-	7
muggen	J	5	-	-	-	-	2	-	7
ren	J	5	-	-	-	-	2	-	7
tett	J	6	-	-	-	-	1	-	7
pirrende	J	4	-	2	-	1	-	-	7
fet/feit	J	1	1	-	1	-	1	2	6
salt	J	6	-	-	-	-	-	-	6
mørk	J	3	-	1	-	-	1	-	5
spiss	J	3	-	-	-	1	1	-	5
sursøt	J	2	-	-	1	-	2	-	5
lett	J	-	-	1	-	-	2	1	4
parfymert	J	1	-	3	-	-	-	-	4
trygg	J	2	-	1	-	-	1	-	4
liten	J	-	-	1	-	-	3	-	4
hissende	J	3	-	-	-	-	1	-	4
fiskeaktig	J	3	-	-	-	-	-	-	3
forførende/-isk	J	1	-	2	-	-	-	-	3
fyldig	J	1	-	2	-	-	-	-	3
inntrengende	J	2	-	1	-	-	-	-	3
kald	J	2	-	-	-	-	1	-	3
klam	J	3	-	-	-	-	-	-	3
lummer	J	1	1	1	-	-	-	-	3
støvete	J	1	-	1	-	-	-	1	3
svidd	J	3	-	-	-	-	-	-	3
søtaktig	J	2	-	-	1	-	-	-	3
tynn	J	1	-	1	-	-	1	-	3
våt	J	3	-	-	-	-	-	-	3
ammoniakkliggende	J	2	-	-	-	-	-	-	2
bittersøt	J	1	-	1	-	-	-	-	2
blomsteraktig	J	1	-	1	-	-	-	-	2
brun	J	1	-	1	-	-	-	-	2
dampende	J	-	-	2	-	-	-	-	2
død	J	1	-	-	1	-	-	-	2

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
eteraktig	J	2	-	-	-	-	-	-	2
fersk	J	2	-	-	-	-	-	-	2
frastøtende	J	1	-	-	-	-	1	-	2
grønn	J	1	-	1	-	-	-	-	2
hemmelig	J	-	-	1	-	-	-	1	2
inngrodd	J	1	-	-	-	-	1	-	2
jernaktig	J	2	-	-	-	-	-	-	2
jordaktig	J	-	-	1	-	-	-	1	2
jordbæraktig	J	1	-	1	-	-	-	-	2
krydderaktig	J	1	-	1	-	-	-	-	2
rød	J	1	-	1	-	-	-	-	2
røykfylt	J	2	-	-	-	-	-	-	2
sensuell	J	1	-	1	-	-	-	-	2
sitronaktig	J	1	-	1	-	-	-	-	2
snerpende	J	1	-	-	1	-	-	-	2
sukret	J	1	-	1	-	-	-	-	2
svimlende	J	1	-	1	-	-	-	-	2
svovelaktig	J	2	-	-	-	-	-	-	2
søtladen	J	-	-	2	-	-	-	-	2
Tjukk/tykk	J	1	-	-	-	-	-	1	2
tjæreaktig	J	1	-	-	-	1	-	-	2
tørr	J	2	-	-	-	-	-	-	2
uggen	J	2	-	-	-	-	-	-	2
vennlig	J	1	-	1	-	-	-	-	2
vill	J	-	-	2	-	-	-	-	2
fornem	J	1	-	1	-	-	-	-	2
dyrisk	J	2	-	-	-	-	-	-	2
aftershaveaktig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
alkoholaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
asiatisk	J	1	-	-	-	-	-	-	1
babyaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
bedervet	J	-	-	-	1	-	-	-	1
billig	J	-	-	-	1	-	-	-	1
blid	J	-	-	1	-	-	-	-	1
blodlignende	J	-	-	1	-	-	-	-	1
blå	J	-	-	-	-	-	1	-	1

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
brunstig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
brutal	J	1	-	-	-	-	-	-	1
brå	J	1	-	-	-	-	-	-	1
diaréaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
dirrende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
dukkeaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
døende	J	-	-	-	-	-	1	-	1
eterlignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
ettermiddagsaktig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
fiolaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
fiolett	J	-	-	1	-	-	-	-	1
flat	J	1	-	-	-	-	-	-	1
flau	J	-	-	-	-	-	1	-	1
forledende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
forsiktig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
fortrolig	J	-	-	-	-	-	1	-	1
frekk	J	1	-	-	-	-	-	-	1
fruktaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
fuktig-innestengt	J	1	-	-	-	-	-	-	1
furuaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
galdesyk	J	-	-	-	-	-	1	-	1
gjennomborende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
gjærende	J	-	-	-	1	-	-	-	1
gressaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
grønnlig	J	-	-	-	-	-	-	1	1
gul	J	1	-	-	-	-	-	-	1
gummiaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
halogenaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
halvråtten	J	1	-	-	-	-	-	-	1
het	J	-	-	1	-	-	-	-	1
hissig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
historisk	J	-	-	1	-	-	-	-	1
honninglignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
hvit	J	-	-	1	-	-	-	-	1
hvitløklignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
hysterisk	J	-	-	1	-	-	-	-	1

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
håndgripenlig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
ibersk	J	-	-	1	-	-	-	-	1
indisk	J	-	-	1	-	-	-	-	1
innelukka	J	1	-	-	-	-	-	-	1
insisterende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
jasminaktig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
jernbitter	J	1	-	-	-	-	-	-	1
jødisk	J	1	-	-	-	-	-	-	1
kamferlignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
karamellaktig	J	-	-	-	-	1	-	-	1
kilende	J	-	-	-	1	-	-	-	1
kjelleraktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
klebrig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
klorlignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
kobberaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
kompakt	J	1	-	-	-	-	-	-	1
kvass	J	1	-	-	-	-	-	-	1
liljeaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
lykkelig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
medisinaktig	J	-	-	-	-	-	1	-	1
melkeaktig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
mongolsk	J	-	-	-	1	-	-	-	1
moskuslignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
myk	J	1	-	-	-	-	-	-	1
møkkete	J	1	-	-	-	-	-	-	1
nervøs	J	1	-	-	-	-	-	-	1
nybarbert	J	1	-	-	-	-	-	-	1
nærgående	J	-	-	1	-	-	-	-	1
nøtteaktig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
oljeaktig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
oljete	J	-	-	1	-	-	-	-	1
osteaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
paddeflat	J	-	-	1	-	-	-	-	1
prikkende	J	-	-	-	-	-	1	-	1
proletær	J	-	-	-	-	-	-	1	1
punktlig	J	1	-	-	-	-	-	-	1

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
purpurfarget	J	-	-	1	-	-	-	-	1
påtrengende	J	-	-	1	-	-	-	-	1
rask	J	-	-	-	-	-	-	1	1
romantisk	J	-	-	1	-	-	-	-	1
roseaktig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
rund	J	-	-	1	-	-	-	-	1
røykaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
røyklignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
råteaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
råtnende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
salmiakaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
sammenpresset	J	-	-	-	-	-	-	1	1
sint	J	1	-	-	-	-	-	-	1
sitrende	J	-	-	1	-	-	-	-	1
sitronbrusaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
sitronlignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
smygende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
småkvalm	J	-	-	-	1	-	-	-	1
snikende	J	-	-	-	-	-	1	-	1
solid	J	1	-	-	-	-	-	-	1
sort	J	1	-	-	-	-	-	-	1
steril	J	-	-	1	-	-	-	-	1
stinn	J	-	1	-	-	-	-	-	1
stiv	J	-	-	-	-	-	1	-	1
stor	J	-	-	-	1	-	-	-	1
strandlignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
stresset	J	-	-	-	-	-	1	-	1
støvaktig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
sval	J	1	-	-	-	-	-	-	1
svart	J	-	-	-	-	-	-	1	1
svimmel	J	-	-	1	-	-	-	-	1
sydlig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
synlig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
syreaktig	J	-	-	-	1	-	-	-	1
syrlig-søt	J	-	-	-	-	-	1	-	1
syrligfrisk	J	-	-	1	-	-	-	-	1

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
søt-syrlig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
søtlig-sur	J	1	-	-	-	-	-	-	1
søtråtten	J	1	-	-	-	-	-	-	1
søtvarm	J	1	-	-	-	-	-	-	1
såpeaktig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
tilsatt	J	1	-	-	-	-	-	-	1
timianlignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
trang	J	1	-	-	-	-	-	-	1
treaktig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
trykkende	J	-	-	-	1	-	-	-	1
trøstende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
ugjennomtrengelig	J	-	-	-	-	-	1	-	1
underliggende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
ung	J	-	-	1	-	-	-	-	1
uvasket	J	1	-	-	-	-	-	-	1
vaniljelignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
vellagret	J	-	-	-	-	1	-	-	1
vinlignende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
virvlende	J	1	-	-	-	-	-	-	1
voksen	J	1	-	-	-	-	-	-	1
århundregammel	J	1	-	-	-	-	-	-	1
avsindig	J	-	-	-	1	-	-	-	1
maskulin	J	-	-	1	-	-	-	-	1
mektig	J	-	-	1	-	-	-	-	1
obskøn	J	1	-	-	-	-	-	-	1
ugudelig	J	1	-	-	-	-	-	-	1
god	N	61	-	16	-	-	-	-	77
spesiell	N	31	-	3	1	-	2	-	37
fremmed	N	26	-	9	-	1	-	-	36
kvalmende	N	19	2	2	5	-	4	2	34
ubehagelig	N	29	-	1	1	-	-	-	31
umiskjennelig	N	8	-	11	2	-	8	1	30
behagelig	N	14	-	9	-	-	1	-	24
deilig	N	10	-	14	-	-	-	-	24
aromatisk	N	13	-	9	-	-	-	-	22
forferdelig	N	5	-	-	16	-	-	1	22

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
velkjent	N	13	-	3	1	2	-	1	20
herlig	N	5	-	13	1	-	-	-	19
karakteristisk	N	19	-	-	-	-	-	-	19
liflig	N	3	-	15	-	-	1	-	19
ekkel	N	11	-	-	5	-	-	1	17
intens	N	10	-	1	3	-	1	-	15
emmen	N	10	-	1	1	-	1	-	13
kjent	N	10	-	2	-	-	1	-	13
bra	N	8	-	4	-	1	-	-	13
forskjellig	N	8	-	4	-	-	-	-	12
merkelig	N	9	-	2	-	-	1	-	12
underlig	N	10	-	1	-	-	-	1	12
vammel	N	10	-	1	-	1	-	-	12
vidunderlig	N	4	-	7	-	-	-	-	11
dårlig	N	10	-	-	-	-	-	-	10
fæl	N	6	-	-	4	-	-	-	10
uutholdelig	N	-	-	-	9	1	-	-	10
motbydelig	N	5	-	-	4	-	-	-	9
naturlig	N	6	-	1	-	2	-	-	9
rar	N	8	-	1	-	-	-	-	9
fryktelig	N	5	-	-	3	-	-	-	8
ubestemmelig	N	3	-	2	1	-	2	-	8
særegen	N	5	-	1	-	-	1	-	7
ukjent	N	6	-	1	-	-	-	-	7
eksotisk	N	1	-	4	-	-	-	1	6
fin	N	3	-	1	-	-	2	-	6
stygg	N	5	-	-	1	-	-	-	6
uvant	N	5	-	1	-	-	-	-	6
annerledes	N	4	-	1	-	-	-	-	5
bestemt	N	4	-	1	-	-	-	-	5
eiendommelig	N	4	-	-	1	-	-	-	5
interessant	N	3	-	1	-	1	-	-	5
sjenerende	N	4	-	-	1	-	-	-	5
ubeskriverlig	N	2	-	1	-	2	-	-	5
grusom	N	1	-	-	3	-	-	-	4
illeluktende	N	1	-	-	2	-	-	1	4

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
plutselig	N	1	-	1	-	-	1	1	4
uhyggelig	N	3	-	-	1	-	-	-	4
ulik	N	2	-	2	-	-	-	-	4
vemmelig	N	4	-	-	-	-	-	-	4
viss	N	4	-	-	-	-	-	-	4
avskyelig	N	1	-	-	1	-	1	-	3
duftende	N	-	-	-	-	-	3	-	3
himmelsk	N	-	-	3	-	-	-	-	3
mistenkelig	N	3	-	-	-	-	-	-	3
overveldende	N	1	-	1	1	-	-	-	3
skrekkelig	N	1	1	-	1	-	-	-	3
spennende	N	2	-	1	-	-	-	-	3
sær	N	2	-	-	-	-	-	1	3
særpreget	N	3	-	-	-	-	-	-	3
tiltalende	N	1	-	2	-	-	-	-	3
umerkelig	N	1	-	1	-	-	1	-	3
appetittlig	N	2	-	-	-	-	-	-	2
appetittvekkende	N	1	-	1	-	-	-	-	2
beroligende	N	2	-	-	-	-	-	-	2
blandet	N	-	-	1	-	-	1	-	2
egenartet	N	2	-	-	-	-	-	-	2
enkelt	N	2	-	-	-	-	-	-	2
evig	N	1	-	-	1	-	-	-	2
fantastisk	N	1	-	1	-	-	-	-	2
fjern	N	1	-	1	-	-	-	-	2
foruroligende	N	-	-	-	-	-	1	1	2
fristende	N	-	-	2	-	-	-	-	2
generell	N	-	-	-	-	-	2	-	2
gjenkjennelig	N	2	-	-	-	-	-	-	2
gyselig	N	-	-	-	2	-	-	-	2
helvetes	N	-	-	-	2	-	-	-	2
hjemlig	N	-	-	2	-	-	-	-	2
kjær	N	-	-	2	-	-	-	-	2
koselig	N	1	-	1	-	-	-	-	2
menneskelig	N	-	-	1	-	1	-	-	2
merkbar	N	1	-	-	-	-	1	-	2

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
personlig	N	2	-	-	-	-	-	-	2
pikant	N	1	-	1	-	-	-	-	2
plagsom	N	1	-	-	-	-	-	1	2
sedvanlig	N	2	-	-	-	-	-	-	2
stimulerende	N	-	-	1	-	1	-	-	2
særlig	N	-	-	2	-	-	-	-	2
tropisk	N	2	-	-	-	-	-	-	2
tydelig	N	1	-	-	-	-	-	1	2
ufyselig	N	2	-	-	-	-	-	-	2
uimotståelig	N	-	-	2	-	-	-	-	2
urovekkende	N	-	-	-	-	-	-	2	2
vanlig	N	2	-	-	-	-	-	-	2
vante	N	1	-	1	-	-	-	-	2
velduftende	N	1	1	-	-	-	-	-	2
velluktende	N	-	-	2	-	-	-	-	2
økt	N	1	-	-	1	-	-	-	2
allstednærværende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
altomfattende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
andre	N	1	-	-	-	-	-	-	1
antipatiframkallende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
atmosfærisk	N	-	-	-	-	-	-	1	1
avhengighetsskapende	N	-	-	1	-	-	-	-	1
avslappende	N	-	-	1	-	-	-	-	1
bemerkelsesverdig	N	-	-	-	-	1	-	-	1
besynderlig	N	-	-	-	-	-	-	1	1
delikat	N	-	-	1	-	-	-	-	1
elementær	N	1	-	-	-	-	-	-	1
elsket	N	1	-	-	-	-	-	-	1
enervende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
eterisk	N	1	-	-	-	-	-	-	1
etterlengt	N	-	-	1	-	-	-	-	1
evigvarende	N	-	-	1	-	-	-	-	1
farlig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
forbedret	N	-	-	1	-	-	-	-	1
forfinet	N	-	-	1	-	-	-	-	1
forfriskende	N	1	-	-	-	-	-	-	1

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
forurenset	N	-	-	-	-	-	1	-	1
fremmedartet	N	-	-	1	-	-	-	-	1
frustrerende	N	-	-	-	-	-	1	-	1
fyndig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
gjenkjennbar	N	1	-	-	-	-	-	-	1
gresselig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
gruffull	N	1	-	-	-	-	-	-	1
heftig	N	-	-	-	1	-	-	-	1
hellig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
helsefarlig	N	-	-	-	1	-	-	-	1
heslig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
horribel	N	-	-	-	1	-	-	-	1
innbydende	N	-	-	1	-	-	-	-	1
internasjonal	N	-	-	1	-	-	-	-	1
irriterende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
jævla	N	-	-	-	1	-	-	-	1
jævlig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
kjip	N	-	-	-	1	-	-	-	1
klorholdig	N	-	-	-	-	-	1	-	1
korrekt	N	1	-	-	-	-	-	-	1
landlige	N	1	-	-	-	-	-	-	1
liknende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
luktløs	N	1	-	-	-	-	-	-	1
meningsløs	N	-	-	1	-	-	-	-	1
mystisk	N	-	-	1	-	-	-	-	1
nydelig	N	-	-	1	-	-	-	-	1
nøytral	N	1	-	-	-	-	-	-	1
oppkvikkende	N	-	-	-	-	-	-	1	1
original	N	-	-	1	-	-	-	-	1
overflødig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
pussig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
påfallende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
rett	N	1	-	-	-	-	-	-	1
sauternesholdig	N	-	-	1	-	-	-	-	1
sjelden	N	-	-	1	-	-	-	-	1
skiftende	N	1	-	-	-	-	-	-	1

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
skjemmende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
skjønn	N	1	-	-	-	-	-	-	1
skremmende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
skuffende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
snodig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
spesifikk	N	1	-	-	-	-	-	-	1
stinkende	N	-	-	-	-	-	-	1	1
svinnende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
syntetisk	N	1	-	-	-	-	-	-	1
såkalt	N	-	-	1	-	-	-	-	1
tilhørende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
tilstedeværende	N	1	-	-	-	-	-	-	1
tvetydig	N	-	-	1	-	-	-	-	1
uavrustelig	N	-	-	-	1	-	-	-	1
undefinerbar	N	1	-	-	-	-	-	-	1
udelikat	N	-	1	-	-	-	-	-	1
uinteressant	N	-	-	1	-	-	-	-	1
unormal	N	1	-	-	-	-	-	-	1
utmerket	N	1	-	-	-	-	-	-	1
utydelig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
utålelig	N	-	-	-	1	-	-	-	1
uungåelig	N	-	-	-	1	-	-	-	1
uønsket	N	1	-	-	-	-	-	-	1
vedvarende	N	-	-	-	1	-	-	-	1
velbehagelig	N	-	-	1	-	-	-	-	1
velgjørende	N	-	-	1	-	-	-	-	1
vinterlig	N	-	-	1	-	-	-	-	1
vårlig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
årlig	N	1	-	-	-	-	-	-	1
vond	WIDLII	53	-	-	4	1	1	-	59
ram	WIDLII	21	-	2	3	-	3	-	29
ny	WIDLII	18	-	10	-	-	-	-	28
frisk	WIDLII	7	-	6	-	-	1	-	14
kjemisk	WIDLII	3	-	-	3	1	2	-	9
berusende	WIDLII	2	-	4	-	-	-	-	6
bedøvende	WIDLII	5	-	-	-	-	-	-	5

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
metallisk	WIDLII	4	-	-	-	-	1	-	5
vag	WIDLII	2	-	1	-	2	-	-	5
voldsom	WIDLII	-	-	2	2	-	1	-	5
giftig	WIDLII	1	1	-	1	-	1	-	4
kvelende	WIDLII	3	-	1	-	-	-	-	4
raffinert	WIDLII	-	-	3	-	-	-	-	3
lun	WIDLII	1	-	1	-	-	1	-	3
dyr	WIDLII	-	-	2	-	-	-	-	2
flyktig	WIDLII	-	-	2	-	-	-	-	2
fruktig	WIDLII	-	-	2	-	-	-	-	2
konsentrert	WIDLII	1	-	-	1	-	-	-	2
lammende	WIDLII	1	-	-	1	-	-	-	2
mandig	WIDLII	1	-	-	-	-	1	-	2
medisinsk	WIDLII	1	-	1	-	-	-	-	2
redselsfull	WIDLII	2	-	-	-	-	-	-	2
saftig	WIDLII	2	-	-	-	-	-	-	2
sanselig	WIDLII	1	-	1	-	-	-	-	2
skjult	WIDLII	-	-	2	-	-	-	-	2
sødmefull	WIDLII	-	-	2	-	-	-	-	2
elegant	WIDLII	-	-	1	-	-	-	-	1
ustabil	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
antiseptisk	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
baksete	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
betryggende	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
digital	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
diskret	WIDLII	-	-	1	-	-	-	-	1
dulmende	WIDLII	-	-	1	-	-	-	-	1
ekte	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
eplefrisk	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
frodig	WIDLII	-	-	1	-	-	-	-	1
halverotisk	WIDLII	-	-	1	-	-	-	-	1
hepatisk	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
industriell	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
intim	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
klinisk	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
magisk	WIDLII	-	-	-	-	-	1	-	1

Adjektiv	Metaforrelatert?	Lukt	Os	Duft	Stank	Odør	Ein	Dunst	SUM
mettende	WIDLII	-	-	1	-	-	-	-	1
mettet	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
mulne	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
permanent	WIDLII	-	-	-	1	-	-	-	1
rivende	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
salig	WIDLII	-	-	-	1	-	-	-	1
suggererende	WIDLII	-	-	1	-	-	-	-	1
sunnt	WIDLII	-	-	1	-	-	-	-	1
sviende	WIDLII	-	-	-	-	-	1	-	1
sykelig	WIDLII	-	-	-	1	-	-	-	1
tam	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
uhumsk	WIDLII	1	-	-	-	-	-	-	1
usunn	WIDLII	-	-	-	1	-	-	-	1
vesle	WIDLII	-	-	1	-	-	-	-	1
TOTALSUM									2284

Sammendrag

Tittel: «... i møtet mellom land og vann vaker tangens råtne lukt.» En korpusbasert undersøkelse av metaforisk og metonymisk språkbruk om fenomenet lukt

Forfatter: Julie Marie Lorentsen

Denne oppgaven undersøker metaforisk og metonymisk språkbruk om fenomenet lukt i norsk. Teoriene og metoden som har blitt benyttet i oppgaven, er hovedsakelig hentet fra forskningsfeltet kognitiv lingvistikk. Oppgaven baserer seg særlig på begrepsmetafor-teori, introdusert av Lakoff og Johnson i boken *Metaphors we live by* (1980). I begrepsmetafor-teorien blir språk og språkbruk forstått som en generell kognitiv mekanisme, på lik linje med alle andre kognitive mekanismer som mennesket har og gjør bruk av, og slik at alle disse kognitive mekanismene virker sammen. På bakgrunn av dette forstår man språket som en refleksjon av våre kognitive evner og mekanismer, slik at språk og språkbruk kan fortelle oss noe om hvordan vi tenker. I begrepsmetafor-teori mener man at begrepsnivået i en talers sinn er grunnleggende metaforisk, der man gjerne forstår ett fenomen via et annet fenomen (A (MÅLDOMENE) SOM B (KILDEDOMENE)). På bakgrunn av en allmenn antakelse i det vestlige samfunn om at fenomenet lukt er vanskelig å identifisere og uttrykke seg om eksplisitt, baserer denne oppgaven seg på en antakelse om at man da mest sannsynlig har en tendens til å uttrykke seg om lukt mer implisitt, som i f.eks. overført betydning ved metafor og metonymi. Denne oppgaven har mer spesifikt undersøkt alle lemmaformer av substantivene *lukt*, *duft*, *eim*, *odør*, *os*, *stank* og *dunst* med foranstilt adjektiv, med forskningsspørsmål som: Hvordan beskriver brukere av norsk bokmål fenomenet lukt? Hvilke begrepsmetaforer realiserer de språklige uttrykkene som kan kategoriseres som metaforiske i materialet? Hvilke begrepsmetonymier realiserer de språklige uttrykkene som kan kategoriseres som metonymiske i materialet? Språkmaterialet har blitt hentet ut fra Leksikografisk bokmålskorpus, utarbeidet av Avdelingen for bokmålsleksikografi under Institutt for lingvistiske og nordiske studier ved Universitetet i Oslo. Dette er et tekstkorpus som inneholder moderne bokmålstekster fra flere ulike sjangre. Som antatt viser resultatene av undersøkelsen at man gjerne beskriver fenomenet lukt i overført betydning i norsk, og da ved at de foranstilte adjektivene brukes metaforisk og metonymisk. Analysen av språkmaterialet har vist at begrepet LUKT for det meste fungerer som måldomene, og at det virker i til sammen 19 forskjellige begrepsmetaforer. 11 av de 19 begrepsmetaforene ser videre ut til å være samhandlende metafor og metonymi. Det har ikke blitt funnet evidens for

«rene» metonymier i materialet, og de metonymiene som samhandler med metafor, har vist seg å begrepsliggjøre årsak–effekt-relasjoner i en LUKT-IKM ved de reversible metonymiene ÅRSAK FOR EFFEKT og EFFEKT FOR ÅRSAK. Det vanligste kildedomenet for begrepet LUKT har vist seg å være ENTITET/SUBSTANS, men analysen har også vist at man gjerne forstår begrepet LUKT ut ifra kildedomenene OBJEKT, VESEN og MENNESKE.

Abstract

Title: '... where land and sea meet, floats the rotten smell of seaweeds.' *A corpus-based study of metaphorical and metonymical language use about 'smell' in Norwegian*

Author: Julie Marie Lorentsen

This thesis investigates the use of metaphorical and metonymical language about the phenomenon of 'smell' in Norwegian. The theories and method applied in the thesis are grounded in Cognitive Linguistics. The study is mostly based on Cognitive Metaphor Theory, which was introduced by Lakoff and Johnson in their book *Metaphors we live by* (1980). In Cognitive Metaphor Theory, language and language use are understood as general cognitive mechanisms that work together with all other cognitive mechanisms that humans make use of, in one cohesive system. In this view, language is understood as reflecting our cognitive abilities and mechanisms, and thus it can tell us something about the ways in which we think. Cognitive Metaphor Theory conceives of the level of conceptual meaning and structure as metaphorical in it self, whereby we understand and conceptualize a certain phenomenon, a target domain, through our understanding and conceptualization of another phenomenon, a source domain (A IS B). On the background of a general assumption in Western society that perceived smells are challenging to identify and somewhat ineffable phenomena, this study is based on the logical assumption that speakers tend to linguistically code 'smell' in covert ways, such as with metaphor and metonymy. The thesis analyses seven different nouns for 'smell' in Norwegian Bokmål with a preposed adjective, in an attempt to answer research questions such as: How do Norwegian language users describe 'smell'? Which conceptual metaphors can be understood as realizing the metaphorical expressions in the research material? Which conceptual metonymies can be understood as realizing the metonymical expressions in the research material? The research materials have been retrieved from a corpus of written Norwegian, the Lexicographic Corpus of Norwegian Bokmål, which contains modern texts from different genres. As anticipated, the results show that Norwegian language users have a tendency to describe 'smell' using metaphorical and metonymical adjectives. The analysis shows that SMELL typically functions as a target domain, viz. in 19 different conceptual metaphors. Out of the 19 conceptual metaphors, eleven can also be seen to interact with metonymy. There is no evidence of pure metonymy in the materials, and the metonymies that have been analysed as interacting with metaphor, typically conceptualize

cause–effect-relations in the SMELL-ICM through the reversible metonymies CAUSE FOR EFFECT and EFFECT FOR CAUSE. The most frequent source domain is ENTITY/SUBSTANCE, but the analysis also shows that SMELL is conceptualized as OBJECT, (LIVING) BEING and HUMAN.